

Camilla Longva Larsen

**”Jeg vil vise andre at jeg er en flink
mamma...”**

En kvalitativ studie av mødres erfaringer i en hverdag med lavinntekt.

Masteroppgave i sosialt arbeid

Høgskolen i Oslo og Akershus, Fakultet for Samfunnsfag

Sammendrag

Norge kjennetegnes av en godt utbygd velferdsstat, universelle velferdsordninger og lav arbeidsledighet. Likevel er det noen som lever i fattigdom, og en av gruppene er barnefamilier. Studien er knyttet til og inspirert av forskningsprosjektet ”Skam, sosial eksklusjon og effekten av programmer mot fattigdom”. Hovedfokus var hvordan lære av personer med direkte erfaring fra fattigdom. Tidligere forskningsresultater har vist at lavinntekt kan påvirke hverdagen på flere områder. Derav min problemstilling: Hvordan opplever mødre de materielle, sosiale og psykologiske konsekvensene av lavinntekt i hverdagen?

Kvalitative intervjuer ble valgt som metode for å få tilgang til mødrenes opplevelser og erfaringer fra hverdagen. Utgangspunktet for studien er en fenomenologisk vitenskapsteoretisk posisjon, hvor det er mødrenes erfaringsverden en ønsker å forstå.

Resultatene viser at mødre opplever ulike konsekvenser av lavinntekt. For eksempel begrenset deltakelse i sosiale aktiviteter og at egne behov blir satt til side. Videre viser studien at lavinntekt har betydning for flere aspekter ved den enkeltes hverdagsliv. Det ser ut til å ha konsekvenser for mødrenes handlingsmuligheter, selvfølelse, forståelse av egen situasjon sammenlignet med andre og forsørgerrollen. Studien tyder på at opplevelsen av lavinntekt henger sammen med mødrenes tidligere liv og de psykososiale utfordringene som er fremtredende i dag.

Konsekvensene av lavinntekt er sammensatte. Helhetsperspektivet er nødvendig uavhengig av kontekst og hvilket familiemedlem en møter. Lavinntekt er bare en av flere utfordringer i hverdagen, sammensatte helseproblemer og lav utdanning preger også hverdagen. Deres livssituasjon er kompleks og derfor kan det være utfordrende å oppnå endring. Offentlig inntektssikring ser ikke ut til å bidra til at mødre kan opprettholde en akseptabel levestandard. En bred tilnærming og flere tiltak vil være avgjørende i møte med mødre med lavinntekt. Helheten i mødrenes situasjon må bli sett og ivaretatt.

Abstract

One of the main characteristics about Norway is that the country has a well-functioning welfare state, universal welfare systems and low unemployment rates. However there are still those who live in poverty in Norway, and one group which can be found in the poverty statistics are families with children. This study is attached to and inspired by the research project “Shame, social exclusion and the effect of programmes against poverty.” The main focus of this study was to learn directly from people who had first-hand knowledge about living in poverty. Previous findings represent several points of impact on the everyday life of those living in poverty. Hence, I have chosen the hypothesis “How do mothers experience the material, social and psychological consequences of low income in everyday life?”

The chosen research method is qualitative interviews, mainly because it provides access to the individual perspectives and experiences of each of the mothers in the study. The starting point of the study is based in the phenomenological theory of science, where the aim is to understand the world of experiences each mother holds.

The study implies that the mothers experience different consequences of low income. For example, limited participation in social activities and that their own needs are put aside. Furthermore, the results suggest that low income has several impacts on the everyday life of the individual affected. It appears to influence the opportunities for action, self-esteem, the understanding of their own situation in comparison to others and the role as a caregiver. The findings also suggest that the experience of low income is closely connected to the mothers’ earlier life and the psychosocial challenges they have to face in present time.

Furthermore, the study shows that the causes and reasons for low income are multi-faceted. The holistic perspective is necessary, regardless of both context and which member of the family one talks to. Low income is just one of many challenges in everyday life, health problems and low educational also influences everyday life. Their life situations are complex, and so it may be challenging to achieve change. A broad approach and additional measures will be crucial when facing mother with low income, in addition to the importance of observing and safeguard the holistic nature of the mothers’ situation.

Høgskolen i Oslo og Akershus, Fakultet for Samfunnsfag

Oslo 2012

Forord

Det er tid for innlevering, og de første jeg vil takke er mødrene i studien, for at jeg fikk ta del i deres hverdag. Jeg håper at jeg på en tilfredsstillende måte har klart å belyse deres utfordringer. Å få ta del i kvinnes opplevelser, tanker og erfaringer har vært en lærerik og spennende prosess.

En stor takk må rettes til min veileder Steinar Stjernø som har kommet med ærlige og nyttige innspill underveis. Han har hjulpet meg fremover ved å stille krav om progresjon, og med stor kjenneskap til fagets kunnskapsfelt. Det har vært inspirerende å samarbeide med deg. Takk også til Ivar Lødemel og Erika Gubrium for deltakelsen i prosjektet, det har gitt meg verdifull innsikt og nyttig materiale.

Mine samboere, Kristoffer og Skills (hunden min) har bidratt med både støtte, tålmodighet og avkobling. Noe som har vært nødvendig og unnværlig. Dere er fantastiske! Takk også til mamma for alltid å ta telefonen og lytte til det jeg har hatt på hjertet. Uansett om det har vært frustrasjon, eller glede. Du er en god støttespiller. Jeg vil også takke min farmor som ikke fikk oppleve at oppgaven ble ferdig. Gjennom arbeidet har du vært fantastisk, og jeg skulle ønske at du fikk lese oppgaven.

Til slutt takk til venner, medstudenter og familie, for støtte, tips, og bidrag til å gjøre tiltrenge pauser langt hyggeligere. Særlig takk til Marte og Siri som har lest oppgaven med ”nye briller” og gitt gode kommentarer underveis. Og ikke minst Olav og Anne for kollokviesamlinger med god kvalitet. Veien mot målet ville blitt lang å gå uten alle dere.

Oslo, mai 2012

Camilla Longva Larsen

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	ii
Abstract	iii
Forord	iv
Innholdsfortegnelse	v
Kapittel 1 Innledning	1
1.1 Bakgrunn for valg av tema	1
1.2 Problemstilling og avgrensning	3
1.3 Lavinntektsbegrepet.....	4
1.4 Oppgavens videre oppbygning	5
Kapittel 2 Metodiske refleksjoner og fremgangsmåter	6
2.1 Utvalget i studien.....	6
2.2 Planlegging og forberedelse til intervjuene	8
2.3 Gjennomføring av intervjuene.....	9
2.4 Transkriberingen.....	10
2.5 Fremgangsmåten i analysearbeidet.....	11
2.6 Studiens gyldighet og pålitelighet	12
2.7 Etske hensyn gjennom forskningsprosessen	13
2.8 Refleksjoner over min rolle som forsker	15
Kapittel 3 Forskning om lavinntekt og foreldrerollen	16
3.1 Lavinntekt i Norge.....	16
3.2 Lavinntekt i Norge i forhold til Europa	17
3.3 Offentlig inntektssikring	18
3.4 Foreldrerollen og lavinntektens rolle i familien	19
3.5 Foreldrenes strategier	20
3.6 Barn i familier med lavinntekt.....	20
Kapittel 4 Veien til en hverdag med lavinntekt	22
4.1 Bea Johanne	22
4.2 Anne.....	23
4.3 Wenche	23
4.4 Ulike ruter til lavinntekt	24
4.5 Oppsummering	25
Kapittel 5 Mødrenes ønsker, følelser og behov i foreldrerollen	26

5.1 "Barna først"	26
5.2 Forsaker mødrene noe ved å prioritere barna først?	29
5.3 "Penger er nøkkelen til deltakelse"	31
5.4 Det offentlige som sentral rammebetingelse for barnas aktiviteter	34
5.5 "Jeg har heller lyst å betale"	36
5.6 Barna som motivasjon for endring	37
5.7 Sosial arv	40
5.8 Oppsummering	42
Kapittel 6 Mødrenes selvtillit og det sosiale nettverkets betydning.....	44
6.1 Dårlig selvtillit, og lavinntekt, hånd i hånd?	44
6.2 Regningenes plass og pris i hverdagen	49
6.3 Signifikante andre	51
6.4 Ressurser i det sosiale nettverket	54
6.4 "De er litt mer velstående enn det jeg er"	56
6.5 Oppsummering	59
Kapittel 7 Arbeid som ønske, mål og ideal.....	61
7.1 Arbeidets positive betydning	61
7.2 "NAV er NAV liksom"	63
7.3 "Et happy utfall"	65
7.4 Personlighetstrekk som er ønsket i arbeidslivet	65
7.5 Oppsummering	67
Kapittel 8 Oppsummering og avsluttende kommentarer	69
8.1 Opplevelsen av de sosiale, psykologiske og materielle konsekvensene av lavinntekt....	69
8.2 Implikasjoner for sosialt arbeid og videre kunnskapsutvikling.....	70
8.3 Til slutt.....	72
Litteraturliste.....	73
Vedlegg	78
Vedlegg 1	79
Vedlegg 2	81
Vedlegg 3	83

Kapittel 1

Innledning

Oppgaven dreier seg om tre mødres opplevelser og erfaringer fra en hverdag med lavinntekt. På intervju tidspunktet mottok de arbeidsavklaringspenger og kvalifiseringsstønad. De siste årene har de også mottatt sosialhjelp i lengre perioder på over seks måneder. Tema er valgt ut fra en antakelse om at økonomi har en grunnleggende betydning for et godt liv, og at familiens levekår og økonomi er av stor betydning for hverdagen. Lavinntekt i lys av det norske samfunn handler om å mangle det folk flest har. Det innebærer at en stor del av inntekten går til å dekke grunnleggende behov som klær, mat og bolig. Helhetsperspektivet som står sentralt i sosialt arbeid er relevant i møte med familier som lever i lavinntekt. Det å leve med lavinntekt over lengre tid kan få følger for flere sider ved tilværelsen, både for foreldrene og barna. Slik oppsto et ønske om å forstå og beskrive mødrenes opplevelser. Det store flertallet i befolkningen i Norge har opplevd en vekst i inntekt og levestandard de siste årene, likevel er det noen som ikke har fulgt denne utviklingen av ulike grunner. Barnefamilier med langvarig lavinntekt hvor forelder ikke har yrkestilknytning er overrepresentert i lavinntektsberegninger for ulike familietyper (St.meld. nr.50 1998-99). Hensikten med studien er å bidra til økt forståelse og kunnskap om mødrenes erfaringer, deres forståelse av seg selv og egen situasjon, og den felles konteksten de inngår.

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Det er flere grunner til at jeg valgte å fordype meg i temaet lavinntekt og foreldrerollen. To sentrale faktorer er lavinntekt som samfunnsfenomen og temaets relevans for sosialt arbeid. Fattigdom og fattigdomsbekjempelse kom igjen på den politiske dagsorden rundt årtusenskiftet i Norge, og ble et sentralt tema under Stortingsvalget i 2001. Hovedstrategien for å bekjempe fattigdom ble flere i arbeid. Det er et viktig virkemiddel, men kan ikke stå som eneste virkemiddel da deltakelse i arbeidslivet ikke er aktuelt for alle. En kombinasjon av flere tiltak og virkemidler er nødvendig. I Soria Moria erklæringen fra 2005 lanserte regjeringen et mål om å avskaffe fattigdommen, og fremhevet at barn og barnefamilier var en prioritert målgruppe.¹ En kan anta at økt fokus på barns rettigheter, kunnskap om oppvekstens betydning og endringen i synet på barn har bidratt til økt oppmerksomhet om konsekvensene fattigdom kan ha for barn. Til tross for økt satsning viser undersøkelser at antall barn i husholdninger med vedvarende lavinntekt øker. I perioden 2004-2006 tilhørte 67 000 barn

¹ http://www.regjeringen.no/upload/SMK/Vedlegg/2005/regjeringsplattform_SoriaMoria.pdf (Hentet 03.10.2011)

økonomisk utsatte husholdninger, mens antallet økte til 74 000 barn i 2007-2009 basert på EUs relative fattigdomsmål.² Bekjempelse av barnefattigdom og velferdsavhengighet kan betraktes som en sosial investeringsstrategi når det gjelder barna (Esping- Andersen 2002,30). Like viktig er imidlertid å bedre situasjonen her og nå.

Fattigdom har i ulike former bestandig vært et kjerneområde for sosialt arbeid. Allerede fra 1700-tallet ble det gjennomført hjemmebesøk hos fattige og syke, blant annet i England og USA (Levin 2004,21). Både Jane Addams og Mary Richmond, to av sosialt arbeids pionerer, var opptatt av å bedre kårerne for de fattige på starten av 1900-tallet (Levin 2004,31). Det er i dag nedfelt i nasjonale og internasjonale etiske prinsipper for sosialt arbeid at en skal jobbe for rettferdighet og bedre forholdene for utsatte grupper. Levekårsforhold kan føre til ulike problemer, samt forsterke eksisterende problem. De som har penger har ofte ressurser til å finne løsninger uten å søke hjelp i det offentlige. Problemer som sosialarbeidere møter får dermed ofte et innslag av økonomisk fattigdom (Collin Hansen 2003,122). Som sosialarbeider kan en derfor møte mennesker som streber med å få endene til å møtes i ulike kontekster. I sosialt arbeid er analyseenheten personen i situasjonen, som minner om at hver enkelt situasjon, individ og familie er unik. Det kan være en utfordring da oppmerksomheten må rettes mot både individet og konteksten. Helhetsperspektivet innebærer å se det enkelte individ i lys av den sosiale sammenhengen det inngår i (Levin 2004,15).

Jeg ønsket også å studere mødrenes livssituasjon nærmere på bakgrunn av kjennskap til kvinners utsatthet for knapp økonomi. De fleste fattige i verden er kvinner. Omtrent en milliard mennesker lever i dag i ekstrem fattigdom. Om lag sytti prosent av disse er kvinner og jenter.³ En kan ikke snakke om ekstrem fattigdom i Norge. På tross av at de fleste kvinner her til lands er i arbeid i dag, er ulikhetene mellom kjønn også relevant i norsk kontekst. I 2000 var det langt flere kvinner enn menn som levde med lavinntekt; 8,2 prosent kvinner mot 5,7 prosent menn (Lysestøl og Meland 2003,197). Det kan være ulike årsaker til at flere kvinner enn menn lever med lavinntekt. Forklaringer kan være; lavere lønn, deltidsarbeid, lavere utdanningsnivå, løs tilknytning til arbeidslivet og derav få opparbeidet rettigheter til trygdeordninger. Samtidig har det lenge vært kjent at enslige kvinnelige forsørgere er sterkt overrepresentert i lavinntektsgruppen og som mottakere av økonomisk sosialhjelp (Hjelmtveit 2008,150). Det er også hovedsakelig mødre som har hovedomsorgen for barna. Foreldre-

² <http://www.ssb.no/inntind/> (Hentet 03.10.2011)

³ <http://www.fn.no/Temaer/OEkonomisk-og-sosial-utvikling/Fattigdom/Kvinner-og-fattigdom> (Hentet 05.10.2011)

og forsørgerrollen som står sentralt i det norske samfunn kan virke inn på opplevelsen av lavinntekt.

Til grunn for valg av tema er også deltakelse i prosjektet ”Skam, sosial eksklusjon og effekten av programmer mot fattigdom”. Høsten 2010 deltok jeg på mastertorg for studenter ved master i sosialt arbeid, hvor jeg ble presentert for dette forskningsprosjektet. Det er et internasjonalt komparativt forskningsprosjekt finansiert av den britiske forskningsrådet (ESRC) og DFID som er den britiske motparten til det norske NORAD. Prosjektleder er professor Robert Walker ved Oxford University. Prosjektet skal undersøke filosofen Amartya Sens påstand om skam oppleves på en universell måte av de som lever i (absolutt/relativ) fattigdom. Det består av fire delprosjekter. Jeg har deltatt i del to hvor læring fra personer med direkte erfaring fra fattigdom er hovedfokus. Jeg har tatt utgangspunkt i de rammene som prosjektet har gitt og slik forsøkt å formulere min egen tilnærming til temaet.

1.2 Problemstilling og avgrensning

Økonomiske knapphet kan føre til både materielle, sosiale og psykiske konsekvenser for den enkelte og familier (Hjelmtveit 2008,153). Jeg ønsker å belyse hverdagen til de tre mødrene ut i fra et helhetsperspektiv. Tidligere er hverdagen til sosialhjelpsmottakere beskrevet av flere (Stjernø 1985; Ridge 2002; Hjelmtveit 2004; Underlid 2005; Sandbæk og Pedersen 2010). Det er imidlertid varierende i hvor stor grad de gir et innblikk i den enkeltes hverdag, de fleste beskriver kun korte utdrag fra hverdagen til flere informanter. Dermed oppsto et ønske om å skildre mødrenes hverdag grundigere, og se nærmere på hvilke konsekvenser det har for flere sider av tilværelsen. På bakgrunn av dette vil jeg undersøke følgende problemstilling: Hvordan opplever mødrene de materielle, sosiale og psykologiske konsekvensene av lavinntekt i hverdagen?

Veien til lavinntekt kan forstås som en prosess og ikke en statisk tilstand, derfor vil mødrenes fortid være relevant. De bakenforliggende årsakene for offentlig inntektssikring som hovedinntektskilde kan være mange. Felles for mødrene i studien er at de selv opplever å ha vansker med å få endene til å møtes. Jeg vil gi en nærmere beskrivelse av informantene i kapittel to. Samtidig er husholdets inntekt basert på sosialhjelp tidligere og nå ulike trygdeytelser. For mange er sosialhjelp bare en mellomstasjon, og det er heller ikke alle med knapp økonomi som tar kontakt med NAV. I 2008 mottok 109 343 personer sosialhjelp basert på EUs relative fattigdomsmål. 56,1 prosent av disse befant seg i lavinntektsgruppen (Moshuus m.fl. 2010,101). Det er ikke snakk om store deler av befolkningen, men kan likevel

ha alvorlige konsekvenser for den enkelte. I begrepet hverdag ligger det en mulighet for mødrene til selv å løfte frem dagligdagse situasjoner. Begrepet er i tillegg valgt ut fra en antakelse om at lavinntekten stadig vil være tilstede i dagliglivet og representerer et konkret problem.

Jeg er særlig opptatt av tre områder i mødrenes hverdag. For det første ønsker jeg å se nærmere på konsekvensene lavinntekt kan ha materielt i form av forsakelser, deltakelse og prioriteringer for mødrene. Det kan også belyse eventuelle følger for barna. For det andre vil jeg se nærmere på lavinntektens sosiale konsekvenser. Både hvilke ressurser det sosiale nettverket representerer, og hvordan mødrene betrakter egen situasjon sammenlignet med andre. For det tredje vil de psykologiske konsekvensene også være relevant for å forstå mødrenes hverdag. I form av selvtillit og følelser som kan relateres til forsørgerrollen, fravær av deltakelse i arbeidslivet og deres forbindelser til NAV. Jeg antar at disse tre områdene vil påvirke hverandre gjensidig og henge sammen. Det har som nevnt tidligere, vært viktig for meg å se helheten i mødrenes hverdag.

1.3 Lavinntektsbegrepet

Hva det vil si å være fattig og hvordan en skal definere fattigdom i Norge er det foreløpig ingen enighet om. Det er derimot bred enighet om at fattigdom i seg selv er vanskelig, og for mange handler det om en ufrivillig form for ekskludering fra samfunnet. Begrepet kan betraktes som både relasjonelt og normativt. Det handler om betydelig avvik fra det alminnelige i samfunnet. På mange måter er det et politisk spørsmål om hva man mener er en akseptabel levestandard for ulike familietyper. Imidlertid vil Norge være et av de landene i verden med lavest forekomst, uansett hvordan fattigdom måles (Harsløf og Seim 2008,13).

Til grunn for forståelse av mødrenes økonomiske situasjon er deres subjektive opplevelse og offentlig inntektssikring. Den subjektive opplevelsen av lavinntekt kan knyttes til Thomas teorem om definisjonen av situasjonen, som påvirker hva man gjør og hvordan man forstår situasjonen (Levin og Trost 1996,13). Hvis man selv opplever sin situasjon som fattig er det virkelig i sine konsekvenser. Jeg ønsker derfor å studere lavinntekt på en direkte måte, altså de som selv opplever å ha økonomiske problemer og hvordan det påvirker den enkelte

Om en kan ta utgangspunkt i sosialhjelpsmottakere som lavinntektsgruppe har vært diskutert og kritisert av ulike grunner. Blant annet fordi kriteriene for å få hjelp varierer mellom kommunene, det er ikke alle fattige som tar kontakt med sosialkontoret og sosialhjelp er ment som en midlertidig ytelse. For noen sosialhjelpsmottakere handler det om en akutt økonomisk

krise, derfor er ikke sosialhjelpsmottak nødvendigvis synonymt med lavinntekt. Samtidig kan offentlig inntektssikring som hovedinntektskilde betraktes som lavinntekt. Dette på tross av at det er offentlige støtteordninger som skal sikre inntekt til de som er helt eller delvis uten tilknytning til arbeidslivet. Jeg har likevel valgt å legge sosialhjelpsmottak og offentlig inntektssikring til grunn for forståelsen av lavinntekt kombinert med mødrenes subjektive erfaringer. Jeg er ikke opptatt av å måle fattigdom og har heller ingen tilgang til mødrenes likningsdata. Videre vil jeg hovedsaklig bruke begrepet lavinntekt fremfor fattigdom, da det kan oppleves som et negativt og stigmatiserende begrep. Andre nærliggende begreper er sosial eksklusjon, ulikhet, dårlige levekår og marginalisering. Lavinntekt vil altså her innebære noe mer enn å tjene mindre enn gjennomsnittet, da mødrenes egen forståelse av den økonomiske situasjonen er lagt til grunn.

Jeg finner Townsends (1979) definisjon av relativ fattigdom som tilfredsstillende for min studie. Relativ fattigdom er et uttrykk for at fattigdom må forstås i sammenhengen med de øvrige forholdene i det enkelte land. Hans definisjon er en av de hyppigst brukte i moderne fattigdomsforskning både i Norge og internasjonalt (Roll 1992; Johannesen 1998; Thorød 2006; Sandbæk og Pedersen 2010). ”Man er fattig dersom man mangler ressurser til å skaffe seg grunnleggende goder, samt å kunne delta i de aktiviteter og ha de livsforhold og bekvemmeligheter som er vanlig” (Townsend 1979,33). Det har blitt rettet kritikk mot hans relative forståelse av fattigdom da avvik fra det alminnelige kan skyldes egne prioriteringer eller subkulturelle trekk (Stolanowski og Tvetene 2005,46). Townsend har også blitt kritisert fordi det ikke vil bli regnet som fattigdom om individet sulter hvis folk flest lever slik, noe som ikke vil være tilfelle i rike og industrialiserte land (Stjernø 1985,39). Definisjonen mener jeg fanger flere av de aspektene som kan oppstå som følge av lavinntekt. Videre, når jeg benytter betegnelsen lavinntekt handler det altså om en akseptabel minimum standard i forhold til den øvrige befolkningen, og om mer enn bare penger.

1.4 Oppgavens videre oppbygning

Videre redegjør jeg for metodisk fremgangsmåte og etiske aspekter ved forskningsprosessen i kapittel to. Kapittel tre er utgangspunktet for videre lesning, hvor jeg presenterer tidlige forskning som er relevant for temaet i oppgaven. Kapittel fire består av biografier av mødrene, for å synliggjøre deres vei til lavinntekt. I de tre neste kapitlene fem, seks og syv presenteres resultat fra analysen som diskuteres i lys av relevant teori og tidlige forskningsresultater. Avslutningsvis vil jeg i kapittel åtte tydeliggjøre hovedfunnene i studien og diskutere resultatenes implikasjoner både for sosialt arbeid og videre kunnskapsutvikling.

Kapittel 2

Metodiske refleksjoner og fremgangsmåter

I dette kapitlet vil jeg presentere metodevalg og fremgangsmåte i min studie. Metode betyr opprinnelig veien til målet (Kvale og Brinkmann 2009,99). Studien er basert på tre semistrukturerte dybdeintervjuer. Det kjennetegnes av at en rekke temaer skal dekket i løpet av intervjuene. Samtidig er de preget av åpenhet (Kvale og Brinkmann 2009,138). Jeg har valgt individuelle kvalitative intervjuer fordi jeg er ute etter kvinnenens unike opplevelse fra hverdagen. I løpet av kapitlet vil jeg beskrive mine erfaringer og reflektere over egen rolle underveis i forskningsprosessen. I kvalitativ forskning er både forskeren selv, og informanten hver for seg og i relasjonen mellom dem viktige verktøy (Widerberg 2001,15).

Til grunn for arbeidet med studien har jeg hatt en fenomenologisk vitenskapsteoretisk posisjon. I fenomenologien er det den levde erfaringsverden en forsøker å forstå. Det sentrale for kunnskap er verden slik den fremtrer i menneskets perspektiv, i den menneskelige erfaringen (Thomassen 2007,83,85). I fenomenologien studeres fenomener innenfra og i et nedenfra perspektiv. I min studie er jeg ute etter mødrenes opplevde erfaring slik de erfarer det selv og hvilken rolle lavinntekt har i deres hverdag. Sentralt i fenomenologien er at en erfarer verden unikt, akkurat som man i sosialt arbeid tar utgangspunkt i personen i situasjonen (Levin 2004,15). En forsøker å få et innblikk i livet slik det blir levd (Moran 2000,5).

2.1 Utvalget i studien

Deltakerne i prosjektet ble invitert til å delta gjennom deres lokale NAV-kontor. Kontaktpersonene på NAV fikk tilsendt et infobrev hvor det ble informert om prosjektet, analysen, deltakelse, rapportering og datasikkerhet (vedlegg 1). Deltakelsen kan ses på som et resultat av strategisk utvalg. Det innebærer at en har bestemt seg for hvilken målgruppe man vil intervju, eller skaffe data fra (Johannesen, Tufte og Kristoffersen 2010,106-107). I informasjonsbrevet var kriteriene at det skulle være barn og voksne som tilhørte lavinntekts husholdninger, samt brukere av sosialtjenesten (vedlegg 2). Kontaktpersonene i NAV rekrutterte deltakere gjennom kunnskap de hadde om den enkeltes situasjon. At de fikk ansvaret for dette hadde trolig påvirkning på hvem som fikk tilbud om å delta. På samme tid valgte de informanter som de visste kunne belyse temaene vi var interessert i. Jeg opplevde at NAV var samarbeidsvillig og engasjert i prosjektets tema.

Mitt utgangspunkt for intervjuene var å se nærmere på enslige forsørgeres opplevelse av å leve med lavinntekt. Da intervjuene fant sted viste det seg at ingen enslige mødre ønsket å bli intervjuet. For å prøve å bevare fokus fra tidligere valgte jeg derfor å ta utgangspunkt i tre mødre med ulik sivilstatus. Et intervju med en mor er utelatt, da hennes språkkunnskaper vanskeliggjorde intervjuet. Med tanke på tyngden i materialet og temaet mente jeg tre mødre var tilstrekkelig for å belyse min problemstilling. De kan betraktes som typiske for det som kjennetegner kvinner i lavinntektsgrupper. Lav utdanning, rus- og helseutfordringer, lang fartstid i NAV og ustabile familieforhold. Likevel kan en si at utvalget er noe skjevt; det består kun av etnisk norske kvinner, samtidig som en vet at ikke-etnisk norske utgjør en betydelig andel av lavinntektsgruppen i Norge. Man bør intervju så mange man trenger for å finne det man ønsker å vite. Da dette var min første gang, valgte jeg heller færre enn flere slik at jeg kunne bruke mer tid på å forberede og analysere intervjuene (Kvale og Brinkmann 2009, 129).

Den første jeg intervjuet var en ung jente med samboer. Hun hadde vært i systemet lenge, både som rusmisbruker og under rehabilitering. Intervjuet var preget av åpenhet fra starten av og hun virket avslappet. Den andre kvinnen jeg intervjuet var også tidligere rusmisbruker i 30-årene, som nå var i behandling. Hun hadde samboer, men de var i ferd med å gå fra hverandre. I starten var hun noe forsiktig og virket nervøs. Det gikk fort over, og jeg forstod det slik at hun var engasjert. Tidlig i intervjuet begynte hun å gråte da jeg spurte hvilke følelser som oppstod når hun måtte gå inn i butikken å stjele skaller fra brødmaskinen. Vi stoppet intervjuet og jeg hentet papir til henne. Intervjuet fortsatte når hun var klar for det. Hun fortalte at hun var blitt utsatt for en traumatisk hendelse da hun var svært ung. Jeg valgte å ikke gå nærmere inn på da det ikke var relevant for formålet, og jeg ønsket å skjerme henne. Den siste kvinnen hadde kjæreste og to barn, og slet med sammensatte helseproblemer. Jeg fikk inntrykk av at hun var noe tilbakeholden, men årsaken kan være at hun hadde influensa.

Tre som hadde sagt ja til å bli intervjuet møtte ikke opp. Jeg vil beskrive kort hvorfor den ene, en ung mor ikke dukket opp. Det kan illustrere kontekstens betydning. Dagen før intervjuet skulle finne sted hadde hennes kontaktperson i NAV ringt henne for å høre om hun kom. Hun sa at hun ville ha med sin stefar fordi hun var redd NAV skulle teste henne, da hun nylig hadde vært gjennom et testtiltak. Hun ble forsikret om at intervjuet ikke hadde noe med NAV å gjøre. Når intervjuet skulle finne sted dukket hun ikke opp, tok ikke telefonen, eller svarte på SMS. At intervjuene ble gjennomført på det lokale NAV-kontoret kan dermed ha påvirket både deltakelse og hva som ble sagt under intervjuene.

2.2 Planlegging og forberedelse til intervjuene

Kvalitative intervjuer forsøker å forstå verden fra intervjupersonens side, få frem betydningen av folks erfaringer og avdekke deres opplevelse av verden forut for vitenskapelige forklaringer (Kvale og Brinkman 2009,21). Hensikten med studien er å forstå og få innsikt i mødrenes hverdag med lavinntekt. Som utgangspunkt for analysen hadde jeg tre unike intervjuer, hvor mødrene gir et innblikk i deres hverdagsliv og deres forhold til det. I arbeidet med analysen og resultatene av studien har det blitt tydelig at livsformsintervju kunne vært en like velegnet metode som semistrukturerte intervjuer. Mødrenes hverdagslivspraksis kunne da muligens i større grad blitt belyst. Da ville innfallsporten vært hva mødrene gjør i løpet av en dag og hvorfor.

Etter å ha trent på gjennomføring av intervjuer sammen med medstudenter og ansatte i prosjektet skrev jeg i feltboken at jeg synes intervjuene kunne minne om å samtale med brukere. Jeg lyttet aktivt til det informantene fortalte, og bekreftet det de sa både verbalt og nonverbalt, På samme tid var jeg opptatt av å skape en god relasjon til informantene slik at intervjuet skulle bli en positiv opplevelse. I kvalitative intervjuer er formålet og utgangspunktet den unike samtalen (Widerberg 2001,16) Følsomhet og nærhet til informantens opplevelse av erfaringsverden kan gi kunnskap som kan brukes til å forbedre deres situasjon. Som i arbeid med brukere er relasjonen imidlertid asymmetrisk. Det var jeg som forsker som definerte konteksten, som stilte spørsmålene og som til en viss grad styrte samtalen. Derimot var ikke hjelp og endring i fokus, slik det ofte er i møte med brukeren. For meg var det for øvrig svært betydningsfullt å trene på å intervjuer. Jeg ble tryggere på meg selv som intervjuer, ble kjent med intervjuguiden og fikk øve på å bruke lydbånd. For eksempel så jeg hvordan det å være så fokusert på spørsmålene i intervjuguiden, førte til en samtale som nesten kunne minne om et avhør. Også Widerberg (2001,90) mener prøveintervjuer kan være lurt, det kan blant annet føre til at man ikke blir så fokusert på seg selv i intervjusituasjonen. I tillegg brukte jeg tiden før intervjuene skulle gjennomføres til å bli kjent med temaet gjennom litteratur og offentlige dokumenter. Dette for å kunne stille de riktige spørsmålene.

Intervjuguiden ble utformet i samarbeid med medstudenter og de ansatte i prosjektet. Den ble endret noen ganger etter hvert som vi trente på intervjuer og gjennomførte dem (vedlegg 3). Spørsmålene var tydelige og uten faglige formuleringer. For meg fungerte den som en huskeliste. På samme tid var jeg opptatt av å følge opp informantenes utsagn. Å "nøste" ut fra hvordan intervjupersonen ser på og "gjør" temaet er viktig, for å unngå at intervjuet bare belyser de temaene en på forhånd har bestemt er viktig (Widerberg 2001,88). I ettertid har jeg

sett at det kunne vært en styrke i materialet om de tre mødrene hadde uttalt seg om hvert tema. Likevel mener jeg at å følge opp det mødrene var opptatt av, er noe av styrken ved kvalitative intervjuer. En kan vanskelig fange mødrenes egne tanker og erfaring i en intervjuguide på forhånd. Svarene i intervjuene ble fulgt opp med spørsmål som for eksempel; hva tenker du om det eller kan du gi et eksempel hvor du følte det. I intervjuguiden var det fokus på både utfordring og mestring. Eksempelvis hva de opplevde som det vanskeligste i nåværende situasjon og mestringsstrategier. Intervjuene startet med et positivt ladet spørsmål. Dette for å få en god start, og fordi det kan oppleves enklere å snakke om enn utfordringer.

2.3 Gjennomføring av intervjuene

Her vil jeg beskrive hvordan intervjuene ble gjennomført selv om det finnes få standardregler, eller felles prosedyrer i kvalitativ forskning. Det kan betraktes som et håndverk som hvis det blir utført riktig kan være en kunstform (Kvale og Brinkmann 2009,35) Intervjuene fant sted i mai 2011. Varighetene var fra en time til en og en halv. Etter intervjuene satte jeg av tjue minutter til å skrive feltnotater. Jeg noterte og beskrev konteksten for intervjuene, nonverbale og verbale uttrykk, og interessante utsagn og historier. Jeg forsøkte å skrive ned mine inntrykk fra helhetsopplevelsen og refleksjoner over egen rolle. Samt fordi lydopptaket av intervjuet bare innebærer en første abstraksjon fra de samtalende personers direkte fysiske tilstedeværelse. Det medfører blant annet tap av kroppsspråk (Kvale og Brinkmann, 2009,187). På samme tid som feltnotatene ble skrevet, merket jeg samtykkeerklæring og intervjuguiden med fiktive navn og nummer. Det var fint å ha intervjuguiden å notere på både for etterarbeidet, men også for å slippe å ha øyekontakt hele tiden.

Før intervjuene startet brukte vi tid på å informere om prosjektet og hva som skulle foregå. De ble forklart at vi var interessert i å lære av deres erfaringer fra hverdagen. Fokus var da på deres ekspertkunnskap. Vi gikk gjennom samtykkeerklæringen, og forklarte hvorfor vi brukte båndopptager. Både i forkant av og etterkant av intervjuene la vi inn tid til spørsmål og småprat. Intervjuene fant som nevnt sted på det lokale NAV-kontoret. Informantene fikk tilbud om at vi kunne komme hjem til dem, møtes på hotellet hvor vi bodde, på kafé, eller på NAV-kontoret. Alle ville møtes der, muligens fordi de følte seg komfortable der. Det kan være lurt å velge et nøytralt sted for intervjuene (Widerberg 2001,83), det var ikke NAV-kontoret. De tre informantene hadde alle i lengre tid hatt kontakt med NAV og hadde kjennskap til flere av de som arbeidet der. Dette ble åpenbart under intervjuene når vi snakket om hvordan de opplevde at NAV fungerte. Jeg fikk inntrykk av at de ble usikre på hvordan de skulle svare, da de ikke ville "sladre" på saksbehandlerne sine. Før intervjuene forsikret vi

informantene om at vi kun hadde fått låne lokaler, og at to av de som arbeidet på kontoret hadde bistått med rekruttering. Likevel opplevde jeg at informantene var tilbakeholdne når det gjaldt informasjon om NAV.

Intervjuene gjorde jeg sammen med professor Ivar Lødemel. Før intervjuene startet ble vi enige om hvem som skulle styre intervjuet. Den andre hadde en mer tilbaketrukket rolle, men kunne bidra med spørsmål. Som oftest var det jeg som styrte intervjuene, likevel følte jeg at jeg noen ganger kunne bli passiv. Særlig i de første intervjuene. På samme tid hadde jeg da fokuset på det som ble sagt og kunne komme med gode spørsmål underveis. At jeg ble passiv var nok fordi det var en ukjent situasjon for meg. Jeg var usikker på hvordan jeg skulle forholde meg, og kjente verken Lødemel eller informantene. Jeg synes også det var svært spennende å høre informantene fortelle, og noen ganger ble jeg derfor bare sittende å lytte.

Det å være to under intervjuet var både spennende og utfordrende. Jeg lærte om min egen rolle som forsker ved å observere han. Samtidig hadde vi ulike tilnæringsmåter, ulik erfaring og kunnskap. Han var mer avslappet enn meg og stilte hyppigere oppfølgingsspørsmål for å kontrollere at han tolket svarene riktig. Noen ganger stilte han også flere direkte spørsmål enn meg. Det ble både positivt og negativt mottatt av informantene. Det ga flere ganger konkrete svar og refleksjoner, men jeg opplevde at informantene også noen ganger ble usikker og nølende. Etter de første intervjuene snakket vi om hvordan det fungerte og ble enig om å fortsette med å være to. Informantene ble spurt om de synes det var i orden at vi var to, alle svarte ja. I noen av intervjuene henvendte informantene seg hovedsaklig til Lødemel. Det kan nok være fordi han er eldre enn meg, og at det å presentere seg som ansatt ved Høyskolen i Oslo gir høyere status enn en ung student. Et annet aspekt var hans bruk av ledende spørsmål, noe jeg var varsom med. Det gjorde ofte at informantene svarte på akkurat det vi var ute etter å få svar på. Det sentrale ved ledende spørsmål er ikke å unngå dem, som jeg noen ganger gjorde fordi jeg var redd for å forme svarene, men en må erkjenne spørsmålets virkning (Kvale og Brinkmann 2009,183)

2.4 Transkriberingen

Transkriberingen gjorde jeg kort tid etter intervjuene, slik ble materialet tilgjengelig for analyse. Transkripsjon er en konkret omdanning av en muntlig samtale til en skriftlig tekst, det er sosiale konstruksjoner (Kvale og Brinkmann 2009,192). Å omforme tale til tekst var en tidkrevende prosess, jeg brukte rundt fem timer per intervju. Opptakene ble gjort med båndopptaker, og i arbeidet med transkriberingen ble det tydelig at det var en del støy i rommet ved siden av. Under intervjuene var jeg nok så opptatt av informantene at jeg ikke la

merke til dette, men på opptakene kunne jeg til og med høre måkene skrike utenfor. Dette gjorde at transkriberingen tok noe lenger tid. Transkriberingen kan betraktes som en fortolkningsprosess (Kvale og Brinkmann 2009,186). Jeg valgte å ikke skrive direkte av i transkripsjonene. Dialekten til informantene var noe vanskelig å forstå. Jeg bestemte meg derfor for å skrive bokmål. Både for å gjøre analysearbeidet lettere, men også for å ivareta anonymitet, da dialekt kan være avslørende. Spesifikk informasjon ble anonymisert i transkripsjonen. Jeg valgte å ta med pauser og forskjellen mellom lange og korte følelsesmessige uttrykk som latter og gråt. For øvrig synes jeg teksten ikke ble helt den samme til tross for at jeg transkriberte ordrett.

En spennende side ved å transkribere var å studere min egen intervjustil. Hvordan spørsmålene ble stilt, og ikke minst hvordan talespråket viste at jeg ble tryggere i rollen som intervjuer for hvert intervju. Det som også ble innlysende var hvordan jeg bekreftet det informanten sa med hm, ja, og mhm. Det kan ha bidratt til at tankeprosessen til informantene ble forstyrret, men det hadde nok ikke alvorlige konsekvenser for materialet. Som Widerberg (2001,102) påpeker kan intervjuutskrifter si mer om både informanten, den som intervjuer og selve intervjuet. For å sikre at jeg hadde forstått riktig det som ble sagt ble intervjuene hørt flere ganger. Informantene fikk i tillegg tilbud om å få tilsendt transkripsjonen, det var det to av de tre informanter som takket ja til. De tre intervjuene utgjorde rundt 80 sider med transkripsjon som utgangspunkt for analysen.

2.5 Fremgangsmåten i analysearbeidet

Arbeidet med analysen er den delen av forskningsprosessen som har tatt lengst tid. I ettertid har jeg blitt bevisst på at noen av utfordringene ved analysearbeidet kunne vært unngått. Hadde jeg på intervjutidspunktet hatt et klart og entydig forskningsspørsmål, og fordypet meg i temaet på et tidligere tidspunkt ville analysearbeidet vært enklere. En annen utfordring var intervjuguiden som både skulle fylle mine ønsker og prosjektets kunnskaps ønsker. Samtidig som det var rom for å snakke om det informantene var opptatt av. Det var også en utfordring å være bevisst min forforståelse og mine inntrykk fra intervjuene under analyseringen.

Gjennom hele analyseprosessen har jeg reflektert over mitt arbeid. Det har vært viktig for meg å sette ord på hvordan jeg forstår noe og hvorfor jeg forstår det på den måten.

Jeg startet analysearbeidet ved å lese intervjuene flere ganger, først på langs. Deretter skrev jeg ned analytiske spørsmål og markerte hvert intervju med ulike temaer i fargekoder.

Dermed ble det en tematisk analyse. Eksempler på temaer var mødrenes selvfølelse, om barnet blir påvirket av den økonomiske situasjonen og hvordan de opplevde egen situasjon i

forhold til andre. Videre analyserte jeg intervjuene på tvers, ved å sette svarene inn i tabeller for hvert analytiske spørsmål. Slik fikk jeg ryddet intervjuene for det som ikke var relevant. Samt at likhetene og forskjellene ble tydeligere. Jeg valgte å strukturere uttalelsene ut fra forskningsspørsmål og analytiske spørsmål. Analysen er min tolkning av materialet, og resultatet som presenteres må derfor forstås som det. Min analysestrategi kan forstås som induktiv. Jeg ønsket å finne mønster i mødrenes subjektive opplevelse for å omdanne det til en mer generell forståelse. Indusering går ut på at man trekker slutninger fra det spesielle, altså i dette tilfellet mødrenes erfaring, til det mer allmenne som tidligere forskning (Johannessen, Tufte og Christoffersen 2010,53).

Sitatene som blir brukt videre i fremstillingen er valgt på bakgrunn av forskningsspørsmålet. Jeg har forsøkt å kontekstualisere dem ved å vise til hvilke spørsmål som ble stilt. I arbeidet med utvelgelse av sitater og intervjuutdrag har jeg valgt å sette det mødrene snakker om sammen til lengre uttalelse. Uttalelser som mhm, hvorfor og hvordan har blitt tatt bort. Både for å gjøre sitatene enklere å lese, og for å ivareta den informasjon informantene ga om de spesifikke temaene. Samt for å få frem de grunnleggende betydningene som lå i intervjuet og subjektets opplevelse. For å oppsummere har jeg brukt en ad hoc meningsgenerering i analysen, hvor jeg har brukt ulike teknikker for å få frem sammenhenger og strukturer.

2.6 Studiens gyldighet og pålitelighet

Forståelsen av reliabilitet og validitet som brukes i kvantitativ forskning passer ikke så godt med kvalitativ forskning. Formålet er ikke at forskeren skal være utskiftbar eller at man vet på forhånd hva man skal måle. Samtidig skal forskeren være både saklig og pålitelig (Widerberg 2001,18). I arbeidet med å skrive oppgaven har jeg tilstrebet en åpen og detaljert beskrivelse av hele forskningsprosessen slik arbeidet skal bli forståelig og synlig for leseren. Som Kvale og Brinkmann (2009,253) minner om, bør validitet fungere som kvalitetskontroll gjennom alle stadiene av kunnskapsproduksjonen. Jeg har forsøkt å drøfte valg og beslutninger som er gjort i løpet av prosessen systematisk og kritisk. I kvalitativ forskning snakker man om overføringer istedenfor generalisering, det handler om hvorvidt en lykkes i å etablere beskrivelser, begreper, fortolkninger og forklaringer som er nyttig også i andre kontekster (Johannesen m.fl. 2006,36). Tre informanter gir ikke et grunnlag for statistisk generalisering, men mødrenes erfaringer kan være overførbare til andre relevante kontekster.

Hverdagen som mødrene formidler er sann for dem, det er deres unike livshistorier. Selv om historiene er unike kan informasjonen brukes til å forbedre forståelsen av gruppen som helhet i ulike kontekster. Som et ledd i å få bekreftet og sjekket resultatene fikk mødrene som nevnt,

tilbud om de transkriberte intervjuene og funnene i prosjektet. De ble informert om at de kunne ta kontakt dersom noe ikke stemte. Dette som en kontroll av transkripsjonen. To takket ja til tilbudet, men de har ikke tatt kontakt. Dette kan bety at de synes at det som sto der var greit, eller at de ikke har lest det. En takket nei. Antakelig får hun mer enn nok papirer tilsendt i posten, og at det å lese hva hun selv har sagt ikke nødvendigvis er en positiv opplevelse. I transkripsjonen kan samtalen fremstå uoversiktlig. Det tok tid før jeg ble komfortabel med å se hvordan jeg formulerte meg og noen ganger snakket usammenhengende. Jeg la også vekt på å sjekke at vi hadde forstått mødrenes svar, noe som kan bidra til å sikre materialet.

Merrick (1999,25) påpeker at kvalitativ forskning er avhengig av menneske som instrument. Hvordan ville intervjuet blitt om noen andre gjorde det, kanskje ville informantene åpnet seg mer. Jeg fikk imidlertid ikke inntrykk av at mødrene fortiet relevant informasjon. Det er også noe av dette jeg synes er spennende ved kvalitativ forskning. Det handler om et tolkningsmangfold (Kvale og Brinkmann 2009,214). Formålet er ikke å finne en sannhet, eller fakta, men å forstå (Merrick 1999,28). Kanskje ønsket mødrene å gi et spesifikt bilde. Ut fra intervjuene velger jeg å tro at mødrene var ærlige og fremstilte sin situasjon slik de opplevde den. De ga uttrykk for å være interessert i å beskrive sin hverdag. De mente at temaet var dagsaktuelt og nødvendig å belyse. Dog fortalte de om sin situasjon påvirket av spørsmålene og det fokuset jeg hadde. Intervjumaterialet er samskapt, som intervjuer kan jeg ikke stille meg utenfor det som skjer i intervjuet. Jeg betrakter likevel informasjonen fra intervjuene som troverdig.

2.7 Ethiske hensyn gjennom forskningsprosessen

En intervjuundersøkelse er et moralsk foretakende, og etiske avgjørelser må foretas gjennom hele forskningsprosessen (Kvale og Brinkmann 2009,79). Prosjektet er godkjent av personvernombudet for forsker- og studentprosjekt, Norges samfunnsvitenskapelige datatjeneste og av Oxfords Ethics Comitee. Det er blitt fremhevet at samfunnsforskning bør tjene vitenskapelige og menneskelige interesser (Kvale og Brinkmann 2009,80). Hensikten med studien er å få økt kunnskap om mødrenes erfaringer og opplevelser fra en hverdag med lavinntekt. Med økt forståelse rundt temaet kan kunnskapen bidra til å møte og bistå mødrene på en tilfredsstillende måte som sosialarbeidere. Fokus er på både muligheter og utfordringer. Prosjektet som er utgangspunktet for min studie har som målsetting å lære fra personer med direkte erfaring fra fattigdom for blant annet å kunne skape en mer treffsikker politikk for fattige. Da må ”lavinntektseksperternes” stemmer tydeliggjøres og tas i betraktning.

I informasjonsbrevet og samtykkeerklæringen ble prosjektets navn presentert som ”Å få endene til å møtes”. Det ga en følelse av å føre informantene bak lyset ved å ikke bruke fattigdom som begrep, det var jo det vi ønsket å vite mer om. Dette ble diskutert i gruppen, men vi kom frem til at fattigdom er et negativt begrep som kan føre til at personer ikke ville delta. Det kunne også gjøre dem ukomfortable. Det er heller ikke sikkert at de betrakter seg selv som fattige, men heller forstår sin situasjon som vanskelig økonomisk. Prosjektgruppen kom derfor i fellskap frem til å ikke bruke begrepet fattigdom i intervjuene, så sant ikke informanten brukte det selv.

Det er tre etiske retningslinjer som må være tilstede når det gjelder forskning på mennesker; informert samtykke, konfidensialitet og konsekvenser (Kvale og Brinkmann 2009,88). Informert samtykke innebærer at informantene får informasjon om prosjektets formål, risiko, fordeler ved å delta, at de deltar frivillig og at de vet de kan trekke seg når som helst. Invitasjonen og samtykkeerklæringen ble sendt ut i god tid før intervjuene fant sted. Det ble også satt av tid før intervjuene til å gjennomgå den, og kontrollere om informantene hadde noen spørsmål. Samtykkeerklæringen inneholdt beskrivelse av hvordan undersøkelsen skulle foregå og informasjon om deltakelse, datasikkerhet og rapportering. Jeg vurderte informantene som kompetente til å forstå hva de var med på. Idet de også hadde relevant erfaring fra deltakelse i, og intervjuer fra et annet prosjekt tidligere.

Konfidensialitet handler om at privat informasjon fra informantene ikke avsløres. Når intervjuene var gjennomført satt jeg fortløpende fiktive navn og nummer på intervjuguiden og samtykkeerklæringen. Lydopptakene ble levert til hovedansvarlig i prosjektet slik at materialet ble oppbevart samlet. Jeg fikk de deretter på minnepenn. De ble slettet fortløpende som transkripsjonene ble fullført. Personopplysninger ble oppbevart atskilt fra intervjuopplysningene. Under transkriberingen ble spesifikk informasjon anonymisert som bosted, tidligere arbeidsplass og navn på personer. Som forskeren må en både vise respekt for menneskeverdet i valg av tema, i forholdet til dem som studeres og ved formidling av forskningsresultatene.⁴

Konsekvenser ved kvalitative undersøkelser handler om både mulig skade det kan påføre informantene og fordeler det kan ha (Kvale og Brinkmann 2009,91). Allerede i planleggingsfasen må en ta hensyn til konsekvensene. Intervjuer kan føre til endret selvbylde eller stress. I intervjuene forsøkte jeg derfor å skape en positiv opplevelse. Noen av

⁴ <http://etikkom.no/no/Forskningsetikk/Etiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/B-Hensyn-til-personer-5---19/5-Krav-om-respekt-for-menneskeverdet-/> (Hentet 24.11.2011)

informantene var nervøse i starten, men åpnet seg raskt og virket å være komfortable. De virket interessert i å fortelle sine historier. Intervjuene ble avsluttet med spørsmål om hvordan de opplevde intervjuet, og om de hadde noen spørsmål for å eventuelt gripe fatt i dårlige opplevelser eller andre ting. Forskningsetiske retningslinjer som respekt for menneskeverd, integritet, frihet og medbestemmelse er også sentrale verdier i sosialt arbeid. I intervjuene var vi som nevnt tidligere to, dette kan ha ført til mer asymmetri enn ved en. Forskeren er som regel den relativt sterkeste parten (Kvale og Brinkmann 2009,93). Fra egne erfaringer vet jeg at det kan være overveldende å forholde seg til en person i situasjoner hvor man er nervøs og usikker på hva som skal skje. Vi forhørte oss med informantene om det var greit at vi var to, og de bekreftet det. En mulig forklaring kan være at de ikke våget si noe annet når vi allerede satt forberedt til å gjøre intervjuene.

2.8 Refleksjoner over min rolle som forsker

Forskerens rolle som person og forskerens integritet er avgjørende for kvaliteten på den vitenskapelige kunnskapen og de etiske beslutningene som treffes (Kvale og Brinkmann 2009,80). Refleksivitet er sentralt (Merrick 1999,31). Jeg har forsøkt å reflektere i løpet av kapittelet, men vil i tillegg kort utdype min rolle i følgende avsnitt.

Temaene i intervjuene vekket vonde følelser hos informantene, særlig gjaldt det tema som selvbilde og hvilken oppvekst de ønsket å gi barna. Dette var utfordrende å håndtere. Jeg mener likevel at jeg mestret å ivareta rollen som intervjuer ved å være bevisst på studiens formål, samtidig som jeg forsøkte å ivareta mødrenes følelser. Som student har jeg lite erfaring fra arbeidslivet, og jeg forberedte meg ved å lese tidligere forskningsresultater, offentlige dokumenter og litteratur om temaet. Å ha lite kjennskap til feltet kan ha hatt både fordeler og ulemper. Jeg mener jeg stilte spørsmål som jeg antakelig ikke ville stilt om jeg hadde arbeidet flere år i NAV. På samme tid har jeg en forforståelse uten brukerkunnskap i NAV. Selv om det kan bidra til at jeg var nysgjerrig og utspørrende om det som kan være ”selvsagt”, kan det også gjøre at jeg ikke utforsket det som kan betraktes som mest sentralt. Som ung og student var jeg ydmyk i denne ukjente situasjonen, jeg fortalte deltakerne at jeg ikke hadde gjort intervjuer før, og at jeg også var nervøs. Jeg fikk inntrykk av at det hadde en positiv effekt på intervjuene og relasjonen.

Kapittel 3

Forskning om lavinntekt og foreldrerollen

Det eksisterer et stort omfang av forskningsmateriale som følge av blant annet at lavinntekt og fattigdom har blitt sentrale politiske tema både i Norge og internasjonalt. I de påfølgende avsnittene vil jeg forsøke å gjøre rede for kunnskapsstatus for studiens tema som utgangspunkt for videre lesning. På grunn av et stort omfang av forskningsmateriale har jeg ikke kjennskap til alt, og derfor vil ikke alt bli presentert i oppgaven. Jeg håper å få belyst deler av det, og forhåpentlig noe av det viktigste som har blitt gjort de senere årene. De fleste kvalitative studiene omhandler par eller aleneforsørgere. Mødre alene har sjelden blitt omtalt. De som rammes av fattigdom i Norge tilhører ikke en lett identifiserbar sosial gruppe, men er heller enkeltpersoner innenfor et bredt spekter av grupper (Vedlegg til St.prp nr 1 2006-2007). Fattigdom er både flerdimensjonal og sammensatt. På tross av at det forekommer i alle grupper viser forskningsresultater at både småbarnsfamilier, aleneforsørgere og sosialhjelpsmottakere har en tendens til å befinne seg under lavinntektsgrensen (Fløtten m.fl. 2011,30).

3.1 Lavinntekt i Norge

Selv om den norske presten og samfunnsforskeren Eilert Sundt allerede for 150 år gjennomførte det som kan regnes som den første vitenskapelige kartleggingen av fattigdom i Norge, er det først i senere tid at det har fått stor oppmerksomhet (Fløtten m.fl 2011,12). I 2001 oppnådde Norge topplassering i den internasjonale levekårsindeksen (Lysestøl og Meland 2003,155). På bakgrunn av kårningen, og kunnskap om forholdene i land i den tredje verden vil nok noen stille spørsmål ved at det fortsatt er flere grupper med dårlige levekår i Norge. Det handler for mange familier om å mangle det de fleste har, og lavinntekt må ses i lys av det samfunnet vi er en del av. Det som kan skape en følelse av å være underprivilegert er særlig å ikke ha råd til å kjøpe klær, reise bort i ferier, besøke venner og slektninger og ta del i kulturelle aktiviteter. I et samfunn hvor de materielle godene er synlige til enhver tid kan sammenligning med andre oppleves som særlig belastende. Fattigdommen er blitt mer usynlig sammenlignet med vareoverfloden som er synlig for alle (Stjernø 1985, 59,92). Usynligheten kan føre til at de som lever med lavinntekt i økende grad blir isolert fra hverandre. Det kan i tillegg bli enklere for samfunnet å overse eller benekte lavinntektens realiteter. Fattigdom ikke er et alvorlig sosialt problem i Norge, likevel er det vanskelig nok for dem som kjenner det på kroppen og ikke har noe håp om å komme ut av det (Halvorsen 2002,138).

Allerede i 1985 skrev Stjernø (1985,56) at hvis den politiske viljen til å avskaffe fattigdommen i barnefamilier var tilstede, skulle det ikke så store summer til. I en uttalelse fra FO sitt landstyre i 2008 ble det sagt at fattigdommen i Norge var politisk villet og styrt. Det er de som er avhengig av offentlig inntektssikring som en hovedsakelig finner i fattigdomsgruppene.⁵ Til tross for politisk vilje og engasjement har andelen barnefamilier med lavinntekt økt. Borgeraas og Dahl (2010,1) peker på myndighetenes selvmotsigelse når de ønsker å utrydde fattigdommen samtidig som de setter sosialhjelpssatsene lavt. Flere som har mottatt sosialhjelp over lengre tid opplever den som utilstrekkelig og passiverende (Hjelmtveit 2008,154; Moshuus m.fl. 2010,111). Videre vil jeg se på situasjonen i Norge sammenlignet med Europa.

3.2 Lavinntekt i Norge i forhold til Europa

Det er først i moderne tid at fattigdom er blitt definert som et sosialt problem både i Norge, Europa og USA (Halvorsen 2002,109). Det er liten tvil om at lavinntekt i Norge innebærer noe annet enn den globale fattigdommen. Som i de fleste andre land er det særlig nærings- og kapitalinntektene som er skjevfordelt i Norge. De nordiske landene har generelt lave fattigdomsrater, mens Storbritannia og land i sør- og øst Europa befinner seg på den andre enden av skalaen (Fløtten m.fl. 2011,21). Det er en klar sammenheng mellom antall i fattigdom og utviklingen av velferdssystemer. I land hvor den statlige innblanding er liten er andelen fattige høyere, for eksempel i Tyskland og Italia (Lystestøl og Meland 2003,198).

Norge har siden 2002 formelt samarbeidet med landene i EU gjennom deltakelse i deres rammeprogram for sosial inkludering, hvor målet er å bekjempe fattigdom og sosial utstøting (Fløtten, Pedersen og Lødemel 2009, 238). På tross av samarbeidet har Norge tviholdt på egne løsninger. For eksempel tar EUs hovedindikator utgangspunkt i 60 prosent av medianinntekt som fattigdomsrisikomål, mens Norge i stortingsmelding nr.6 (2002-2003) setter grensen ved OECD-målet, 50 prosent av medianinntekten. OECD-målet legger også til grunn mindre stordriftsfordeler enn EU. Ved å sette grensen ved 60 prosent som EU ville en også inkludert familier som beveger seg inn og ut av lavinntektsgrensen og dermed fått et høyere antall med lavinntekt. For eksempel var det i treårsperioden 2007-2009, 140 000 personer med lavinntekt i Norge målt ved OECD ekvivalensskala, mens med EU-skalaen var

⁵ <http://www.fo.no/uttalelser-fra-landsstyret/fattigdom-i-norge-et-spoersmaal-om-politisk-vilje-article1427-310.html> (Hentet 12.01.2012)

tallet 361 000.⁶ Diskusjonen i Norge angående fattigdom dreier seg ikke bare om hvor grensen skal settes, men om vi i det hele tatt kan snakke om fattigdom, hvordan definere den, og om hvilke tiltak som eventuelt skal iverksettes. Forekomsten sammenlignet med andre land er lav i Norge, likevel er arten og kompleksiteten utfordrende å løse (Vedlegg til St.prp nr 1 2006-2007). I vestlige land handler det ikke bare om budsjett, men prioriteringer. Og som vi skal se videre kan valg av prioriteringer få konsekvenser for den det gjelder.

3.3 Offentlig inntektssikring

Ulike trygdeytelser og sosialhjelpsmottak er ikke ensbetydende med lavinntekt. På tross av dette er offentlig inntektssikring kombinert med mødrenes subjektive opplevelse av lavinntekt lagt til grunn i min studie. I Norge er sosialhjelp, som har sterke røtter tilbake til fattighjelpen det siste tilgjengelige sikkerhetsnettet for de som ikke kan sørge for sitt livsopphold (Hatland og Pedersen 2006,60). Slik kan det betraktes som den ytelsen som avspeiler lavinntektssituasjon i Norge best. Sosialhjelp er behovsprøvd, skjønnsbasert og kommunens ansvar. Den er ment å være midlertidig og føre til selvhjulpenhet, det er imidlertid noen som mottar sosialhjelp over tid og går inn og ut av systemet. For noen er lavinntekt bare en mellomstasjon, på tross av at fremtidsutsiktene ofte er usikre. I 2009 utgjorde par med barn under 18 år og enslige forsørgere, 27 prosent av andelen sosialhjelpsmottakere. Selv om regjeringen i handlingsplanen mot fattigdom (2007) bestemte at de statlige veiledende retningslinjene for utmåling av stønad til livsopphold skulle heves med fem prosent fra 01.januar 2007, har sosialhjelpsmottakere hatt en svakere inntektsvekst enn den øvrige befolkningen de siste årene.

Andelen med sosialhjelp som hovedinntektskilde var under finanskrisen i 2009, 118 000. På samme tid var det en økning i antall sosialhjelpsmottakere som hadde kvalifiseringsstønad som viktigste inntekt.⁷ Disse forholdene må ses i sammenheng. Regjeringen lanserte i 2007 kvalifiseringsprogrammet som et viktig virkemiddel mot fattigdom, og aktivisering av sosialhjelpsmottakere var målsettingen.⁸ Deltakelse gir rett til en standardisert kvalifiseringsstønad som innebærer en mer stabil inntekt. Legard, Schafft og Spjelkavik (2009,4) fant derimot i en evaluering av programmet at stønaden ikke var spesielt høyere enn ordinær sosialhjelp, til tross for at den skulle bidra til større grad av økonomisk trygghet. I 2009 mottok over 40 prosent av deltakerne supplerende sosialhjelp, det var særlig

⁶ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/regpubl/prop/2011-2012/prop-1-s-20112012/3/3.html?id=657191> (Hentet 01.03.2012)

⁷ <http://www.ssb.no/vis/emner/03/04/soshjelpk/main.html> (Hentet 16.01.2012)

⁸ http://www.afi.no/modules/module_123/proxy.asp?I=5388&C=1&D=2&mids= (Hentet 12.01.2012)

barnefamilier og de under 25 år som ikke bor sammen med foreldrene (Legard, Schafft og Spjelkavik 2009,4). Det kan se ut til å opprettholde fattigdom, og ikke fungere som et virkemiddel mot som var tanken bak programmet. En stor andel av deltakerne i kvalifiseringsprogrammet opplever imidlertid bedring, både når det gjelder helse, økonomi, livsstil, sosial omgang og oppfatningen av en meningsfull tilværelse (Reichborn-Kjennerud 2009,12). Under aktiv behandling kan en også motta arbeidsavklaringspenger som inntektssikring. Arbeidsevnen må være nedsatt med minst halvparten på grunn av skade eller sykdom. Stønadsberegningen utgjør 66 prosent av tidligere inntekt eller gjennomsnittet for de tre siste kalenderårene i arbeid.

3.4 Foreldrerollen og lavinntektens rolle i familien

I studier av fattigdom er det blitt fremholdt at en i større grad burde ta inn over seg erfaringene til de som opplever økonomiske vanskeligheter. De siste årene har det vært en økt oppmerksomhet rundt sosialhjelpsforskning, og det er foretatt flere kvalitative studier av langtidsmottakere av sosialhjelp. Undersøkelsene har vist at det er varierende resultater når det gjelder hva foreldrene anser som nødvendig, avhengig av økonomisk situasjon (Stefansen 2008,47; Fløtten og Pedersen 2009,36). Stefansen (2008,47) advarer imidlertid mot at de normene som middelklassens foreldreskap representerer, blir opphøyet og løftes opp som ideal for foreldre som ikke kan virkeliggjøre dem. For eksempel forståelsen av hva barnet har behov for.

Studier har vist at sannsynligheten for å leve med lav husholdningsinntekt er større for barn hvor mor er hovedforsørger, enn for barn som har far som hovedforsørger (Epland 2001,19; Halvorsen, Oppedal og Larsen 2011,62). Enslige fedre har ofte en sterkere yrkestilknytning, høyere utdanning, og er noe eldre enn enslige mødre. I en undersøkelse av tidligere brukere av NAV ble det påpekt at sannsynligheten for å komme i arbeid er høyere for menn enn for kvinner, samt at de har betydelig høyere sjanse for fast stilling. Selv om det ble kontrollert for alder, utdanning og innvandrerbakgrunn.⁹

Flere kvalitative intervjustudier tar for seg hvordan foreldre med sosialhjelp over lengre tid opplever og forstår situasjonen. Blant annet viser resultatene at foreldrene opplever utrygghet, svekket autonomi, sosial devaluering, truet selvbilde og selvrespekt (Underlid 2005,81; Gustavsén 2008,26; Hjelmtveit 2008;158). Studiene peker på at for foreldre med sosialhjelp er bekymringen og skyldfølelse for at man ikke er gode nok forsørgere sentral (Underlid

⁹http://www.nav.no/Om+NAV/Tall+og+analyse/Analyser/Arbeid+og+velferd/Arbeid+og+velferd/_attachment/260823?true&_ts=12cf33c4490 (Hentet 10.01.2011)

2005,91; Hjelmtveit 2008,158). I tillegg har flere påpekt at foreldrene opplever sviktende helse og svake nettverk rundt seg (Moshuus m.fl. 2010,111; Gustavsen 2008, 27).

3.5 Foreldrenes strategier

I en studie av Sandbæk og Grødem (2009,192) fant de at forskjellene mellom lavinntektsutvalget og kontrollutvalget ble atskillig tydeligere i foreldrenes svar enn barnas. Foreldrene fremstår som fattigere enn barna, dette kan forklares med at barnas behov prioriteres høyt, og utgiftene til barn er de som kuttes senest (Thorød 2006,25; Sandbæk og Grødem 2009,192). Flere forskningsresultater har vist at foreldre ønsker å skjerme barna fra konsekvensene av lavinntekt (Ridge 2002,140; Rysst 2006,88; Ugreninov 2010,92; Moshuus m.fl. 2010,47; Halvorsen, Oppedal og Larsen 2011,60). For noen gikk prioriteringene av barna utover det de opplevde som økonomisk forsvarlig, på bakgrunn av frykten for konsekvensene lavinntekt kunne få for barna (Rysst 2006,98; Thorød 2006,34).

På tross av foreldrenes ønske om å skjerme barna har flere studier av barns erfaringer fra en hverdag i lavinntekt rapportert om at barna fanger opp og påvirkes av familiens situasjon. Ridge (2002,140) i en studie av barnefattigdom og sosial eksklusjon betrakter foreldrene som ikke i stand til å skjerme barna. Behovet for beskyttelse er gjensidig, og det så ut til at barna senket sine krav og ambisjoner, for å skjerme sine foreldre. Nielsens (2007,61) resultater viser at barna i studien aktivt skjermet seg selv fra økonomiens betydning i deres liv. Moshuus m.fl. (2010, 10) peker på at barna valgte strategiske handlemåter, særlig det å omdefinere egne opplevelser av å være annerledes enn jevnaldrende. Likevel fant Hjelmtveit (2008,154) at til tross for at foreldrene hadde et godt forhold til barna, økte følelsene av ”underskudd på overskudd” i foreldrerollen som følge av sosialhjelpsmottak.

Thorød (2006,38) viser i sin analyse av foreldrenes strategier for å skjerme barna at flere valgte å være åpne om utfordringene. De fleste foreldrene i hennes studie lyktes i å holde barna relativt skadeløs fra lavinntektens konsekvenser. Foreldrenes ønske om å skjerme barna kan ha sammenheng med den sterke plassen barn har i nordisk familieideologi mener Rysst (2006,88). Imidlertid kan familier som sliter med tilleggsproblematikk som rus eller psykiske problemer ha vanskelig for å prioritere barna, og dermed lykkes med skjermingsstrategier (Sandbæk 2010,31).

3.6 Barn i familier med lavinntekt

Det har til tross for økt satsning på området og tverrpolitisk enighet om å bekjempe barnefattigdom vært en økning i andelen barn som lever i hushold med lavinntekt. Midt i

2000-årene var det 4,6 prosent ifølge en OECD-studie, men fortsatt er Norge et av landene med lavest forekomst (Epland og Kirkeberg 2009,49). Innsatsen mot barnefattigdom må rettes mot de rammebetingelsene som omgir barnet. Ridge (2002,101) viser til tre hovedområder hvor barna mente at fattigdommen påvirket dem; familiens endring, hvordan lavinntekt påvirket deres vennskap og muligheter til deltakelse i aktiviteter og deres frykt for sosiale kostnader av å bli sett på som fattig og annerledes. Studien er gjort i Storbritannia som er et utpreget klassesamfunn sammenlignet med Norge, men studier som er gjort i senere tid tyder på at hans funn kan relateres til den norske konteksten. De har vist at det er tendenser til helseforskjeller mellom barn, særlig gjelder det skoletrivsel og familieforhold (Elstad 2010,194). Flere studier har også funnet at barn fra lavinntektsfamilier deltar i mindre grad enn andre barn på organiserte fritidsaktiviteter (Hansen 2010,183; Kristofersen 2010,173). Følgene av lavinntekt kan øke med barnas alder. Da øker deres nettverk og de bruker hverandre i større grad som referanserammer (Moshuus m.fl. 2010,27).

Det er imidlertid knyttet ulikheter til om barnet lever med vedvarende lavinntekt eller om de kun erfarer det i korte perioder (Epland og Kirkeberg 2009,65). Samlivsbrudd ser ut til å være den viktigste faktoren til lavinntekt, mens økt yrkestilknytning for foreldrene synes å være den sikreste veien ut. Suseg (2008,41) har sett på hvordan barnefamilier tilpasser og mestrer en hverdag i langvarig fattigdom. Sentrale beskyttelsesfaktorer for barnet var en stabil og trygg relasjon til foreldre, søsken, andre voksenpersoner og frivillige organisasjoner. Faktorer som kan øke deres sårbarhet er foreldrenes fysiske og psykiske helsetilstand, lite eller ingen kontakt med far, svakt sosialt nettverk og liten eller ingen mulighet til å delta på sosiale aktiviteter. Flere forskningsresultat har i tillegg vist at lavinntekt kan være reproduserende (Hjelmtveit 2008,169; Stjernø og Saltkjel 2008,252; Epland og Kirkeberg 2009,52; Seim og Larsen 2011,17). Dette gjelder likevel ikke alle, flere klarer seg bra tross påkjenninger i oppveksten (Sommerschild 1999; Gjærum 1998; Sandbæk 2010).

Videre vil jeg hovedsaklig ta utgangspunkt i studiene til Thorød (2006), Hjelmtveit (2008) og Underlid (2005). Selv om de ikke tar for seg subjektets helhetssituasjon betrakter jeg studiene som relevant fordi de har fokus på subjektet, familien og konsekvensene av lavinntekt. Mens informantene i studien til Thorød er valgt på bakgrunn av en inntekt under 60 prosent av medianinntekt, er informantene til Hjelmtveit og Underlid langtidsmottakere av økonomisk sosialhjelp.

Kapittel 4

Veien til en hverdag med lavinntekt

I dette kapittelet vil jeg presentere tre individuelle veier til lavinntekt, men samtidig er det også noen fellestrekk i historiene. For å forstå lavinntekt kan et livsløpsperspektiv være aktuelt, et helhetlig perspektiv hvor man tar utgangspunkt i hvordan livet har artet seg. Ikke bare her- og nå situasjonen. Livsløpet blir påvirket av flere ulike faktorer som for eksempel oppvekstforhold, individuelle egenskaper, foreldrenes utdanning og yrkesaktivitet. Tidligere studier har vist at sosialhjelpsmottakere ofte har vokst opp med sosiale problemer som konflikter med foreldre, rusmisbruk, utfordringer på skolen, vold og økonomiske problemer (Stjernø og Saltkjel 2008,252). For mange starter marginaliseringsprosessen tidlig i livet.

I biografiene av mødrene har jeg lagt vekt på følgende aspekter ved deres livssituasjon; oppvekst, nettverk, sivilstatus, utdanning, arbeidserfaring og situasjonen i dag. Underlid (2005,63) har identifisert åtte ulike ruter til fattigdom. De omhandler både objektive og subjektive trekk ved den enkeltes situasjon. Tre av disse vil jeg gå nærmere inn på senere i kapittelet for å se hvilke rute de tre mødrene kan kategoriseres i. Som vi skal se, er imidlertid rutene overlappende og ikke uttømmende.

4.1 Bea Johanne

Bea Johanne er i begynnelsen av tjuårene og fra et tettsted i nærheten av der intervjuene fant sted. Hun har flyttet flere ganger i tenårene. Tidlig i barneårene ble hun og adoptivsøsteren adoptert til Norge. De har vokst opp i en velstående familie med krav til utdanning og god arbeidsmoral. Hun mener hendelser før adopsjonen har hatt påvirkning på hennes oppvekst. På tidspunktet hvor hun ble adoptert var hun underernært, og hadde ansvar for en yngre jente som hun er usikker på om er hennes biologiske søster. Det ble også funnet spor av limsniffing i blodet hennes, og tegn på kroppen om at hun hadde blitt misbrukt. Hun har tidligere hatt rusproblemer, og har alltid vært sammen med de ”feil folkene”. Bea Johanne har vært inn og ut av institusjoner i ungdomsårene. Hun har også vært i flere fosterhjem. På intervjutidspunktet hadde hun vært rusfri i et par år.

Bea Johanne opplever å ha et godt nettverk rundt seg. Både familie og venner er viktige støttespillere. Tidligere hadde hun et problematisk forhold til foreldrene en periode, og har i dag et dårlig forhold til søsteren. Hun bor i en kommunal leilighet sammen med sin samboer og deres felles barn i barnehagealder. Samboer som også er tidligere rusmisbruker mottar nå arbeidsavklaringspenger. Bea Johanne mangler kun fagbrev for yrkesutdanning, og er i dag

arbeidssøkende. Hun klarte ikke å ta eksamen på grunn av nerveproblemer, samt lese- og skrivevansker. Hun har sammensatte psykiske problemer og er usikker på om hun vil klare å arbeide fulltid på grunn av dette. Tidligere har hun hatt korte arbeidsforhold ulike steder, og hun har erfaring fra flere attføringstiltak. En periode arbeidet hun på sjøen, men mestret etter hvert ikke livet mellom båt og rus. Bea Johanne er frustrert over velferdssystemet. Hun synes det er tungt og slitsomt å være avhengig av det offentlige. Det viktigste for henne på intervjuetidspunktet er å få seg en jobb, og målet er å komme seg bort fra NAV.

4.2 Anne

Anne er en dame i midten av 30-årene som er født og oppvokst i byen hvor vi gjorde intervjuene. Hun kommer fra en liten familie. Det var ikke ”noe som sto på” i oppveksten, verken økonomisk eller i bo- og omsorgsforhold. Foreldrene har en sterk arbeidsmoral og har vært det trygge for henne. I tenårene ble hun opprørsk og prøvde narkotika for første gang. Da var det bare litt røyking av hasj på fest. Av familie er det kun moren som er gjenlevende i hjembyen, mens broren bor i en større by. Familien har vært en svært betydningsfull støtte og hun har et nært forhold til moren i dag. For henne er noe av det vanskeligste i dagens situasjon å finne nye venner og et nytt miljø. Annes samboer er også tidligere rusmisbruker og er nå i behandling. Sammen har de vært rusfri i et par år og leier leilighet. De har også en datter i barnehagealder. På intervjuetidspunktet var de i ferd med å gå fra hverandre, og Anne trodde da hun ville få det bedre økonomisk.

Hun har ettåring utdanning fra servicebransjen, og tjente godt en periode innenfor salg med muligheter for bonuser. Jobben var stressende og i midten av tjuårene innehentet en traumatisk hendelse henne fra barndommen. Anne ble seksuelt misbrukt av en nær slektning og hendelsen ble forståelig for henne først i denne perioden. Da raste livet hennes sammen. Hun startet med selvmedisinering og fikk psykiatrisk behandling. Det er elleve år siden Anne var i fast jobb. Nå har hun bestemt seg for at hun vil tilbake i arbeidslivet og etter hvert bli sammen med sin tidligere samboer igjen. Likevel påpeker at hun at det er mer realistisk at hun sammen med datteren og moren har det bra, og at hun får jobb.

4.3 Wenche

Wenche er en dame i midten av førtiårene som også er født og oppvokst i byen hvor intervjuene fant sted. Hun har kontakt med sin mor som er på sykehjem, men ellers ingen kontakt med øvrig familie. Tidligere har foreldrene bidratt med penger, selv om hun aldri etterspurte bistand. Wenche har to sønner, en i småskolealder og en i starten av 20 årene som har flyttet hjemmefra. De har ikke hatt noe særlig kontakt med sine fedre. Hun har ikke noen i

nettverket som har mulighet til å hjelpe henne med den yngste sønnen. Han er derfor i besøkshjem en helg i måneden. Wenche har en kjæreste som er i arbeid og som hjelper henne nå og da. De har et helgeforhold.

Etter at hun hadde tatt videregående og yrkesfag i voksen alder over fem år, samtidig som hun var alene med den yngste sønnen gikk hun ”på veggen” og var hjemme i to år. Hun orket ikke gå utenfor leiligheten og klarte ikke ta vare på seg selv og den yngste sønnen. Før dette hadde hun jobbet ulike steder med renhold- og i servicebransjen. Hun arbeidet aldri 100 prosent, men klarte seg da uten økonomisk supplerings. Hun har i mange år vært vant til å gjøre det beste ut av det hun har. Den eldste sønnen er på intervju tidspunktet også avhengig av støtte fra NAV. Wenche har nå kvalifiseringsstønad etter to år på sosialhjelp, noe som har gitt henne en økonomisk oppsving. Hun har praksisplass som assistent i skolen. Wenche synes ikke den økonomiske situasjonen er så vanskelig på intervju tidspunktet. Hun viser kun til positive erfaringer med velferdssystemet. I fremtiden ønsker hun å prøve å få seg en jobb, men hun er usikker på om hun vil klare en full stilling. Wenche mener at sytti prosent muligens ville gått greit, og at hun da ville klart seg økonomisk uten offentlig inntektssikring.

4.4 Ulike ruter til lavinntekt

Mødrene belyser sin nåværende situasjon med et bredt spekter av faktorer som tidligere undersøkelser også gir en rekke eksempler på (Underlid 2005,63; Hjelmtveit 2008,150). Mens noen faktorer går helt tilbake til barndommen og oppveksten, relateres andre til dagens situasjon. Underlid beskriver åtte ulike fattigdomsruter som jeg nå vil se mødrenes situasjon i lys av (2005,63-80; Hjelmtveit 2008,149-151). Bea Johanne kan plasseres i ruten tilpasningsvansker. Problemene må forstås relasjonelt og situasjonelt, og ikke bare som personlige trekk ved den enkelte. Det handler om tilpasning til noe eller noen. For eksempel et miljø, institusjoner eller personer. De som kan plasseres i denne gruppen har en tendens til å være kritisk til hjelpeapparatet (Hjelmtveit 2008,151). Bea Johannes nåværende situasjon har blitt påvirket av tiden før adopteringen, og at hun har vært sammen med mennesker som har hatt en negativ påvirkning på henne. De hun fremstiller som de ”feil folkene”. Hun tok ikke eksamen i yrkesfag, og har flere år med rusmisbruk og institusjonsopphold bak seg. Denne ruten kan ha sammenheng med traumatisering eller en vanskelig oppvekst som fører til avvik fra det vanlige atferdsmønsteret (Underlid 2005,77). Bea Johannes situasjon kan også plasseres i traumatiseringsruten da hun fortalte at hun hadde blitt misbrukt før adopsjonen. Den vil jeg gå nærmere inn på videre.

Annes situasjon kan plasseres i traumatiseringsruten (Underlid 2005,71). Da hun var i midten av 20-årene ble hun innhentet av en traumatisk hendelse fra barndommen og som følge av det begynte hun med selvmedisinering. Virkningen traumer får avhenger av hvilken mening den enkelte og de nærmeste knytter til hendelsen. Traumatisering i seg selv fører ikke nødvendigvis til fattigdom. Det blir påvirket av individuelle faktorer som mestringsstrategier, sosialt støtte og hvordan samfunnet tar vare på den enkelt (Underlid 2005,72). Hvordan den enkelte reagerer eller tilpasser seg en krise er påvirket av mestringsmekanismer, tidligere erfaringer, sosial støtte og personlighet.

Wenche fortalte lite fra oppveksten sin, men to ganger hadde hun opplevd at alt stoppet opp i voksenalder. Hun klarte verken å arbeide, ta vare på seg selv og sønnen, eller å gå ut av leiligheten. Den siste gangen førte det til sosialhjelp i to år og oppfølging fra psykolog. Videre fortalte hun at hun gikk å ventet på at noe negativt skulle skje. Hun mente det alltid hendte noe som gjorde at alt stoppet opp. Underlids rute om multiple og diffuse helseproblemer kan beskrive hennes situasjon. Diffuse og sammensatte helseproblemer kan føre til at en blir satt utenfor arbeidslivet for en periode. Samt kan psykiske problemer forverres av den økonomiske situasjonen, og slik påvirke arbeidsevnen. Det kan også føre til passivitet (Underlid 2005,74). Igjen kan en ikke betrakte helseproblemene alene som årsak til fattigdom. Det er ikke alltid like enkelt å skille mellom sosiale, somatiske og psykiske aspekter. Uavhengig av helsemessige aspekt stilte flere av respondentene i Underlids (2005,75) studie med ”usynlige krykker”, de sto langt bak i køen når det gjaldt ledige jobber. Det førte også til at de i større grad ble utstøtt fra arbeidsmarkedet.

4.5 Oppsummering

Ved å gi en kort biografi av mødrene og plassere de i ulike kategorier blir det åpenbart at lavinntekt oppstår som følge av prosesser over tid. Imidlertid blir rutenes overlappende funksjon belyst av mødrenes livshistorier. De kan plasseres i flere. Mens både Bea Johanne og Anne har opplevd hendelser i barndommen som kan betraktes som alvorlige, har Wenche hatt sammensatte helseproblemer i voksen alder. For alle tre henger situasjonen med lavinntekt i dag sammen med faktorer som blant annet rusmisbruk, negativ innflytelse fra det sosiale nettverket, svak tilknytning til arbeidslivet og problematiske forhold til barnas fedre.

Kapittel 5

Mødrenes ønsker, følelser og behov i foreldrerollen

De tre neste kapitlene vil ta for seg funnene i studien. Mødrene har ulik alder, sivilstatus og barn i ulik alder. Imidlertid har alle flere års erfaring som brukere av NAV, blant annet som sosialhjelpsmottakere. Utgangspunktet for kapitlene vil være hvordan mødrene opplever de materielle, sosiale og psykologiske konsekvensene som følge av lavinntekt. Der hvor det er relevant vil jeg sammenligne mine funn med tidligere forskningsresultater.

Mødrene utgjør en viktig rammebetingelse for barnas livsutfoldelse. Det er gjennom foreldrenes økonomiske situasjon at barna kategoriseres som fattige. Som hos foreldrene vil den økonomiske knappheten stadig være tilstede i barnas hverdagsliv. Videre i kapitlet vil jeg gå nærmere inn på familiens hverdagsliv når det gjelder prioriteringer, forsakelser og deltakelse i aktiviteter. Jeg skal i tillegg se nærmere på det offentlige som sentral rammebetingelse for familier med lavinntekt, og mødrenes motivasjon og syn på fremtiden.

5.1 "Barna først"

"Jeg følte det var veldig lett da, å bli mamma. Også var det å få den følelsen at dette er meningen med livet". Her sier Anne noe om hvordan det opplevdes å bli mor, og betydningen det hadde for henne. At forelderrollen oppleves meningsfull til tross for at hverdagen er vanskelig, er et tema som er behandlet tidligere (Näsman og von Gerber 1996,91). Tidligere studier har imidlertid vist at foreldre med langvarig sosialhjelp slet med skyldfølelse, for ikke å være gode nok forsørgere og de opplevde at de ikke strakk til som omsorgspersoner. Selv om forholdet til barna var godt og preget av lojalitet, var foreldrene bekymret og frustrert med tanke på hvilke konsekvenser den dårlige økonomien kunne få for barna i oppveksten (Hjelmtveit 2008,154). Lavinntekt kan være en risikofaktor både på kort og lengre sikt. Å styrke den økonomiske situasjonen til familier med lavinntekt vil være av stor betydning for dem det gjelder. Samtidig er det også løftet frem at foreldrene med knapp økonomi forholder seg til virkeligheten på måter som viser en aktiv søken etter løsninger på de daglige vanskelighetene (Thorød 2006,25).

Wenche som vi ble kjent med i kapittel fire belyser hvordan hun løser den vanskelige situasjonen ved å gjøre det beste ut av det familien har. Hun har erfart det å ha lavinntekt som en del av hverdagen over lengre tid, og mener selv den økonomiske situasjonen ikke er så utfordrende på intervjuutidspunktet. Når vi samtaler om prioriteringer og ulike aktiviteter som

familien ikke kan delta i på grunn av den økonomiske situasjonen, viser hun hvordan hun omdefinerer hva som er nødvendig.

Eller skidager har dem, men det er jo ikke såne dyre ting på en måte (...)Du tar med det du kan, pølse og brød. Det har du råda til (...) Så blir det jo litt prioriteringer på ungene, det blir ofte det.

Wenche mener at pølse og brød er tilstrekkelig for sønnen på skidager i regi av skolen. Han får med det de har råd til og det er bra nok. I alle fall gir hun uttrykk for det. Tidligere studier har vist at foreldre som Wenche her belyser, handler og konstruerer ut i fra de muligheter og forutsetninger som er tilgjengelig (Näsman og von Gerber 1996,63; Thorød 2006,25). Noen ville mene at skiutstyr, kostnader til skikort eller akebrett hører med til skolens skidager. For Wenche var det ikke aktuelt i nåværende situasjon å sammenligne seg med den materielle velstanden som muligens er en realitet for flere familier på skolen. At Wenche ikke nevner noe om utstyr til skidagen kan være fordi hun over lengre tid har levd med lavinntekt. Jeg forstår det slik at hun har innfunnet seg med den situasjonen hun er i. ”Vi må gjør det beste ut av det vi har”, gjentok hun flere ganger under intervjuet og lo. Hennes prioriteringer kan forstås som et uttrykk for de materielle konsekvensene ved lavinntekt og som et uttrykk for en forsvarsstrategi. Ulike forsvarsmekanismer ved fattigdom kan være blant annet fortrenning, fornektning, fantasi, isolering, rasjonalisering og devaluering (Underlid 2005, 203). De ulike mekanismene kan også være mestringsstrategier som vi skal se senere. Uavhengig av strategi vil de kunne påvirke den følelsesmessige opplevelsen ved lavinntekt. Prioriteringene kan i tillegg føre til sosiale og psykologiske konsekvenser for sønnen når han sammenligner seg med andre elever.

Wenche avslutter med ”ungene blir prioritert først”. Noe som kommer tydelig frem av materialet at alle mødrene bevisst gjorde. Under er det Anne som beskriver at datteren blir prioritert når vi samtaler om hvilke følelser som oppstår i samhandling med andre.

Det står ikke på, Cecilie kommer jo først i rekka. Og det er ikke noe som står på henne, hun merker ikke noe av det her. Men det blir til at jeg setter meg i siste rekke, og det gjør meg egentlig ingenting.

Mødrene avstår fra egne behov og aktiviteter. De setter til side egne behov og aktiviteter som koster og prioriterer barnas behov fremfor egne. Som Wenche sier; ”har du satt unger til verden så skal de gå først”. Formuleringen kan henge sammen med en forståelse av hva som er viktig og riktig i foreldreskap. Forsørgerrollen er sentral i vår kultur, og det knyttes en rekke forventninger og plikter til den. Vi vet også at barna ikke passivt blir påvirket av situasjonen de lever i. Familiens økonomiske situasjon kan få konsekvenser for barnet senere i livet, dette vil jeg se nærmere på senere i kapittelet. Rysst (2006, 90) diskuterer i sin studie

hvordan familier ønsker å presentere seg utad motivert av kulturelle modeller som deles av flere, og som ofte har utspring i grunnleggende behov. Et ønske om at ”min familie er som familier flest”. Bea Johanne mener også at datteren skal prioriteres først. ”Jeg er sånn som vil skjemme bort datteren min, jeg vil kjøpe masse ting til henne. Det er ikke alltid like bra, men av og til har jeg måtte holdt igjen på grunn av at vi har måttet ha mat på bordet”. Mødrene kan i tillegg være motivert med bakgrunn i ønske om å beskytte seg fra blikk utenfra. Det skal være, og er som oftest sterke følelser i relasjonen mellom foreldre og barn.

Foreldrerollen som er krevende nok uavhengig av sosioøkonomisk status kan bli vanskeliggjort ved fattigdom, og følelsene kan bli intensivert i negativ retning når man har barn (Underlid 2005, 191). Dermed kan det få psykologiske konsekvenser for mødrene. Anne fremhever at datteren ikke merker noe av den økonomiske situasjonen. Dette kan være et uttrykk for et ønske om å skjerme henne. En blir ikke født med blanke ark, likevel betyr det nok atskillig for mødrene at de kan gi barna en rimelig god levestandard. Derfor blir barna prioritert først som er påpekt av flere tidligere (Näsman og von Gerber 1996,61; Thorød 2006, 25; Sandbæk og Grødem 2009,192). Slik jeg forsto mødrene opplevde de ikke å sette barna først som en ofring av egne behov, men heller en naturlig prioritering som forelder. Som hos andre foreldre kan gleden over å ha barn og gi omsorg føles meningsfull. Det kan igjen påvirke motivasjonen for å prioritere barna. Imidlertid erfarer mødrene at selv om den grunnleggende motivasjonen er fremtredende, kan de ikke fylle ønskene og behovene til barna på grunn av økonomiske begrensninger. Under synliggjør Wenche de materielle konsekvensene for sønnen som også får psykologiske konsekvenser for henne som forelder.

Og det er ikke så artig når ungen kommer og spør: kan ikke jeg få det, for det har alle andre. Så det er ikke så artig å si nei, det er det ikke. Men sånn er det nå bare på en måte. Jeg tror kanskje alle har litt godt av å ha en slik periode i livet egentlig.

Det fremgår av sitatet at hun har avfunnet seg med at sånn er det. På samme tid er det fremtredende at det ikke er noe hun ønsker å si til sønnen. At barna tar med ønsker hjem kan treffe mødrene på et ømt punkt. Wenche legger til at hun mener alle har godt av å ha en sånn periode i livet. Det kan være et uttrykk for at hun toner ned betydningen av å si nei til sønnen. Slik jeg tolker henne henviser hun til familier generelt. I periode legger hun betydning til det å ha lite penger som en må klare seg med i et begrenset tidsrom. Hennes begrunnelse er at da hadde folk fått tenkt seg om, og lært at regninger og mat må prioriteres. Vi kan forstå Wenches utsagn som en sammenligning av seg selv i forhold til andre og forståelse av de sosiale konsekvensene. Det vil jeg gå nærmere inn på i kapittel seks. Igjen beskriver hun positive forbindelser til det å klare seg på lite. For Wenche er prioriteringer en sunn erfaring,

og en kan forstå det som positive konsekvenser som følge av den materielle situasjonen. Likevel gjentar Wenche flere ganger under intervjuet at det ikke er en god følelse at sønnen kommer hjem med ønsker hun ikke kan oppfylle. At en stadig ikke kan realisere barnas ønsker kan være en tung bær å bære, og kan virke inn på mødrenes forståelse av forsørger- og foreldrerollen. Det vil kunne påvirke de psykologiske konsekvensene, og de fattigdomsrelaterte følelsene kan bli intensivert. De andre mødrene sier ikke noe om ønskene og behovene barna tar med hjem, deres barn er ikke gamle nok enda. Bea Johanne påpeker derimot at hun er glad datteren ikke er eldre, slik hun ikke forstår hvordan familien har det.

Så langt kan det se ut som at barna blir skjermet fra lavinntektens konsekvenser og at mødrene ønsker å skjerme dem. Et tema som er behandlet av flere tidligere (Ridge 2002,140; Rysst 2006,88; Ugreninov 2010,92; Moshuus m.fl. 2010,47; Halvorsen, Oppedal og Larsen 2011,60). Imidlertid rapporterer tidligere undersøkelser og sitatet fra Wenche at foreldre med lavinntekt ikke alltid klarer å skjerme barna fra konsekvensene selv om de blir prioritert først (Näsman og Von Gerber 1996,61; Ridge 2002,140; Ugreninov 2010,92). I Nielsens (2007,38) studie ble barna stilt spørsmål om hva foreldrene trengte penger til, og alle svarte regninger til strøm, telefon og mat. Det en kan forstå som hverdagslige ting for familien. Utgiftene ble ikke relatert til barnas hverdagsliv. Det kan virke som at til tross for mødrenes ønsker om å gi barna en så normal oppvekst som mulig, lykkes de ikke alltid. Ønske om skjerming er gjensidig, barna tilpasser som foreldrene, sine behov og atferd (Ridge 2002,140; Stefansen 2004,136; Nielsen 2007,51). Mødrene ønsker å skjerme barna, på samme tid kan det være vanskelig å ivareta barnas behov med utgangspunkt i få økonomiske midler. Det ser ut til at barna kommer først i hverdagen som resultat av naturlige prioriteringer, likevel er det noen forsakelser mødrene opplever som følge av det. Det vil jeg gå nærmere inn på videre.

5.2 Forsaker mødrene noe ved å prioritere barna først?

Oppfølgingsspørsmål til mødrene etter at de hadde fortalt om savn i hverdagen, var om de opplevde det som en forsaking at barna gikk først. Tidligere er det belyst at foreldrene avstår fra vesentlige ting i sitt voksenliv, som kjøp av klær, tannbehandling, uteliv og sosialt samvær (Thorød 2006,8). Dette ble beskrevet av mødrene også. De materielle konsekvensene kan som vi skal se videre få sosiale og psykologiske konsekvenser. Wenche legger vekt på et savn som for de fleste er kostbart, når vi snakker om at sønnen blir prioritert.

Det er jo selvfølgelig ting som tannbehandling som er kjempe dyrt i Norge, og det er litt sånn som blir nedprioritert. Så det er litt dumt(...) Jeg føler ikke det er andre ting akkurat nå altså. Jeg har det jo, det er vel fordi jeg prioriterer som jeg gjør(...) Jeg vet ikke. Jeg føler jeg har det godt så lenge jeg klarer å betale regningene mine, kjøpe mat og gi sønnen min vertfall det han ytterst trenger, skulle jeg til å si.

Som tidligere beskrevet mener Wenche at hun ikke opplever flere savn med bakgrunn i prioriteringer. Selv om hun fortalte at sønnen går først, peker hun ikke på ønsket om å gi sønnen det han peker på, eller at han ikke skal merke noe til situasjonen slik forholdsvis Bea Johanne og Anne ønsker. Hun beskriver forbindelseslinjer mellom å ha det godt og vite at sønnen får det han trenger, og legger til ”det ytterste han trenger”. Jeg forstår sitatet som et uttrykk for at han ikke får alt han peker på eller ønsker seg, men det nødvendigeste.

Bea Johanne legger vekt på det hun mener er hverdagslige ting. ”Jeg kunne ønske jeg kunne kjøpe mer hverdagslige ting, sånn helt obligatoriske ting(...) Som klær og hårfarge. Jeg har jo alltid farget håret mitt”. Hun gir betydning til egne behov. Hun betrakter hårfarge og klær som obligatorisk, noe det også er for mange. Anne som Bea Johanne belyser et ønske om å handle klær. Mangel på klær var også et gjennomgangstema for foreldrene i studien til Hjemtveit (2004,9). Slik vi skal se innebærer de materielle savnene på samme tid sosiale og psykologiske tapsopplevelser, for eksempel blir klær brukt som eksempel på et hinder for å gå på kafé. På spørsmål om hva Anne ville gjort om hun hadde høyere inntekt viser hun til yrkesdeltakelse.

Så den dagen blir det kanskje utviklet litt klær også (...) Pleie meg selv litt bedre. Jeg skulle ha vært å trent. Gjærne treningsstudio. Men jeg tror det er så dyrt, derfor har jeg ikke gått å sjekket engang(...) Det å dra på kafé, det jeg har gjort en gang siden jeg fikk Cecilie. Men nå har jeg ingen venner å dra sammen med. Så da ble det engang alene og engang sammen med mamma og hennes venninner. Dem er jo noe og seksti, så det er på tide at jeg finner meg en venninne.

Igjen ser vi at det er hverdagslige ting som fremheves, eksempelvis klær, kafébesøk og treningsstudio. Aktiviteter som de fleste i Norge i dag har råd til. Samtidig som det er aktiviteter og materielle ønsker Anne savner, tolker jeg henne dit hen at dette er behov som vil bli dekt når hun får arbeid. Det kan se ut som hun sammenligner arbeid med å få en bedre hverdag. Både materielt, psykologisk og sosialt, noe som vil være en naturlig sammenligning. Hun trekker også frem kafébesøk som en aktivitet hun gjerne vil gjøre mer av. Hun begrunner ikke fraværet av kafébesøk i økonomi, men i det sosiale nettverket, som jeg vil komme tilbake til i kapittel seks. Videre fremstiller hun ønsker som dreier seg om å fornye garderoben, ”Jeg har ikke hatt tid til å dra og prøve ting og tang. Det er ikke artig heller da, for jeg må vente fjorten dager med å kjøpe det”. Her legger hun vekt på både økonomi og reglene for utbetaling av stønad som årsak til hvorfor hun ikke har mulighet til å kjøpe nye klær.

Det finnes studier som viser at barna prioriteres først uavhengig av familiens økonomiske situasjon (Rysst 2006,97). Det er en mulighet for at jeg ville fått samme svar om jeg intervjuet tre mødre som ikke over lengre tid har levd med inntektssikring som eneste inntekt. Imidlertid

er de nødvendigvis ikke så bevisste sine prioriteringer. De behøver nok ikke la være å kjøpe hårfarge til seg selv når de ønsker, få tilstrekkelig tannpleie når det er nødvendig, eller spise mindre til frokost så det er nok mat til barna. Goder og hverdagslige ting som for de fleste i Norge er en selvfølge, men for mødrene blir konsekvensene her tydelige. De gir ikke uttrykk for at de opplever det som en ofring av egne ønsker og behov at barna går først. På tross av at de belyser aktiviteter og behov de gjerne skulle hatt råd til. I tidligere studier er det funnet at i frykt for at barna skal bli utestengt kan foreldrene gå ut over det de finner økonomisk forsvarlig (Thorød 2006,34). Noe som kan forverre den økonomiske knappheten. Mødrene ga ikke uttrykk for dette. De tilpasset seg derimot situasjonen ved å sette til side egne behov, og som vi skal se videre delta i de aktiviteter de har råd til.

5.3 ”Penger er nøkkelen til deltakelse”

Vedvarende lavinntekt kan føre til utestenging fra ulike sosiale arenaer. Townsend (1979,33) som jeg viste til innledningsvis har i sin definisjon av relativ fattigdom en forståelse av at en skal kunne delta i samfunnet på en måte som er alminnelig akseptert. Barnas mulighet til å delta på sosiale arenaer blir her beskrevet indirekte, da det er mødrene som beskriver familiens deltakelse i aktiviteter. En god barndom handler blant annet om å ha mulighet og tilgang på de samme goder og aktiviteter som jevnaldrede barn. I en hverdag med lavinntekt er det flere faktorer som kan påvirke relasjonen mellom mor og barn. Likevel blir den økonomiske situasjonen en sentral ramme rundt familiens hverdag. Studier har vist at barn opplevde at fattigdommen påvirket deres vennskap, og muligheter til å delta på sosiale aktiviteter som deres venner (Ridge 2002,101). Foreldrene er ikke bestandig i stand til å skjerme barna som vi har sett, og slik kan den økonomiske situasjonen påvirke deres livskvalitet. Bea Johanne, den yngste av mødrene er glad datteren ikke er eldre når det gjelder deltakelse, som vist tidligere.

Hadde Alva hadde vært fire eller fem år hadde jeg ikke hatt mulighet til å ha med henne på noen form for aktiviteter. Ikke noen. Da måtte jeg i så fall ha skaffet meg arbeid altså. Da hadde heller ikke jeg fått den behandlingen jeg trengte.

Sånn som situasjonen er i dag mener Bea Johanne at hun verken har penger eller overskudd til å delta i aktiviteter med datteren. Studier gjort tidligere gir en rekke eksempler på nettopp dette, med vedvarende lavinntekt har en ikke mulighet til å delta på det de fleste ser på som selvfølgelig (Ridge 2002,101; Thorød 2006,17; Hansen 2010,183; Kristofersen 2010,173). Savn av materielle goder og mulighet for fritidsaktiviteter kan føre til sosial deprivasjon for barna (Hjelmtveit 2004; Ridge 2002). Bea Johanne belyser både psykologiske og materielle konsekvenser av den økonomiske situasjonen. Slik jeg forsto henne, var hun glad for at

datteren ikke var gammel nok til å delta i aktiviteter ennå. Da har hun mulighet til å komme i arbeid og gjennomføre behandling tidsnok til at datteren blir gammel nok til å forstå.

Bea Johanne uttrykker altså tilfredshet over datteren ikke er eldre. Utfordringer relatert til deltakelse i aktiviteter kan også ha bakgrunn i andre faktorer enn alder og økonomi. De to andre mødrene forklarer deltakelse i aktiviteter sammen med barna med utgangspunkt i personlige problemer. Selv om Bea Johanne også viser til behov for behandling, kommer det tydeligere frem hos de andre. Årsakene til hvorfor de er kommet i kontakt med NAV og er avhengig av offentlig inntektssikring blir fremhevet og brukt som begrunnelse for begrenset deltakelse i aktiviteter. De psykologiske konsekvensene ved lavinntekt kan forsterke disse utfordringene. Som lav selvtillit, liten tro på egen mestring og slitenhet som tidligere studier også har vist til (Underlid 2008,216; Hjelmtveit 2008,151). Anne beskriver positive opplevelser relatert til deltakelse i barselgruppe sammen med datteren. Da fikk datteren møte jevnaldrende barn. Videre belyser hun aktiviteter som hun har planlagt å ta del i.

Jeg prøvde å ta med Cecilie på babysang. Men hun hadde blitt ni måneder og ni kilo når vi dro dit. Så det ble litt for tungt å bære hun en hel time og kaste henne i været. Jeg var sliten nok følte jeg, så det fikk vi bare kutte ut da.

Her gir hun et innblikk i hvordan det å være alene i aktivitetene kan være utfordrende. Anne fremstilte sin daværende samboer som lite delaktig i datterens hverdag. Hun var skuffet over at han ikke hadde gått inn i rollen som far. I tillegg gir hun uttrykk for å være sliten. Stjernø (1985,159) var den første i Norge til å beskrive hverdagen til fattige som ”knapphetens tyranni”. Både energi og tiltaksevne kan påvirkes, noe som kan få konsekvenser for barna. Mangel på penger kan bli en passiviseringsfaktor. Som vi skal se videre var det ikke bare fordi datteren hadde blitt større og at Anne følte seg sliten som gjorde at det var problematisk å delta i aktiviteter. Når vi var inne på tiltak i kommunen som kunne hatt positiv betydning for familiens situasjon, skildrer Anne hvordan selvbildet stopper henne fra deltakelse.

Jeg skulle ha prøvd meg i svømmehallen med henne. Men selvbildet ødelegger litte grann, men jeg har bestemt meg for at jeg skal gjør det for hennes del og ikke tenke på meg selv. Det skal ikke stoppe oss. Men jeg må prøve å dra sammen med noen da (...) Det er litt ekkelt å dra alene.

Anne forklarer hovedsaklig sitt dårlige selvbilde med hennes tidligere liv som rusmisbruker. Den psykiske- og sosiale bagasjen en har med seg inn i en fattigdomssituasjon kan påvirke selvtilliten, og følelsene kan forsterkes i et liv med lavinntekt (Underlid 2005,140). Det er flere undersøkelser som viser at vedvarende lavinntekt kan føre til lav selvfølelse og dårlig selvbilde som vi har sett over, men også en opplevelse av underlegenhet og skam (Underlid 2005,81; Gustavsens 2008,26). Anne sitt syn på seg selv hindrer familien i å gjøre ting

sammen, slik får de psykologiske forholdene også sosiale konsekvenser i form av begrenset deltakelse. Videre spør jeg henne om det er noen andre tilbud i byen som nødvendigvis ikke koster, og som de kan nyttiggjøre seg.

Ja, det står vel ting og tang i avisen også. Jeg så at Syvert var i byen. Den barne-tv figurene(...) Den var oppi der, gratis is og gratis for barn og sånn. Og jeg var på vei oppover dit, så var det så mye bråk og Cecilie sov i vognen. Så jeg snudde da (...) Jeg må bli litt flinkere til store mengder. Litt folkestygg på en måte.

I sitatet gir Anne betydning både til at det var et gratis tilbud og selvfølelsen. Først forklarer hun hvorfor hun ikke gikk dit med at datteren sov. Så legger hun også til at hun ikke føler seg komfortabel blant andre. Det kan altså se ut som at det er selvfølelsen til Anne, og ikke økonomien som gjør at hun ikke deltar i aktiviteter sammen med datteren. Idet Anne tillegger egen selvfølelse stor betydning, tar Wenche derimot utgangspunkt i helseproblemer. Et av spørsmålene var om det er noe hun og sønnen ikke har mulighet til å gjøre på grunn av den økonomiske situasjonen, men som de gjerne skulle ha gjort.

Nei, det er bare liksom det å kanskje ha råd til å gå på kino og forskjellige ting. Gå på badeland, bowling og liksom. Men nå er jeg så heldig at jeg har fått meg sånn kort, så jeg kan bruke til å gå på badeland og kino og litt sånn forskjellig(...) Det er sånn kort som jeg har fått gjennom NAV da i forbindelse med barnefattigdomsprosjektet. Så det er litt fint altså. Det er positivt(...) Men jeg har dessverre brukt det litt lite. På grunn av at jeg har vært dårlig så mye, så har ikke det vært så mye brukt.

Wenche belyser materielle konsekvenser ved lavinntekt, men som også får sosiale konsekvenser. Hun peker på savn i hverdagen for henne og sønnen, og en følelse av å ikke kunne gjøre det andre gjør. Svømmehall og kino er eksempler som også i tidligere studier er belyst. De fleste har tilgang til det, og det er viktig å følge med på for ikke å bli satt utenfor (Stjernø 1985,53; Thorød 2006,7). Wenche viser som vi har sett til prioritering, og peker på ferietur med sønnen en gang i året. Noe som er en del av ferien til de fleste barn i Norge. ”Bare jeg får meg en tur i året, det må jeg. Må bort en tur, trenger ikke dra langt(...) Bare en liten tur. Det har mye å si”. Wenche legger betydning til det å dra bort og påpeker at det ikke trenger å være langt. Som oppfølgingsspørsmål ble hun spurt om hun tror det er viktig prioritering for sønnen også, med tanke på jevnaldredes ferieopplevelser.

Nei, jeg vet ikke hvor opptatt han er av det(...) Han har vært på tur hvert år altså(...) Ja, jeg tror kanskje det derfor er viktig for han. Jeg prioriterer veldig det altså.

Wenche mener at siden sønnen er vant til å reise på ferie har det blitt en sentral ting for han som for henne. En mulighet til opplevelser for hele familien, og som sønnen kan fortelle om når han kommer hjem. Barn har i tidligere studier har også gitt uttrykk for at de savner ferier og opplevelser (Hjelmtveit 2008,169). Som vi skal se senere ønsker Wenche å slippe den

konstante dårlige samvittigheten, og ha mulighet til å tenke kun på seg selv. Over blir det åpenbart at det ikke kun er penger som er nøkkelen til deltakelse, mødrene legger også deres tidligere liv til grunn som forklaringsfaktor. Samtidig kan lavinntekt påvirke tiltaksevne og bli en passiviseringsfaktor. Wenche viser avslutningsvis i sitat over til et aktivitetskort som hun har fått gjennom deltakelse i barnefattigdomsprosjektet i kommunen. Når hun som forelder ikke har tilgjengelig økonomiske ressurser er det tilbud i regi av kommunen som gjør at hun likevel kan ta med sønnen på aktiviteter. At andre rammebetingelser som det offentlige og nærmiljøet bidrar når familiens inntekt ikke er tilstrekkelig, er nødvendig og viktig. Både for foreldrenes og barnas psykologiske, sosiale og materielle konsekvenser, som vi skal se videre.

5.4 Det offentlige som sentral rammebetingelse for barnas aktiviteter

I tillegg til at det offentlige bistår mødrene økonomisk, kan det også være tiltak og tilbud som støtter og avlaster dem i hverdagen. Wenche synes aktivitetskortet er et positivt tiltak for seg selv og sønnen. De andre mødrene tar ikke opp andre rammebetingelser når det gjelder aktiviteter med barna. Jeg velger likevel å ta med Wenches opplevelser. Det synliggjør sentrale aspekter ved hennes livssituasjon. Det er også tilbud som kan bli relevant for de andre mødrene når deres barn blir eldre.

Jeg har vært på bowling og litt sånt da(...) Så det var litt positivt synes jeg. Det kunne dem gjerne gjøre mer av for sånne som har det litt vanskelig synes jeg(...) For det er ofte sånne ting som gjør at ungene blir utenfor. Systemet på en måte, for at dem ikke kan gå på(...) Ja, nå har jeg vært på kino liksom, kommer dem og sier i klassen. Nei det har ikke jeg råda til liksom, det er litt sånn nedverdiggende kanskje. Så det synes jeg var positivt.

Wenche beskriver tiltaket som positivt. Hun viser til hvordan klassekameratene til sønnen har mulighet til å gå på kino, og knytter det til egne muligheter. At barna ikke kan gå på kino eller bowling forstår Wenche som at barnet ikke får delta på lik linje med andre barn. For sønnen til Wenche handler det om å mangle det vanlige barn har og har mulighet til å delta på (Helgeland, 2008,173). Hun påpeker at det handler om en følelse av nedverdiggelse. Det er naturlig at barna vil gjøre de samme tingene som jevnaldrede. At familien ikke kan delta på de samme aktivitetene som andre kan være vanskelig å forstå for barnet. Kombinert med den økonomiske knappheten er det også psykiske og sosiale utfordringer som blir tillagt betydning for deltakelse i aktiviteter.

En sentral rammebetingelse for mødrenes hverdag i studien er NAV. Den offentlige inntektssikringen skal bidra til at en har nok midler til livsopphold. I begrepet livsopphold bør stønad til aktiviteter med barna også inkluderes. Livsopphold omfatter hele familiens behov. At barn lever med lavinntekt er et offentlig ansvar, og ikke bare foreldrenes ansvar (Helgeland

2008,174). En annen instans som også kan dekke utgifter til aktiviteter er barnevernet. Økonomisk bistand til barns fritidsaktiviteter er hjemlet i både sosialtjenesteloven og barnevernloven. Hjemtveit fant i sin studie (2008,164; Thorød 2006,35) at barnas behov ofte oppfattes som barnevernets ansvar til tross for at det også inngår i livsoppholdsbegrepet. Nettopp som det i barnevernet gjennom historien i liten grad har vært fokus på dårlig økonomi (Andenæs 2004,29; Helgeland 2008,171). Wenche hadde benyttet seg av et tilbud gitt av barnevernet, det var imidlertid med blandende følelser.

Jeg søkte for mange år siden om å få en sånn familie til ha sønnen min(...) For jeg har en gammel mor og hun har ikke anledning til å ha han, og har ikke så mange venner jeg kan spørre om sånne ting. Og jeg liker ikke å spørre heller(...) Så spurte jeg om å få sånn fosterfamilie, eller sånn en helg i måneden. Og det fikk jeg faktisk igjennom i fjor. Så nå er han borte en helg i måneden til en familie.

Hun begrunner søknaden om besøkshjem med at hun ikke har noen som kan hjelpe henne. Videre skildrer hun erfaringene fra besøkshjemmet.

Og da får han være med på mye rart egentlig. Så det er kjempe fint altså, det er ikke dumt(...) Det er jo en liten sånn. Et lite nederlag det å egentlig, på en møte føler jeg. Det var et stort steg å ta(...) Men så lenge han ikke har noe særlig kontakt med så mange liksom, faren har han ikke hatt kontakt med nesten. Så følte jeg at han kanskje hadde behov for å ha (...) Så han har det veldig fint der, det har han. Så det er positivt. Så da har jeg en helg i måneden hvor jeg faktisk kan.

Hun synes det er fint at sønnen får være med på ulike aktiviteter, og at han får være sammen med jevnaldrende. Hun mener det er positivt fordi han ikke har kontakt med så mange, verken gjennom fritidsaktiviteter eller andre familiemedlemmer. Lite sosialt nettverk kan hindre deltakelse på arenaer hvor barna vanligvis ferdes. Wenche gir også positiv betydning til at hun har en helg alene hvor hun kan gjøre det hun ønsker, selv om økonomien setter begrensninger. Her ser en hvordan rammebetingelser rundt Wenche bistår henne med å oppfylle sønnens behov for aktiviteter og kontakt med jevnaldrende. Som en kan anta at besøkshjemmet og aktivitetskortet var for Wenche, fant Larsen (2009,116) i en studie av foreldreskap med offentlig sosial støtte at tiltakene var en stor hjelp i hverdagen. De reduserte stress og økte repertoaret av mestringsstrategier. Tiltakene ble opplevd som en vesentlig ressurstilførsel, og kan demme opp for de psykologiske, sosiale og materielle konsekvensene.

På tross av at tiltaket har vært positivt for Wenche, påpeker hun at det var et tøft valg å ta. Hun beskriver det som et nederlag, samtidig som hun er raskt ute med å begrunne hvorfor hun søkte, for sønnens beste. Som for Wenche er det ofte slik at familier i kontakt med barnevernet mangler både økonomisk og sosial kapital (Helgeland 2008, 175). Wenche har uttrykt savn når det gjelder bistand til sønnen. Sosial kapital henger sammen med ideen om at

sosiale relasjoner og nettverk representerer ressurser som kan hjelpe folk videre, og støtte opp om den nåværende situasjonen (Larring og Stjernø 2010, 53). Wenche har verken venner, familie eller andre forbindelser som kan bistå henne med sønnen, det som utgjør ens sosial kapital. I Andenæs studie (2004,25) opplevde halvparten av barnevernsfamiliene at de ikke hadde støtte fra noen. Å leve med lavinntekt handler ikke nødvendigvis bare om materielle ressurser, lite eller ingen støtte fra nettverket kan være en utfordrende tilleggsbelastning. Betydningen av det sosiale nettverket vil jeg komme tilbake til i kapittel seks. For Wenche ble det offentlige og barnevernets tilbud en viktig bidragsyter for sønnens aktivitetstilbud, og de materielle og sosiale konsekvensene for sønnen. Tilbudene ser også ut til å ha psykologiske konsekvenser for Wenche som forelder, da hun fremhever besøkshjemmets positive betydning for sønnen og seg selv.

5.5 ”Jeg har heller lyst å betale”

Å delta i aktiviteter sammen med barna kan gi en positiv mestringsfølelse som forsørger og omsorgstaker. Som det går frem av sitatene til Wenche, er det med blandede følelser hun nyttiggjør seg de offentlige tilbudene. Hun skulle helst betalt selv, og sier at det gir en ubehagelig følelse å ikke kunne gjøre det. Følelsen av å ikke kunne betale mener Wenche er nedverdiggende, selv om hun peker på at det ikke er så ille som ved matkuponger. På spørsmål om det ville vært greit å få et kort som ligner på aktivitetskort for å kjøpe mat sier hun; ”det hadde vært enda verre. Jeg fikk faktisk engang et sånt matkort. Jeg synes ikke det var så artig å gå og levere det altså(...) Du føler deg ikke helt sånn. Jeg vet ikke om det er en annen måte å gjøre det på”. Også respondentene i undersøkelsen til Underlid (2008,218) følte at handling på rekvisisjon var ydmykende. Bea Johanne knytter negative følelser til matkort.

Ja, men det har noe med hvordan vi mennesker ser og oppfatter da, synes jeg. Som gjør at man trækker folk lengre ned(...)Jeg var ganske ruset, men jeg var ikke i stand til å ta ut det. Så jeg fikk en annen venninne til å gjøre det, for hun har gjort det mange ganger, så det var ikke noe problem for henne(...)I en velferd som Norge synes jeg det er forferdelig med matkuponger(...) Og en matkupong er formet, det er ikke et gavekort skjønner du. Hadde det vært formet som et gavekort tror jeg at jeg også kunne gjort det.

Bea Johanne belyser paralleller mellom matkupong og verdighet. Hun mener det ville vært annerledes om man hadde mottatt et gavekort. Her ser en hvordan mødrenes økonomiske knapphet får psykologiske konsekvenser. Alle mødrene peker på følelsen av verdighet i løpet av intervjuene. Følelsene de presenterer kan relateres til stigma. Goffman (2009,14) introduserte begrepet, han beskriver det som en egenskap ved en person som er sterkt vanærende, de skiller seg fra andre på en negativ måte. Hvordan andre betrakter og kategoriserer Bea Johanne blir avgjørende for bruken av matkupongen. Slik kan en forstå

hvordan det å ikke selv betale for maten skaper en følelse av stigma for den det gjelder. Stigma består av en relasjon mellom egenskapen til den enkelte som er diskrediterende og en stereotyp klassifisering hvor en skiller seg fra normaliteten (Goffmann 2009,21). Bea Johanne viser til en mor hun hadde sett på TV som fikk matkupong, og mener at sånn bør det ikke være i Norge. Videre sier hun ”for det handler litt om selvfølelsen når du står der og skal betale for eksempel, og har en unge”. Mødrene er i tillegg bekymret for at barna skal bli rammet og konsekvensene av det. Også Anne har negative erfaringer med det hun kaller akuttperger, noe vi kommer inn på når vi snakker om hennes erfaringer med NAV.

Når man virkelig sitter på bar bakke og trenger hjelpen, så er det så mye søking og lang venting(...). Og du skal søke om. Jeg vet ikke hva det heter, sånn akuttperger, matperger bare en dag eller noe sånt på 500 kr så er det 24 timer. Du kan ikke få det på timen. Så man må vente en dag, så kan man komme å hente en lapp hvis man får et ja(...) Men ellers så er det jo tre uker behandlingstid på søknader. Man trenger det som regel ikke om tre uker, men nå.

Anne mener det regelstyrte systemet er vanskelig å forholde seg til. Forklaringen på at mødrene er opptatt av matkuponger kan ligge i aktivitetens synlighet for andre, at de ikke betaler selv. Goffman (2009,20) var opptatt av stigma som en sosial prosess, hvor menneskers sosiale identitet ødelegges som følge av omgivelsenes reaksjoner, kategorisering og bedømmelse. Ved å heve stønadsnivået til et forsvarlig nivå ville mødrene muligens hatt betydelig høyere grad av overskudd og selvtillit i rollen som forsørgere. Og i mindre grad opplevd seg som bærere av stigma, og følelsen av at de skiller seg ut. Det å ikke kunne betale selv i matbutikken minner mødrene på den sosiale kategorien de er en del av, og kan bidra til at de forblir i den kategorien. På mange måter intensiveres følelsene ved å leve med lavinntekt, og kan føre til både sosiale og psykologiske konsekvenser. På tross av at sosialhjelp ikke nødvendigvis oppfattes som stigmatiserende, er det et avvik fra omgivelsene.

5.6 Barna som motivasjon for endring

Mødrene forklarer ikke muligheten til aktivitet med barna som et direkte resultat av lavinntekt. De forklarer situasjonen med utgangspunkt i hvorfor de kom i kontakt med NAV. Anne forstår sin dårlige selvtillit ut ifra sitt liv som tidligere rusmisbruker, Wenche med utgangspunkt i sin sviktende helse som gjorde at hun mottok sosialhjelp i to år. Bea Johanne er optimistisk med tanke på fremtiden, da hun mener datteren ikke vil ha den samme oppveksten hun selv har hatt. ”Nå har jeg datteren min, jeg håper hun på en måte blir lik meg (...) Men så har ikke hun samme bagasje, så hun trenger ikke oppleve det samme som meg. Jeg regner med at hun skal ha det bra”. Hun legger vekt på egne feil som begrunnelse for hvorfor det har gått som det har gjort, og mener derfor datteren ikke vil få det som henne.

Som beskrevet over kan Annes atferd når det for eksempel gjaldt besøk i svømmehallen forstås som unngåelse, begrunnet i lav selvtillit. Bea Johanne svarer i følgende sitat på om det er noe hun ikke hatt mulighet til å kjøpe til datteren.

Jeg har jo unngått å møte de situasjonene hvor jeg har måtte la vær å kjøpe noe til henne, egentlig. Da velger jeg å gjøre noe annet for å unngå det. Det har vært en periode nå, hvor det har vært veldig, veldig, veldig stramt. Da har vi så vidt hatt råd til bensin, så da har vi heller gått. Og sånne ting.

Det fremgår av sitatet at Bea Johanne også velger å unngå situasjoner. På samme tid gjør hun som Wenche, tilpasser seg ut i fra de tilgjengelige økonomiske ressursene. Unngåelse kan være en aktiv mestringsstrategi for å skjule situasjonen. Dette kan igjen få konsekvenser for familiens deltakelse i aktiviteter. Ønske om å skjule den økonomiske situasjonen familien er i, er funnet i flere undersøkelser (Underlid 2005,138; Moshuus m.fl. 2010,47). Anne mener at det å bli mor har vært redningen for henne, og påpeker samtidig at datteren ikke merker noe av den situasjonen familien er i nå.

Hun merker ikke noe til dette. Jeg er veldig flink til å skjule det sånn da vet du, sant? Men jeg bestemt meg for det at jeg skal inn i jobb igjen, og jeg får gå den veien NAV vil at jeg skal gå. Og da gjør jeg det beste ut av det, for Cecilie skal få det hun peker på, på en måte da. Så jeg har en helt annen giv nå som mamma enn før det. Så det har jo vært redningen på mange måter”.

Som vi så ovenfor unngikk Anne steder hvor det var en rekke mennesker begrunnet i lav selvtillit. Det kan føre til psykologiske konsekvenser for den enkelte og påvirke både handlingskompetanse og handlingsautonomi. Goffman (2009,84-) mente det var to måter å mestre følelsen av stigmaet på; enten å late som ingenting, eller forsøke å dekke over det, slik en kan forstå Anne og Bea Johannes atferd. På tross av dette, er Anne motivert og tydelig på at hun skal inn i arbeid igjen innen datteren er i stand til å forstå noe.

Både Anne og Bea Johanne har vært rusmisbrukere, men har nå vært rusfrie i flere år. De skildrer hvordan det å bli gravid og få barn har vært redningen for dem. For dem er barna motivasjon til å komme seg ut av NAV. De trekker forbindelseslinjer mellom fullført behandling og et bedre liv for barna. Bakgrunnen for motivasjonen er foreldrerollen, og forestillingen om hva barna trenger. Videre viser Bea Johanne til igjen til datterens alder.

Det jeg sitter å kjenner på er at jeg er glad datteren min ikke er eldre. Og jeg begynte å rote nå for eksempel, og endte opp på kjøret nå og hun ville oppdaget. For at senere i livet kan jeg si at ja mamma og pappa vi hadde problemer.

Bea Johanne gir betydning til det å kunne fortelle datteren at foreldrene har klart å ordne opp i livene sine til tross for en vanskelig situasjon tidligere. Både Bea Johanne og Anne uttrykker som vist, et ønske om å kunne kjøpe det barnet ”peker på”. Dette kan forstås som et uttrykk

for en kulturell norm i samfunnet. At barna skal få det de ønsker og trenger. En bakgrunn for motivasjon og handling som er nedfelt i mødrenes forståelse av hva som er det sentrale og normale i oppveksten. Bea Johanne beskriver under hvordan det var å gå ut av rusmiljøet.

Jeg har alltid vært så bestemt på at når jeg skal ha barn så er det livet ferdig. Jeg tenker litt på meg selv som barn og sånt, jeg har mye sanne minner. Så for meg har det vært veldig, veldig viktig. Det har aldri vært noe problem for meg å gå vekk fra det miljøet etter at jeg ble gravid da(...) Så, målet vårt nå er å på en måte ikke skli ut av dette her systemet. Vi nærmer oss slutten, og da er det kanskje ikke nødvendig å si så mye til henne føler jeg. Skjønner du? (...) Men at jeg greier å skaffe meg en jobb, sånn at hun vet at jeg har jobbet og at det er der pengene kommer fra.

Målet til Bea Johanne og samboeren er å fullføre behandlingen som Anne, for da vil de kunne skaffe seg egen leilighet og leve på egen inntekt. Bea Johanne peker også på frykten for at datteren skal høre om kontakten med NAV gjennom skolen. ”Det er også grunnen til at jeg vil ut av NAV, jeg ønsker ikke at barnet mitt skal få høre det igjen på skolen”. Anne er som Bea Johanne motivert som forelder, ”jeg vil vise andre at ja, jeg er en flink mamma, at dette her skal gå bra”. Sitatet er valgt som tittelen på oppgaven fordi den belyser både de materielle, sosiale og psykologiske konsekvensene ved lavinntekt. Anne vil slik tolker henne være en flink mamma ut i fra forståelsen av forsørgerrollen, og for å vise andre at hun mestrer det til tross for økonomiske og psykososiale utfordringer. Wenche har trosset følelsen av nedverdiggelse som mor ved å søke om besøkshjem for sønnens beste. De har alle et mål om å skape en normal barndom for barna. Som Wenche sier ”det holder en oppe at en har barn og må ut litt”. På bakgrunn av dette kan en forstå motivasjonen som ligger bak mødrenes ønsker og fremtidsmål.

Det verken Anne eller Bea Johanne sier noe om er mulighetene for å få arbeid, og mestring av arbeidshverdagen etter flere år uten arbeid og med psykiske problemer. En forklaring kan være at de er bekymret for fremtiden, at de ikke skal klare å komme seg ut av NAV, eller mestre kravene som arbeidslivet stiller. Med utgangspunkt i inntrykkene fra intervjuene er en mer sannsynlig forklaring at de er så motivert og positiv med tanke på barna. Ønskene og forestillingen om hvordan barna skal få det videre i oppveksten er avgjørende. Andre studier har vist dette samme, ansvaret som mor kan være en viktig faktor som gir mot og vilje til å holde ut, ikke gi opp, eller flykte til rusmiddelmisbruk (Underlid, 2005,191). Videre beskriver Bea Johanne hva hun ønsker skal være den største forskjellen mellom hennes og datterens liv.

Jeg ønsker at hun skal være selvstendig, flink og være flink til å stå på egne bein(...) Ikke det at jeg ikke har vært det, for jeg har alltid vært flink til å stå på egne bein. Men at hun ikke trenger å oppleve så mye av de tingene, men at hun kan dra ut å reise, oppleve verden på en helt annen måte en jeg har gjort da(...) Og at hun har trygge rammer rundt seg, noe ikke alltid jeg har hatt. At hun bare er lykkelig med sitt, jeg forventer ikke at hun skal ha en høy utdanning bare fordi jeg ikke hadde det(...) Men at hun har funnet noe glede i

livet som gjør at hun drar på det hver dag. Og at hun er et menneske som viser omsorg overfor andre mennesker. Det synes jeg er veldig, veldig viktig.

Bea Johanne gir igjen betydning til sine erfaringer fra oppveksten, og peker på at datteren ikke trenger å oppleve det samme som henne. Videre knytter hun egenskaper til datterens senere liv som selvstendighet, opplevelser, meningsfullhet og nestekjærighet. Hun legger vekt på utdanning, selv om det ikke er et krav fra hennes side. Tidligere i intervjuet har hun fortalt at hennes mor har krevd utdanning. Hun fremhever betydningen av at datteren skal ha noe å gjøre hver dag, arbeid eller utdanning vil da være naturlige aktiviteter. Som vi skal se i neste avsnitt er utdanning en viktig faktor for at datteren skal få en annen livssituasjon enn moren.

5.7 Sosial arv

Psykiater Jonsson var den første som tok i bruk begrepet sosial arv ut fra en antakelse om at sosiale avvik går i arv mellom generasjoner, og kan bli alvorligere fra generasjon til generasjon (Ploug 2007,11). En sterk motivasjon for Bea Johanne og Anne var som vi så ovenfor at deres døtre skulle få en annen oppvekst og livsløp enn dem selv. Et annet motiv for foreldrenes ønske om å endre sin livssituasjon kan være frykten for at barna ender opp som avhengig av offentlig inntektssikring, slik mødrene på intervjutidspunktet var. De frykter at konsekvensene av lavinntekt i oppveksten skal påvirke barnas liv videre. Det er imidlertid usikkerhet forbundet til at lavinntekt går i arv mellom generasjoner, og det er usikkert hvilke mekanismer som eventuelt fører til det (Lorentzen og Nielsen 2008,7). Den vanligste forklaringen på hvorfor lavinntekt kan gå i arv er at barnas holdninger til å motta sosialhjelp senere i livet blir påvirket av foreldrenes i oppveksten. Slik vi skal se i følgende sitat at Bea Johanne frykter. Hun ønsker å komme seg ut av det offentlige systemet for å skjerme datteren.

Det er viktig for meg at jeg legger til rette for henne. Og en ting jeg vet fra undersøkelser og tester og sånn, er at hvis jeg fortsetter å være innenfor de systemene er det lett for at datteren min blir det også(...) Derfor har jeg sagt til samboeren min at vi kommer oss herfra, ut på en fin og skikkelig måte, men fortest mulig. Før hun faktisk rekker å reagere, at hun forstår at lommeboken. Det er der vi får inn pengene fra da. Skjønner du?

Det kan virke som at Bea Johanne er redd for at datteren skal forstå at hun ikke tjener penger selv, men at pengene kommer fra NAV. Hun legger betydning til hvor innholdet i lommeboken kommer fra. Drivkraften er som vi også så ovenfor, at datteren ikke skal merke noe og forstå at de er avhengig av offentlig inntektssikring. Bea Johanne beskriver forbindelseslinjer mellom oppvekst og hva som skjer senere i livet til datteren. Forskning har vist at det viktigste virkemiddelet for å hindre reproduksjon er utdanning, noe som antakelig vil være sentralt i oppveksten til datteren til Bea Johanne (Lorentzen og Nielsen 2008,50).

Som vi så i kapittel tre har flere studier pekt på at barnas situasjon i voksenlivet blir påvirket av foreldrenes i oppveksten (Epland og Kirkeberg 2009,52; Seim og Larsen 2011,173; Hjelmtveit 2008,169; Saltkjel og Stjernø 2008,252; Lorentzen og Nielsen 2008,49). En må åpne for at det er en mulighet for at barnas situasjon blir som foreldrenes, selv om det naturligvis ikke gjelder for alle. Under intervjuet fortalte Bea Johanne om et tilfelle hvor avhengighet av offentlig inntektssikring har gått i arv innad i familien. Hun gir et eksempel på en venn, hvor både mor og bestemor aldri har jobbet, men levd på sosialhjelp.

Jeg har noen eksempler på to venninner av meg. Født og oppvokst i byen her. Foreldrene deres har heller aldri jobbet. Fedrene vet dem ikke hvor er. Mødrene har heller ikke jobbet. Og hun ene har også bestemoren som aldri har jobbet(...)Så da er jo det snakk om tre generasjoner bak. Og hun synes det er helt okei hun.

Bea Johanne beskriver venninnens situasjon, som synes det er helt greit å gå på sosialkontoret. Hun trekker paralleller mellom oppveksten og påvirkning fra familie, og ser det i sammenheng med sin egen oppvekst. Selv sier hun at hun er oppdratt til at alt skal se ordentlig ut, og at så lenge man kan arbeide så arbeider man. Hun belyser forbindelseslinjer mellom andres situasjon og datterens fremtid. Det er her frykten og motivasjonen hennes ligger. Bea Johanne frykter at datteren skal komme i samme situasjon som henne. Derav motivasjonen for å komme i arbeid, og at datteren ikke skal forstå at hun får sin inntekt fra det offentlige. At mødrenes barn blir marginalisert i voksen alder må hindres. Regjeringens mål er at alle barn skal ha like muligheter og rettigheter til utvikling uavhengig av foreldrenes økonomi, utdanning, etniske og geografiske tilhørighet (Vedlegg til St.prp nr 1 2006-2007).

Wenche legger vekt på positive paralleller til mestring av situasjonen som vi har sett i det foregående. Hun har som kjent to sønner som er eldre enn barna til de to andre og har derfor fått merke situasjonen på kroppen lengre. Da vil det også være naturlig å finne strategier for å tilpasse seg situasjonen. Her forklarer hun hvordan hennes eldste sønn, som nå har flyttet hjemmefra har blitt påvirket av å leve med lavinntekt over lengre tid.

Han har blitt kjempe flink med penger og sånt altså (...) Så han vet hva han har. Så jeg tror det er positivt (...)Jeg føler han har lært at det er regninger først og fremst. Ja, han har heller ikke sånn kjempe mye penger, men klarer seg med det han har.

Hun sammenlikner oppveksten hans med hans nåværende situasjon hvor han bor alene. Wenche påpeker at det å kunne styre økonomien selv er en positiv egenskap. At regninger kommer først er noe han har lært av familiens situasjon. Videre sier hun at han ikke har så god råd, men at han klarer seg med det han har. Akkurat som henne. Som vi skal se, er det også andre likheter ved hans livssituasjon og morens.

Han har gått på yrkesfag på videregående. Men han og strever litt, han strever litt altså(...) Han er litt innom NAV han også. Akkurat nå (...) Det synes jeg ikke er noe kjekt, det hadde vært godt om han klarte seg selv. Det synes jeg absolutt, men sånn er det bare.

Da Wenche ble spurt om hun ville si noe om hvorfor han strevde opplevde jeg at hun var noe tilbakeholden, og det ble en pause i intervjuet. Jeg antar at hun synes dette var ubehagelig å snakke om. Senere i intervjuet legger hun til, ”men han klarer seg godt her i livet, han gjør det”. Uttalelsen kan forstås ut ifra hennes egen konstruksjon av tilværelsen, hvor hun aktivt omdefinierer sin situasjon til positiv lærdom og hva som er nødvendig og viktig.

Sosial arv blant sosialhjelpsmottakere er et omdiskutert tema. I intervjuene ble det brakt opp av Bea Johanne som en bekymring og av Wenche som et nederlag. Til tross for at det er påpekt at lavinntekt kan være reproduserende, er det knyttet usikkerhet til om effektene av lavinntekt har direkte eller indirekte sammenhenger. Sosial arv kan ikke brukes for å forutsi det videre livsløpet. Begrepet må ha en bred anvendelse da en rekke sosiale forhold har betydning for barnas videre livsløp (Ploug 2007,18). Bea Johanne er bevisst på at datteren ikke trenger å oppleve de samme traumatiske hendelsene i oppveksten som hun selv. Hun mener at disse hendelsene er hovedgrunnen til at hun begynte å ruse seg. Wenche forklarer sønnens kontakt med NAV med at han har diagnosen ADHD. Slik legger mødre indirekte forklaringer til grunn for eventuell reproduksjon av deres nåværende situasjon.

Som mødre her, var også foreldre og saksbehandler i Hjelmtveits studie (2008,168) bekymret for at barna ville ende opp som sosialhjelpsmottakere. En fare er at det innad i familien oppstår et sosialisering- og læringsmiljø hvor både foreldre og barn har liten tro på fremtiden og muligheter til å endre situasjonen (Hjelmtveit 2008,169). En kan imidlertid ikke legge alt ansvar over på mødre. Sosial arv handler om både familiens holdninger, verdier og muligheter innad i familien som kommer til uttrykk i hverdagen. Det offentlige er også en sentral rammebetingelse for hjelp til selvhjelp. Lavinntekt er derimot bare en av flere mulige risikofaktorer, det er interaksjonen mellom de ulike risikofaktorene som er avgjørende for barnas fremtid.

5.8 Oppsummering

Resultatene viser at familiens begrensede deltakelse i aktiviteter indirekte forklares ut fra det mødre opplever som den primære utfordringen. Henholdsvis tidligere rusproblemer, lav selvtillit og helseproblemer. Deltakelse i aktiviteter er ikke en stor del av hverdagen til mødre. At barna ikke har mulighet til å delta i aktiviteter og fellesskapet som en følge av lavinntekt er påpekt i flere studier (Tvetene 2001; Ridge 2002; Hjelmtveit 2004; Underlid

2005). Stefansen (2004,136) fant derimot at barna ikke opplevde at familiens økonomi la begrensninger på deres sosiale deltakelse. Dette kan tolkes dit hen at foreldrene har lyktes i å skjerme barna, slik mødrene i studien ønsker. Wenche har særlig blitt beskrevet, da hun over lengre tid har levd med lavinntekt og har barn som er eldre enn de to andre. Selv om hun viser en aktiv omdefinering av hva som er nødvendig, går det frem at alle mødrene setter barna først som en naturlig prioritering. Samtidig belyser mødrene hverdagslige ting som forsakes. I motsetning til Anne og Bea Johanne som legger vekt på personlige behov, synliggjør Wenche både personlige behov, men også familiens behov som en samlet enhet. Noe som kan forklares med alder og erfaring. Mens Anne og Bea Johanne kan kategoriseres som i begynnelsen av voksenlivet, er Wenche i en mellomstasjon av voksenlivet.

En mulig årsak til hvorfor mødrene ikke forklarer situasjon med fattigdom eller at de har mottatt sosialhjelp kan være fordi fattigdom er en negativ sosial kategori. Stjernø (1985,26) fant at foreldre, som barn (Nielsen 2007,51) hyppig kategoriserte sin inntekt til å være vanlig. Han forstår det som en følge av at de ikke forstår seg selv som fattig, eller at de har andre begrunnelser for å ha et lite aktivt sosialt liv. Det kan også skyldes at de har andre alvorlige problem som i større grad er fremtredende i hverdagen. Til tross for at mødrene velger andre begrunnelser, henviser de gjennomgående i intervjuene til økonomiske utfordringer. Å leve i fattigdom kan beskrives som en stadig påminnelse av mødrenes kategorimedlemskap (Underlid 2005,181). Mødrene belyser forbindelser mellom egen deltakelse i arbeidslivet og sammenlikning med andre. De viser også til følelsen av nedverdiggelse. Lavinntekt og følgene av mottak av offentlig inntektssikring kan forstås som stigmatiserende for mødrene.

Foreldrenes ønsker og prioriteringer bekrefter dermed tidligere forskningsresultater når det gjelder ønske om å prioritere barna først. Dette på tross av at det ikke gjelder for alle foreldre med lavinntekt. For både Anne og Bea Johanne er det konsekvensene for barna som dominerer svarene i intervjuet. Wenche har slik jeg forstår valgt en aktiv mestringsstrategi ved å akseptere situasjonen og ta i bruk andre rammebetingelser. Imidlertid med blandende følelser. At barna blir prioritert først og fungerer som en motivasjon for endring kan forstås som en strategi for å beskytte seg selv fra blick utenfra. Både Wenche og Bea Johanne tar opp temaet sosial arv som bekymring og nederlag, og legger indirekte forklaringer til grunn. En vet det kan være sammenheng mellom oppvekstsforhold og plassering og muligheter senere i livet. Det er derimot svært få forklaringer på dette (Ploug, 2007,45; Lorentzen og Nielsen 2008,41). Kapittelet viser at lavinntekt er multidimensjonal. Det dreier seg ikke bare om økonomi, men også psykiske, fysiske, sosiale og kulturelle behov.

Kapittel 6

Mødrenes selvtillit og det sosiale nettverkets betydning

I dette kapittelet vil jeg se på hvordan den økonomiske situasjonen påvirker mødrenes selvfølelse, og hvordan de betrakter sin situasjon sammenlignet med andre. De sosiale og psykologiske konsekvensene av lavinntekt vil være hovedfokus. Utgangspunktet for studien er mødrenes hverdag på bakgrunn av en antakelse om at mødrene stadig får en påminnelse om deres økonomiske situasjon i møte med familie, venner og i forbrukersituasjoner. Den sosiale kapitalen som kan befinne seg i nettverket er ressurser som kan bidra til forbedret livskvalitet og levekår, og bidra til endring (Larring, og Stjernø 2010,53). På samme tid kan bevissthet om, og erfaring med lavinntekt også påvirke ens selvbilde, et tema som er behandlet av flere tidligere (Underlid 2005,81; Gustavsen 2008,26; Hjelmtveit 2008,158). Før jeg går nærmere inn på mødrenes sammenlikningsgrunnlag vil jeg belyse mødrenes forståelse av egen situasjon.

6.1 Dårlig selvtillit, og lavinntekt, hånd i hånd?

Som vi så i kapittel fem begrunnet Anne sitt fravær av deltakelse i aktiviteter med dårlig selvtillit, noe hun mente hang sammen med hennes tidligere liv som rusmisbruker. En vet også at lavinntekt kan forsterke den negative evalueringen av seg selv. Lavinntekt kan produsere både sinne, redsel, tristhet, skam- og skyldfølelse (Underlid 2008,219). De psykologiske konsekvensene blir innlysende når Anne i det følgende sitatet presenterer følelser som oppstår i hverdagen som følge av den vanskelige økonomiske situasjonen.

Jeg synes ikke det er noe særlig artig å gå ut på byen lenger da, når man ikke har penger. Jeg har lagt godviljen til etter at jeg fikk Cecilie, for vi har vært ute på tur hver eneste dag som en fast greie. Og da har jeg vært inne på matbutikken å stjelt skalker fra brødmaskinen for å gi til fuglene. Men må ærlig innrømme at det har vært noen gode brødskiver der da. Det er jo ferskt brød som ligger der, å ja.

Når Anne beskriver at hun har stjålet, for å få nok mat til familien begynner hun å gråte. Det er åpenbart at det er et vanskelig og ømt tema for henne, noe som er forståelig. Samtidig legger hun til ”men vi har sluppet å være sulten”. Sult er et av våre grunnleggende behov, og et behov de aller fleste i Norge får dekket. Her belyser hun altså forbindelser mellom de psykologiske og materielle konsekvensene. Å mate fuglene sammen med datteren, med brødsalker som andre legger igjen i brødmaskinen kan nok mange kjenne seg igjen i. Når brødsalkene derimot blir brukt til måltider kan det påvirke både ens selvbilde og forståelse av egen situasjon. Sammenligningen med andre i samfunnet og den økonomiske knappheten kan skape vansker for foreldrerollen, slik vi her ser at normbruddet gjorde for Anne (Underlid 2005,191). Som vi så i kapittel fem opplevde Anne forsakelse av ulike aktiviteter, som å

kjøre nye klær og kafébesøk med venninner. I tillegg til normbruddet hun her skildrer, vil det være naturlig at de ulike følgene av lavinntekt vil påvirke hennes forståelse av situasjonen.

Anne knytter hendelsen til en grunnleggende følelse hos mennesker. ”Jeg vet nesten ikke helt hvordan jeg skal klare å forklare det enn at det gjør noe med verdigheten”. Verdighet handler om menneskets iboende menneskeverd og likhet mellom aktører. Vedvarende lavinntekt kan føre til ulikhet i samhandling med andre som ikke lever med økonomisk knapphet. Samtlige i studien til Moshuus m.fl. (2010,88) fortalte om verdighetstap, opplevelse av ulikhet i forhold til andre, og at en kommer til kort i samfunnet. Informantene forsøkte å gjenopprette verdigheten i sine livshistorier for å utligne ulikhetene. Ofte uttrykkes verdighet gjennom mødrenes og familiens forbruksevne i forhold til andre, og det vil derfor ha en stor plass i hverdagslivet. Også Wenche peker på begrepet verdighet når hun får spørsmål om hvordan det er å være på praksisplass fremfor å motta sosialhjelp. ”En føler seg mer verdsatt altså, rett og slett. Det er bedre å gå på jobb å vite at du er verdt noe på en måte”. At Wenche mestrer å gjøre det beste ut av den situasjonen hun er i, kan forstås som et uttrykk for å skape ny verdighet i den økonomiske knappheten. Økt verdighet kan henge sammen med at hun ikke ”bare” mottar sosialhjelp lengre. Kvalifiseringsstønad kan i større grad bidra til at en føler seg verdsatt og er deltakende i fellesskapet.

For Anne blir det å skaffe seg mat gjennom det andre legger igjen, fordi de ikke vil ha det opplevd som uverdigg. I sitatet under gir hun betydning til arbeidslivet som et annet sentralt aspekt for hennes selvtillit.

Jeg merker nå vertfall at å være elleve år uten jobb. Jeg har mistet selvtilliten, troen på det hele vertfall. For jeg satt jo i en veldig god jobb og tjente godt.

Selv om Anne sier at hun har mistet troen, uttrykker hun i intervjuet både motivasjon og ønske om å komme i arbeid. Lav selvtillit og liten tro på seg selv, de psykologiske konsekvensene ved lavinntekt kan vanskeliggjøre veien tilbake til arbeidslivet. At Anne og familien spiser brødiskivene istedenfor å gi dem til fuglene, er ikke synlig for andre. Ønske om å skjule situasjonen og unngåelse som jeg var inne på i kapittel fem, mener også Bea Johanne at er betydningsfullt.

Altså, jeg er jo flink til å skjule det da tror jeg(...) Men hjemme, innenfor fire vegger så har det vært slitsomt til tider. Det går både utover forholdet vårt og humøret. Og ikke minst humøret(...) Når jeg tenker på min situasjon, så har vi igjen den følelsen av at jeg ikke vil at det skal vises da.

Det fremgår av sitatet at hun gir betydning til ønske om at andre ikke skal se og forstå hennes situasjon. Altså de sosiale konsekvensene av hennes livssituasjon, men som også vil kunne ha

psykologiske konsekvenser for Bea Johanne. Selv om fattigdom er blitt mer usynlig i Norge, handler det fortsatt om skjevfordeling av materielle ressurser i forhold til de etablerte standardene i samfunnet, og om en lav sosial posisjon (Underlid 2005,234). Økonomisk knapphet kan i tillegg ha negativ påvirkning på både relasjonen til barna og i parrelasjonen. At Bea Johanne ønsker å holde situasjonen skjult kan være en pekepinn på at det handler om den enkeltes selvrespekt. Hva andre tenker og mener kan altså ha påvirkning på egen selvforståelse og evaluering. Mead som er en av de sentrale teoretikerne i symbolsk interaksjonisme mente at selvet og handling oppstår på bakgrunn av sosial interaksjon, vi tolker hele tiden responsen fra andre (Levin og Frost 1996,34; Mead 2005,165). Goffman (2009,89) var også opptatt av selvet som sosialt produkt. Som vi har sett får lavinntekt forstått som stigma betydning for mødrene, til tross for at lavinntekt nødvendigvis ikke er synlig for andre. Selvfølelsen blir slik et resultat av tolkningen av hvordan andre forstår oss, dette oppstår i interaksjon. I hverdagen sammenlikner man seg med dem man interagerer med. Men også med det man for eksempel ser på TV og leser om i avisen.

Lavinntekt må forstås kontekstuel. Det kan påvirke både følelsen av opplevd utrygghet, svekket autonomi, sosial devaluering og true selvbildet (Hjelmtveit 2008,158; Underlid 2008,213). Under belyser Bea Johanne slik jeg forstår henne, hva som må til for å bedre hennes selvtillit, selv om hun ikke bruker begrepet selvtillit. ”For at jeg skal få det bedre med meg selv, for at jeg skal sove bedre, for at jeg skal ha det bedre. Så må noen ting skje. Og da må det skje noen ting nå føler jeg, i alle fall innen et år(...) Store forandringer i mitt liv”. Hun ønsker endringer i sin livssituasjon, og som vi så i kapittel fire vil hun nå forsøke å få seg arbeid. Hun sier ”jeg får det jeg skal ha” når vi snakker om den økonomiske støtten. Det kan en anta er et uttrykk for at hun får det hun har krav på av økonomisk støtte, likevel er det ikke tilstrekkelig for at hun skal ha det bra. Jeg tolket henne dit hen at endringene var forbundet med arbeid.

Jeg begynte å søke når det var ganske trangt økonomisk og tenkte på at jeg kanskje skulle få jobb(...) Men jeg går til min faste psykolog og hun mente jeg ikke var klar for jobb(...) Grunnen til det er at jeg har slitt med angst, nerver og depresjoner i perioder, men akkurat nå er det mest fordi hun mener jeg ikke vil greie en 100 % stilling(...) Min helse og min bakgrunn da, gjør at jeg kan jobbe men jeg vil aldri klare 100. Jeg kan bli utbrent og utslitt, og falle tilbake til der jeg var.

Bea Johanne begynte å søke arbeid fordi familien hadde det vanskelig økonomisk. For mange sosialhjelpsmottakere oppleves sosialhjelpen utilstrekkelig. En begrunnelse for at satsene er blitt satt så lavt er verdiorienteringen om at det skal lønne seg å arbeide. Som en bakgrunn for de lave satsene er nettopp frykten for at sosialhjelpsmottakerne skal forbli i systemet. Dermed

kan intensivene bli betraktet som riktig i hennes tilfelle, de har bidratt til motivasjon for å komme tilbake i arbeid. Selv om hun på intervjuetidspunktet er arbeidssøkende går det frem av sitatet over at hun er noe ambivalent til arbeid, i alle fall en full stilling. Altså er faren for at hun ikke mestrer arbeidslivet til stede. Den psykologiske prisen ved lavinntekt som lav selvtillit og manglende tro på mestring som vi ser hos Bea Johanne, kan vanskeliggjøre veien tilbake til arbeid.

I kapittel fire forsøkte jeg å vise hvordan ulike ruter til lavinntekt kan fortone seg, og for å belyse at et livsløpsperspektiv kan være nødvendig for å forstå mødrenes sosioøkonomiske utfordringer. Fattigdomsruten kan være av stor betydning for den subjektive meningen lavinntekt får for mødrene, og dermed også hvordan de reagerer følelsesmessig på egen situasjon (Underlid 2005,191). Videre skriver Underlid om følelser som kan oppstå i de ulike rutene. Følelsene kan forstås som psykologiske konsekvenser av lavinntekt, men kan også få sosiale konsekvenser. Traumatiseringsruten som både Anne og Bea Johanne kan plasseres i, kjennetegnes av følelser som skyld og skam, men også sinne, tristhet og angst. Dette er følelser som også kan oppstå i ruten multiple- og diffuse helseplager. Annes forståelse av egen situasjon kan tolkes som skam og tristhet. Traume eller helseplager kan nødvendigvis ikke relateres til lavinntekt, men det kan farge opplevelsen av lavinntekt i hverdagen.

Tilpasningsvansker kan også føre til selvklandring. Noe følgende sitatet kan tolkes som.

Det har aldri kommet som noe sjokk at jeg endte opp sånn som jeg har gjort(...) Og eneste personen som kan gjøre noe med det, for at ting skal bli bedre, for at jeg skal ha det bra, for at jeg skal få lån til å kjøpe mitt eget, det er jo bare meg. Nå har jeg prøvd å få hjelp med NAV, undersøke skole og alt det der. Og det har jo egentlig ikke kommet noe vei.

På samme tid som Bea Johanne klandrer seg selv for den livssituasjonen hun er i nå, viser hun også at hun mener at hun er den eneste som kan gjøre noe med situasjonen i dag. Dette kan henge sammen med ønske om å komme bort fra NAV, og hennes negative erfaringer fra kontakten med dem. Motivasjonen til å søke arbeid kan forstås med bakgrunn i sinne og frustrasjon over at systemet ikke fungerer. Hun har erfart at hun ikke har fått den hjelpen hun har behov for. Oppsummert kan en anta at Bea Johannes følelser er begrunnet i sinne, mens Wenches følelser kan forstås som angst og lite håp på grunn av gjentakende helseplager. Det kom frem da vi snakket om fremtiden.

Jeg har det med å få noen sånne nedturer hele tiden skjønner du. Så jeg får noen sånne slag i fjeset hele tiden(...) Så jeg tror det er det som gjør at de knekker meg ned hele tiden, så jeg kommer meg aldri helt opp. Jeg kunne tenkt meg å få helt fred en stund liksom og bare tenkt på, for å klare komme meg opp da. Men jeg har liksom som mye riper. Denne selvtilliten(...)Hva er det, det heter, nei, nå står det stille. Du får dårlig samvittighet for alt mulig.

Wenches tilbakevendende dårlige samvittighet forstår hun som et hinder for seg selv, og til å endre situasjonen. Avgjørende for hennes forståelse av at hun ikke klarer å komme seg helt opp, begrunner hun med opplevelser og erfaringer fra tidligere. Igjen er det livsløpet som blir løftet frem. Videre forteller hun hvordan det påvirker henne.

Du får dårlig samvittighet for alt mulig. Den går jeg med hele tiden altså, konstant. Uansett hva jeg gjør så går jeg med dårlig samvittighet. Så jeg tror det er den som gjør at jeg knekker meg egentlig. Så får jeg aldri fred til å sitte for meg selv å tenke over livet på en måte. Uten at jeg har alle de tankene opp i hodet hele tiden(...)Det føles som alltid. Selv om jeg har det ganske greit nå, så skjer det alltid noe.

Hun påpeker forbindelser mellom dårlig samvittighet for alt, og at hun ikke har en hverdag fri for bekymringer. En kan anta at den økonomiske situasjonen er en psykologisk faktor som tar plass blant tankene hennes. I intervjuet peker hun også på at hun har opplevd å ha bedre selvtillit etter at hun startet med kvalifiseringsprogrammet. På spørsmål om hva som hadde påvirket selvtilliten hennes, høyere stønad eller det å være i arbeid, svarte hun kontant at det var det å være i arbeid. Hennes opplevelse av det ble forsøkt belyst med spørsmål om hva som har vært de viktigste forskjellene for henne nå i motsetning til å motta sosialhjelp.

For når du sitter hjemme og ikke har noe å gjøre på. Så blir du litt sånn, deppa eller jeg vet ikke hva jeg skal si. Dårlig selvtillit ofte(...)Å ha bedre selvtillit det gjør mye, ja klart. Du tør å snakke med folk og. Jeg har turt det hele tiden altså, jeg har gjort det. Men ikke på den måten kanskje. Du blir litt mer blid og glad tror jeg, hvis du har godt med deg selv(...) Du føler deg mer verdsatt altså, rett og slett. Og så har jeg fått så mange gode tilbakemeldinger, da er det godt å være på jobb(...)Det er ikke så ofte man får det på en jobb plass føler jeg.

Igjen beskriver Wenche verdighet. Jeg får inntrykk av at hun får økt selvtillit både gjennom anerkjennelse, og det å delta på lik linje med andre i arbeidslivet. At arbeid kan være en sentral kilde til verdighet, selvrespekt, sosiale relasjoner og selvrealisering er beskrevet av flere (Näsman og von Gerber 1996,89; Naper, Van Der Wel og Halvorsen 2008,92). Vi kan anta at arbeid kan påvirke mødrenes hverdag positivt, både sosialt, psykologisk og materielt. Deres ønske om arbeid kan ses i lys av den stadige koblingen mellom å delta i fellesskapet og bidra til samfunnets beste gjennom arbeid. Hvis en ikke deltar skal man ha en legitim årsak. Bea Johanne viser til at humøret blir negativt påvirket av den økonomiske situasjonen i hjemmet. I sitatet over viser Wenche til at humøret blir bedre og økt selvtillit ved kvalifiseringsstønad, som også er belyst av foreldre tidligere (Näsman og Von Gerber 1996,87). Videre skal vi se at de materielle konsekvensene når det gjelder betaling av regninger, også kan få sosiale og psykologiske konsekvenser, og dermed følger for mødrenes opplevelse av selvbildet.

6.2 Regningenes plass og pris i hverdagen

I en hverdag med lavinntekt er det ofte lite å gå på økonomisk. En uforutsett regning kan få store konsekvenser. Mødrenes livssituasjon kan beskrives som en linedans, hvor fallhøyden er stor og marginene små. Flere av informantene i studien til Underlid (2005,132) opplevde at de økonomiske vanskene ble forsterket når de skulle betale regninger. På tross av at opplevelsene til mødrene er noe ulik, viser de samme tendenser som foreldrene i hans studie.

Som vi så i kapittel fem mente Wenche at hun hadde det godt så lenge hun fikk betalt regningene sine, kjøpe mat og gi sønnen det han trenger. En av grunnene til at hun ikke erfarer den økonomiske situasjonen som utfordrende på intervjuetidspunktet, er kjæresten. En følge av at han er i arbeid og kan tilføre husholdet økonomiske midler. En partner kan bety både et utvidet nettverk, og større tilgang til sosiale og økonomiske ressurser (Larring og Stjernø 2010,61). I tillegg har hun tilpasset egne behov ut i fra de tilgjengelige økonomiske midlene. Wenche sier at hun betaler regningene sine selv, mens kjæresten hjelper til med andre utgifter. ”Regninger tar jeg selvfølgelig selv, men jeg får lite grann hjelp til utgifter til mat og sånn”. Hun fremhever at regningene betaler hun ”selvfølgelig selv”, som en kan anta er en uttalelse på bakgrunn av at hun vil klare seg selv og helst ikke spørre andre om hjelp.

Bea Johanne belyser et tema som for mange med lavinntekt kan gjøre den økonomiske situasjonen vanskeligere, når vi samtaler om deres nye kommunale leilighet.

Vi har alltid hatt råd til å betale husleien men vi har ikke hatt råd til så mye mer enn mat. Vi har vært forsinket med regninger hele tiden. Det har bare ballet på seg(...)Hver gang vi har sendt inn søknad til sosialhjelp har vi bare fått avslag på grunn av at vi er samboere.

For Bea Johanne og samboeren har regningene hopet seg opp, og hun trekker forbindelseslinjer til NAV. Selv opplever hun en betydelig vanskeligere økonomisk situasjon etter at hun fikk samboer, og mener årsaken til at de ikke får hjelp med regningene av NAV er samboerskapet. Da kan regningene fort bli for mange, inkassokrav kan komme raskt, og slik vil det ”balle på seg” som Bea Johanne sier. Gjeldsproblematikk kan føre til lavinntekt, men også forverre den økonomiske knappheten, og dermed de materielle konsekvensene for mødrene.

Det er særlig Anne som skildrer følelsene som oppstår når hun ikke har økonomiske midler til å betale regninger. Dette kan henge sammen med hennes tidligere arbeidssituasjon som fulltidsansatt. Hun er også den av mødrene som har hatt høyest inntekt tidligere. I sitatet under viser hun hvordan hun har lært seg å kjenne de ulike bedriftene som hun betaler til hver måned, og hvordan det påvirker henne.

Det er mange telefoner man må ta, for eksempel Neas, hvor en må spør om å få dele opp regningen i to. De er veldig hjelpelig(...) strømleverandøren. De er vel godt vant og veldig imøtekommende. Men andre, riks-TV der stenger dem, Telenor småvanskelig. Det går 14 dager før man får purregebyr, så det er mye brukt med oss da. Jeg skulle ønske jeg hadde sluppet det(...) Det er vanskelig. Men det er blitt lettere, for det er noe jeg bare må gjøre. Men i begynnelsen var det veldig vanskelig. Veldig tøft og personlig liksom å ta det steget og ikke få betalt regningene, du har ikke råd til ditt og datt(...) Det er de samme som går igjen, skuffelse, følelsen av å ikke rekke til. Jeg vet ikke hva jeg skal kalle det, det er jo tungt. Skuffelse til deg selv.

Med utgangspunkt i sitatet kan det virke som at Anne har tilpasset seg de ulike bedriftenes krav, og dermed klarer å betale regningene. Når hun beskriver strømleverandøren som svært hjelpelig, sier hun at de er vel godt vant. En kan anta at hun toner ned betydningen av å ikke få betalt strømgjeldingen i tide på bakgrunn av en forståelse av at det er hun ikke alene om, og derfor er de hjelpelige. Annes resonnement indikerer at hun betaler til dem som er vanskeligste å ha med å gjøre først, for eksempel riks-TV. Videre viser hun til at det er den samme følelsen som går igjen som psykologisk konsekvens, og et gjentakende tema i intervjuet, selvfølelsen og skuffelsen over seg selv. I følgende sitat belyser hun familiens økonomiske situasjon, og det blir åpenbart at å betale regningene kan være av sentral betydning for hennes selvtillit.

Så det er så vidt at endene.. Det er noen ganger sånn som i januar og mars. Eller dem tre måneder at strømmen er skyhøy og da har vi ikke fått det til å gå rundt. Da har vi måttet trikset og mikset. Hvem kan vi utsette å betale til neste, så vi henger litt sånn på etterskudd hele veien(...) Har gjort meg. Jeg blir nervøs av det da, og går og tenker veldig på dette her at jeg ikke har fått betalt regninger og har dårlig samvittighet. Og det er noe som sitter igjen.

I sitatet tar Anne opp følelser når det gjelder betaling av regningene, hun sier at hun tenker en del på dem og at hun har dårlig samvittighet. Tidligere så vi at Wenche snakket om konstant dårlig samvittighet og bekymring om å falle tilbake. Også Underlid (2005,81) viser i sin studie at informantene opplevde både utryggheten og nervøsiteten som Anne her synliggjør. Følelsene kan påvirke både barnet, foreldrerollen og familiefungering. At en stadig tenker på noe, kan forstås som en bekymring, som både Wenche og Anne peker på. Videre skildrer Anne eksplisitt følgene av å ikke få betalt regninger.

Jeg har det bedre psykisk når jeg får betalt regningen enn når jeg ikke får gjort det(...) Samboeren min blir ikke påvirket av det. Det er sikkert fordi jeg er så økonomisk av meg. Jeg blir litt dyster, og går litt inn i meg selv når jeg ikke får betalt en regning eller må ringe.

Slik kan en forstå hvordan den økonomiske situasjonen påvirker familien innenfor husets fire vegger. Anne mener at hennes reaksjoner henger sammen med personlighetstrekk, det er årsaken til at hun reagerer som hun gjør. Når en strever med å få endene til å møtes kan det føre til at lavinntekten blir en del av hverdagsrutinene, en konstant påkjenning. Noe en kan anta at den dårlige samvittigheten som Wenche og Anne skildrer er. Helseproblemer, stress

knyttet til økonomi, skyldfølelse i rollen som forsørger og frustrasjon i møte med hjelpeapparatet kan skape ”onde sirkler” som påvirker både energi og overskudd (Hjelmtveit 2008,151). Når en ikke får betalt regninger og stadig bekymrer seg over betalingsfrister, kan det gi en følelse av både utrygghet og tap av autonomi over ens livssituasjon (Hjelmtveit 2008,152; Underlid 2008,108). Det sosiale nettverket kan veie opp for noen av utfordringene. Både praktisk og emosjonelt som vi skal se under.

6.3 Signifikante andre

Følgene av å leve med lavinntekt, og hvordan en evaluerer seg selv kan bli tydeligere når en er klar over de økonomiske utfordringene, og sammenlikner seg med andre (Underlid 2005,132). Særlig sammenlikning med signifikante andre kan ha negative konsekvenser for selvevaluering. Signifikante andre er betydningsfulle andre, som man lytter til og bryr seg om. Dermed kan de få betydning for vårt selv, vår forestillingsverden og hvordan vi definerer situasjonen i ulike sammenhenger (Levin og Frost 1996,46; Mead 2005,191). For mange er familien signifikante andre. Relasjonene kjennetegnes ofte av jevnlig kontakt, og en har ofte noe av det samme utgangspunktet fra oppveksten. I ulike situasjoner kan man ha ulike signifikante andre ut i fra forståelsen av det menneskelige sinn og selvet som grunnleggende sosiale produkter (Mead 2005,31). Det materielle underskuddet kan kompenseres av et nettverk hvor en kan hente ressurser og støtte, både for barnet og foreldrene. Det er likevel ikke alltid det er tilfelle (Andenæs 2004,20; Suseg 2008,34).

Wenches mor er pleietrengende, men hun påpeker at foreldrene stilte opp tidligere.

Ja, før i alle fall så hadde jeg foreldre som stilte opp litte grann, jeg er en sånn type som: går det bra med deg? Ja det går så bra vet du(...) Har du penger til å betale regninger? Jaja, det har jeg. Har du nok penger igjen ellers? Jaja! Skal ikke være det at man sier nei(...) Skal klare meg selv, det er hovedsaken liksom. Pappa og mamma har gitt meg 100 kr, 200 kr eller 500 kr, eller noe inni mellom. Selv om jeg sa det går bra. Kanskje de forsto at det ikke var helt sånn topp da.

Wenche vil helst klare seg selv, til tross for at hun mener foreldrene kan ha forstått at hun hadde det knapt økonomisk da de hjalp henne. Det ligger ofte en forventning i nære relasjoner om å gi tilbake tilsvarende det en får (Larring og Stjernø 2010,63). Et oppfølgingsspørsmål var om det var vanskelig å ta imot pengene. ”Ikke kanskje da, når jeg fikk dem sånn. Ja, jeg vet ikke. Det var greit og fint, og selvfølgelig jeg takket for dem og sånn. Du vil jo helst klare deg selv”. Hun unngikk å etterspør økonomisk hjelp, men foreldrene tilbydde henne den økonomiske bistanden som en gave. Wenche mener ønsket om å klare seg selv er forbundet med stolthet, og påpeker at det både kan være en styrke og en svakhet.

For du kunne vært så tøff å si at; jeg har det ikke så bra akkurat nå. Men du vil prøve hele tiden selv, og så på grunn av det så får du sånne vegger.

Her ser vi at Wenche forklarer sitt ønske om å klare seg selv som en årsak til hvorfor hun gikk ”på veggen”. Slik forstår hun stolthet også som en svakhet. En kan forstå hennes konstante dårlige samvittighet som hun beskrev tidligere, i forbindelse med den økonomiske bistanden hun har fått av foreldrene. Selv om den ble gitt som gaver, er det i de fleste relasjoner et gjensidig bytteforhold. Sosiale relasjoner bygger på gjensidighet, på tross av at relasjonene ikke alltid er preget av likeverd (Fyrand 2005,31). En tilpasser seg hverandres atferd, interesser og verdier. Man gir noe tilbake, ikke nødvendigvis der og da, men når den andre trenger det. Gjensidigheten i familierelasjonene kan betraktes som livslang, og familienettverket er ofte tettere enn venne- og nabolnettverk (Fyrand 2005,105). Dermed kan en også forstå Wenches dårlige samvittighet overfor den hjelpetrengende moren som en følge av gjensidigheten i relasjonen. For å forstå den sosiale samhandlingen mellom Wenche og moren kan et normperspektiv være nyttig. Perspektivet legger vekt på hvor bundet vi er av forventningene og normene i omgivelsene (Fyrand 2005,50). Slik kan en anta at det er uttrykk for Wenches kjærlighet til moren, men som påvirker henne negativt i form av psykologiske konsekvenser som konstant dårlig samvittighet.

Bea Johanne beskriver forholdet til moren som betydningsfullt for henne nå, til tross for at de har hatt et problematisk forhold tidligere.” Hun ga meg aldri opp, sendte meg alltid en tekstmelding, sendte alltid brev. Jeg fikk aldri penger, men hun kjøpte ting, dro meg ned til byen og kjøpte klær, og sånne ting”. Hun peker på viktig aspekt ved moren, nemlig at hun aldri ga henne opp og stilte opp for henne selv om det ikke gjaldt å gi penger i hånden som hos Wenche. Dermed kan moren til Bea Johanne forstås som en signifikant annen for henne. Mens Wenche løfter frem foreldrenes økonomiske bistand, peker Bea Johanne både på praktisk bistand i form av morens stilling som ”byråkrat” og emosjonell støtte som vi skal se at Anne også gjør.

Anne har som Bea Johanne fått bedre kontakt med sin mor etter at hun fikk barn. ”Ja hun er veldig viktig støtte for meg, en bøye skulle jeg til å si”. Videre sier Anne at jakken hun har på seg under intervjuet har hun fått ny av moren. ”Og sånn må hun prakke på meg litte grann, Så ja, det er bra da at jeg har hun da som hjelper meg”. Som vi så i kapittel fem var nye klær noe av det Anne savnet i sin hverdag. Hun mente at hvis hun hadde hatt mulighet til å fornye garderoben ville rusmisbrukeren i henne forsvinne. Som det kommer frem av sitatet er det moren hennes som bidrar med økonomisk støtte til nye klær.

For Bea Johanne og Anne handler det særlig om å sammenligne seg med sine søsken. Når en kommer fra en familie som ikke har hatt problemer med å få endene til å møtes, kan det særlig påvirke den psykologiske prisen ved lavinntekt. Til tross for at signifikante andre har en positiv betydning for oss, kan det ofte være mostridende oppfatninger i interaksjonen (Levin og Frost 1996,47). Slik vi ser i det følgende sitatet, hvor Bea Johanne synliggjør hvordan hun betrakter sin situasjon sammenlignet med søsteren.

Nå er det sånn at jeg er adoptert, og kommer fra en meget rik, velstående familie sånn sett. De har ikke akkurat økonomiske problemer noen av dem. Verken søsteren min eller noen andre(...) I forhold til dem er det stor forskjell. Hun studerer. Jeg har ikke noe godt forhold til søsteren min(...) Jeg tror det ligger mye bitterhet i at det alltid har gått så bra med henne, og aldri bra med meg. Og at hun tror jeg alltid liksom slipper alt for henne, og det tror hun ennå i dag. Og at hun tror hun kan gjøre alt hun vil, og si hva hun vil uten at det får konsekvenser. Hun kommer seg unna med alt hun, alt virker så lett i hennes verden da.

Det fremgår av sitatet at Bea Johanne mener det er stor forskjell mellom hennes egen situasjon og familiens. Hun mener de økonomiske problemene er et sentralt skille. Hun uttrykker bitterhet når hun sammenligner seg med søsterens livssituasjon. De negative følelsene som er knyttet til knapphetenes tyranni kan bli intensivert i møte med materiell overflod og de som har det bedre økonomisk (Underlid 2008,216). Jeg tolker det dit hen at noe av grunnen til at hun har et dårlig forhold til søsteren i dag, er at hun synes det er vanskelig å akseptere at det har gått så fint med henne. I tillegg påpeker hun flere ganger at hun selv har mer bagasje i form av hendelser i oppveksten. Når en sammenlikner seg med andre kan en glede seg over fremgangen de har hatt, for eksempel i Bea Johannes tilfelle hvor søsteren har tatt en utdanning, og fått barn akkurat som henne. Men en kan også reagere negativt, for eksempel depressivt eller med misunnelse (Underlid 2005,188). At det går dårlig med andre kan oppleves som en trøst. Slik kan en forstå hvordan vi speiler oss i signifikante andre for å lære hvordan fellesskapet eller individer betrakter situasjonen.

I studien til Underlid (2008,219) var informantene klar over at de var verre stilt enn relevante sammenlikningsgrupper, og at de ikke levde opp til egne og andres forventninger. De følte seg negativt behandlet og vurdert av de sosiale omgivelsene. Dermed kan en forstå hvordan lavinntekt får sosiale og psykologiske konsekvenser. Bea Johanne mente at ulikheten mellom sin egen og søsterens livssituasjon var en naturlig følge av den bagasjen som hun hadde fra oppveksten. ”Jeg har ikke fundert over hvorfor, det vet vi, det vet hun, det vet jeg, mamma og pappaen min liksom. Alle vet hvorfor”. Bevisstheten rundt denne ulikheten vil kunne påvirke Bea Johannes selvtilit og hvordan hun forstår sin egen situasjon sammenliknet med signifikante andre.

Anne beskriver hva som er viktig for henne fremover. I sitatet under, trekker hun frem de nærmeste familiemedlemmene.

Det er viktig for meg å bevise at det går så bra både til min mor og min bror(...) Og det tror jeg også gjenspeiler at mamma kommer til å få høre fra venner og bekjente at: for en flink datter du har, og det søte barnebarnet du har og slikt. Det tror jeg er viktig(...) Å få den anerkjennelsen jeg nå synes jeg fortjener. Tilbakemeldinger i positiv forstand vet du, bygger meg opp igjen.

For henne har det vært vanskelig at de alltid har vært noe tilbakeholden på grunn av hennes tidligere liv, og er redde for at hun skal falle tilbake. Grunnleggende for Annes motivasjon er betydningen av hva andre skal se, og fortelle videre til moren. Her ser en hvordan tilbakemelding fra andre vil kunne gi Anne anerkjennelse. I intervjuet peker hun også på at etter at hun ble mor har hun fått økt kontakt med sin bror. Videre begrunner hun ulikheten i det samme som vi så at Bea Johanne gjorde overfor, nemlig hendelser fra oppveksten.

Jeg vet at jeg hadde vært på samme nivå som broren min hvis det ikke hadde skjedd meg som fireåring, så tror jeg utfallet hadde vært en karriere rik dame altså. For det var ingenting som stoppet meg, jeg husker jeg sa til meg selv: det er ingenting jeg ikke kan gjøre med litt lærdom.

Den økonomiske knappheten kan gå ut over den sosiale kontaktflaten og slik få sosiale konsekvenser. Mødrene her viser likevel hvordan de sammenligner seg med sine søsken, og som vi skal se senere også med venner og jevnaldrede. Som for mødrene, fant Hjelmtveit (2008,153) i sin studie av sosialhjelpsmottakere at de hadde både venner og familie som betydde mye for dem. Samtidig har andre pekt på en overhyppighet av svake nettverk blant sosialhjelpsmottakere (Andenæs 2004,25; Lysestøl og Meland 2003,180; Hjelmtveit 2004,112; Thorød 2006,8; Moshuus m.fl. 2010,11). Mødrene fremhever familie og særlig deres mødrene som betydningsfulle og positive i sine liv, altså kan de forstås som signifikante andre.

6.4 Ressurser i det sosiale nettverket

Når mødrene møter begrensninger i egen økonomi, må de ofte hente ressurser utenfra. De mottar allerede offentlig inntektssikring, men også familie og nettverk er sentrale for mestring av hverdagen. De fleste foreldrene i studien til Thorød (2006,8) hadde familie og sosialt nettverk som kunne stille opp. I de norske familiene var det særlig besteforeldre. Som vi har sett over bekrefte funnene, mødrene ser ut til å være signifikante andre. Studier har vist at nettverk er den mest omtalte måten å kompensere for når foreldrene ikke har tilstrekkelige økonomiske ressurser (Näsman og von Gerber 1996,62; Thorød 2006,32). Nettverket utgjør en del av ens sosiale kapital som er summen av positive og verdifulle bekjenskaper (Bourdieu 1992, 119). Det er antropologene og forskerne Radcliffe- Brown og Barnes som betraktes som grunnleggere av begrepet nettverk. Sistnevnte har beskrevet nettverket som et

fiskegarn, hvor mennesker blir knyttet til hverandre gjennom kontakt og samhandling. I det sosiale nettverket kan en skille mellom primærgruppe og sekundærgruppe. I dette kapitlet vil det være primærgruppen som er i fokus. Dens viktigste funksjon er å dekke følelsesmessige behov, omsorgsbehov og sosiale behov (Fyrand 2005,30,44).

Wenche sier svært lite om familien sin til på tross av at de bor i samme by. ”Jeg har ikke noen kontakt med dem. Det har vært en sånn kinkig situasjon som har gjort at vi har. Det har vært litt skjærings”. Det kan være ulike grunner til den vanskelige situasjonen i familien, jeg valgte å ikke gå nærmere inn på temaet under intervjuet, da Wenche ga uttrykk for at hun ikke ville utdype det. Selv om flere studier har vist at sosialhjelpsmottakere har i like stor grad kontakt med og støtte som befolkningen ellers, er deres deltakelse i organisasjoner, daglige sosiale aktiviteter og kontakt med naboer lavere (Larring og Stjernø 2010,55). Altså har de lavere sosial kapital som jeg var inne på i kapittel fem, enn befolkningen for øvrig. En kan heller ikke ta for gitt at det sosiale nettverket representerer tilgang til ressurser, eller at familiemedlemmer er signifikante andre. Når det ikke er mulig å benytte seg av det sosiale nettverket må en benytte seg av tiltak og aktiviteter som er organisert av det offentlige. Slik vi så i kapittel fem at Wenche gjorde gjennom aktivitetskort og besøkshjem.

Bea Johanne beskriver relasjonene til foreldrene som god nå, selv om de har vært problematisk tidligere. Forholdene i en primærgruppe er ikke alltid positivt som vist over. Årsakene til konflikter og vanskeligheter kan være at kontaktene betyr så mye (Fyrand 2005,44). Hun viser også til samboerens familie som viktige støttespillere for familien.

Jeg har også hatt en svigerfamilie, søsknene der så har vært veldig, veldig flink. Og der er det samme, ingen med rusbakgrunn og alle der er også folk som har jobbet hele livene sine(...) Ja dem bor rett ved siden av oss. Så der og, nei jeg føler at der har jeg hatt veldig god støtte.

Her belyser Bea Johanne forbindelseslinjer mellom sin egen familie og samboerens, de har heller ingen rusbakgrunn og har alltid vært i arbeid. Hvorfor hun legger vekt på disse aspektene er noe vanskelig å forstå. Muligens fordi hun mener det er viktig, eller at det er sentralt for å forstå hvorfor hennes livssituasjon er som den er, begrunnet i hendelser i oppveksten. Videre forteller hun om vennene som stilte opp i datterens barnedåp, samtidig som hun sammenligner seg med søsteren. Til tross for at hun har ruset seg og bodd langt hjemmefra har hun beholdt mange av vennene. ”Så når jeg spurte noen av vennene mine om de ville stille opp i barnedåpen og stå og røre i en gryte. Jeg hadde ikke noe problem, jeg kunne velge. Jeg trengte bare to sånn sett”. For henne har det aldri vært noe problem å få venner sier hun, og det har vært av positiv betydning for henne. Som Bea Johanne, påpeker

Larring og Stjernø (2010,59) at en av de viktigste funksjonene til det sosiale nettverket er å tilføre støtte i vanskelige situasjoner.

Som vi skal se videre har det vært annerledes for søsteren, som ikke har så mange venner i følge Bea Johanne. ”Hoi- så mange venner hun har. Det skal være så status og alt det der. Men det var ingen som stilte opp i hennes barnedåp, så da måtte jeg igjen ringe en venninne for å få henne til å stå på kjøkken å passe på maten, til min søsters barn da, til barnedåpen”. Venner som stiller opp har vært viktig for Bea Johanne, og som vi ser her peker hun også på at hun måtte hjelpe søsteren. For henne kan dette være en trøst. Mens søsteren har lyktes med studier og etablering, har Bea Johanne flere venner enn søsteren som stiller opp og støtter henne. Slik som de to andre beskriver også Bea Johanne moren som en viktig støttespiller. ”Moren min er jo byråkrat så hun greide å skaffe oss en kommunalleilighet”. En kan anta at hun gir betydning til morens stilling i arbeidslivet som en ressurs for familien. I alle fall hvis en legger til det en vet om hennes erfaring fra det offentlige. Fyrand (2005,69) peker også på at det er familien som er den nettverksgruppen som gir mest hjelp. Venner så ut til å være viktig når det gjelder å få ”medmenneskelig hjelp”.

Anne som Bea Johanne påpeker at samboers familie er viktig støtte. I tillegg peker hun på at ”utenfor familien har jeg ingen”. Dette var et tema som vi snakket en del om i intervjuet, da Anne opplever at den største utfordringen i dag er å få nye venner. Dette kan forstås som sosiale konsekvenser av lavinntekt, men også som en konsekvens av Annes tidligere liv. Både Bea Johanne og Anne mener familien og særlig mødrene er viktige støttespiller, både materielt og psykologisk. Wenche derimot har ikke familie som kan bistå på intervjuetidspunktet. Tidligere har hun imidlertid vist til kjæresten og foreldrene som ressurs. Som alenemor i over tjue år, med knapp økonomi og lite nettverk kan en forstå hennes stadige bekymring for å gå på veggen. I påfølgende avsnitt skal vi se at hun ikke finner betydelig støtte blant venner heller.

6.4 ”De er litt mer velstående enn det jeg er”

Intervjuutdraget i overskriften er hentet fra intervjuet med Bea Johanne, hvor hun skildrer hvordan hun forstår sin situasjon sammenlignet med de andre foreldrene i barnehagen.

Overfor har vi sett hvordan mødrene sammenligner seg med sin familie, og hvilken betydning det sosiale nettverket har. I det velferdssamfunnet som vi lever i vil det å sammenligne seg med majoriteten kunne ha negativ påvirkning på selvfølelsen, og føre til både sosiale og psykologiske konsekvenser. Noe som vi har sett kan påvirke hvordan mødrene opplever seg

selv i forhold til andre. I studien til Underlid (2008,217) følte informantene at de ble vurderte negativt av andre som sosialhjelpsmottakere, de følte seg lite verdsatt og respektert. Her vil hovedfokus være på hvordan mødrene betrakter egen situasjon sammenlignet med venner og jevnaldrende, som også utgjør en del av ens sosiale nettverk. Videre blir mødrenes forståelse av seg selv i møte med andre beskrevet, hvem som utgjør sammenligningsgrunnlaget er noe ulikt. Wenche som vi så overfor har et begrenset nettverk når det gjelder familie rundt seg, i sitatet under beskriver hun opplevelsen av støtte blant venner.

Jeg har jo venner som ikke har så mye, liksom på en måte(...) Så jeg tenkte ikke så mye over det. Jeg er ikke en sånn type som tenker på hvordan andre har det på en måte. Jeg prøver å gjøre det beste ut av det jeg har, og det har jeg vært vant til i mange år, så jeg tenker ikke over det(...)Jeg har noen venner som er grei skulle jeg til å si. Støtte og støtte, det vet jeg ikke. Jeg har nå dem i alle fall.

Jeg får inntrykk av at Wenche ikke finner støtte i vennene sine, noe som kan henge sammen med hennes sterke ønske om å ikke spørre om hjelp. Hun viser også at hun ikke sammenligner seg med andre, noe hun flere ganger har vist til fordi hun har erfart at man må gjøre det beste ut av situasjonen. Det å ikke sammenligne seg med andre kan være en utfordring, da man stadig møter forventinger og krav i hverdagen. Wenches strategi for dette kan en anta er en forsvarsstrategi, for ikke å ta inn over seg andres livssituasjon. Det kan også være en mestringsstrategi som vi har sett tidligere, for å unngå følelsen av skuffelse over livssituasjonen til familien. Samtidig tror Wenche det har vært en styrke at hun har klart å være åpen om sine vansker. Hvis hun ikke hadde vært åpen, og heller tatt skyldfølelsen inn over seg ville det vært betydelig verre, mener hun.

Jeg har hele tiden vært åpen på at jeg har møtt veggen for at jeg synes at det er greit å si det til folk. Istedenfor at de har begynt å spekulere om, og tenke at herregud hun er så lat og ikke gidder å gå på jobb(...) Så jeg tror det er viktig å si egentlig.

I sitatet over ser det ut til at Wenche tilsynelatende tar innover seg noe av det andre tenker likevel. Åpenhet har vært positivt for henne, og slik jeg forstår henne mener hun at det har bidratt til at andre har forstått hvorfor hun ikke har vært i arbeid. Hun viser til holdninger om lathet når en står utenfor arbeidslivet, noe en kan anta at flere i samme situasjon kan erfare i hverdagen. Mens Wenche velger å være åpen om sine utfordringer, ønsker Bea Johanne og Anne som vi har sett tidligere å skjule situasjonen overfor jevnaldrende. Bea Johanne sammenligner forståelsen av sin livssituasjon mellom foreldrene i barnehagen og de hun var på institusjon med og som bor i samme by som henne. De hun kjenner fra tiden på institusjon mener hun at forstår henne fordi de vet hva hun har vært gjennom.

De synes jeg har vært flink liksom, som har kommet så langt. Men andre igjen vil ikke skjønne det på samme måte(...) Foreldrene i barnehagen vil ikke kanskje akkurat forstå det. Etter at jeg ble mor og sånn så føler jeg liksom at jeg skulle gjerne ønske at jeg skulle ha noe mer, skjønner du? At jeg hadde sluppet å dra på NAV. Jeg føler som at, ja. Jeg vet ikke hvordan jeg skal forklare, det er veldig ubehagelig.

Bea Johanne mener de andre foreldrene i barnehagen ikke vil forstå henne like godt som de tidligere vennene, og mene at hun har vært flink. Bea Johanne har jo endret livet på mange områder; blitt rusfri, fått behandling, ny leilighet og blitt mor. Som Mead (2005,229-) beskriver kan tolkningen av responsen fra andre bidra til misforståelser. Antakelig ville foreldrene i barnehagen også mene at hun har vært flink om Bea Johanne hadde valgt å være åpen slik som Wenche. Det ubehagelige, og som Bea Johanne er redd for at andre skal se og snakke om tolker jeg dit hen at er NAV. Da hun skilte mellom tolkningen foreldrene i barnehagen og tidligere venner gjorde av henne, stilte jeg henne et oppfølgings spørsmål. Om det var noen hun ikke ville møte når hun var på NAV og hvorfor.

Ja, foreldrene i barnehagen for eksempel. Fordi dem er litt mer velstående enn det jeg er(...) Hva skal jeg si, det er i grunn alt mulig fra greier ikke hun å jobbe eller, får hun pengene derifra, jeg er redd for at Alva skal bli gjort narr av de andre barna etter hvert.

Bea Johanne vil ikke møte de andre foreldrene på NAV, både fordi hun er redd for hva de tenker om familiens situasjon og fordi det kan få konsekvenser for datteren senere. Også foreldrene i studien til Thorød (2006,47) uttrykte engstelse for at barna skulle bli satt utenfor. Bea Johanne belyser forbindelseslinjer mellom arbeid, avsenderen på inntekten og hva datteren kan få høre fra andre. Som Wenche, peker også Bea Johanne på andres tanker om at hun ikke mestrer arbeidslivet. Slik som tidligere vist kan en her se stigmaets betydning i kontakten med andre i samfunnet. Det normale er arbeid, og dersom man ikke arbeider skal det være en gyldig grunn til det. Det blir åpenbart at andres forståelse og holdninger får betydning for de psykologiske konsekvenser, både når det gjelder selvtillit og motivasjon.

Det Anne mener er vanskeligst i nåværende situasjon er å få nye venner. Hun viser til et poeng som kan være relevant for alle mødre selv om det kun er hun som er opptatt av det i intervjuene. ”Men så er det vanskelig og da, for byen er så liten. De vet, på en måte. Kanskje ikke alle vet med sikkerhet hvordan jeg har levd livet mitt”. Jo færre innbyggerne byen har, jo synligere vil også problemene i hverdagen kunne være, og påvirke opplevelsen av lavinntekt. Lavinntekt som stigma er ikke alltid synlig for andre, likevel vil det kunne påvirke interaksjonen (Goffmann 2008,90). Alle kjenner alle, eller i det minste kjenner til familien eller problemene. Både kontakt med familien og naboer er hyppigere i småbyer enn i storbyer (Fyrand 2005,69). På den ene siden kan det være en ekstra utfordring for mødre som Annes utsagn kan tolkes som. Samtidig kan det være en ressurs i form av positiv oppmerksomhet.

Anne viser til flere i byen som har vært nysgjerrige på hvordan det går med henne. ”Mamma går den dag i dag og får spørsmål om; hvordan det går med datteren din?”.

Over har vi sett at normalitetsforståelsen for arbeidslinjen påvirker mødrene syn på seg selv. I sitatet under kan Annes uttalelse forstås som en normalitetsforståelse av hvordan mødre skal se ut og oppføre seg.

At jeg ikke er den 35 åringen. Altså inni meg er jeg kanskje 30, der jeg husker at jeg sist var på en måte(...) Men jeg ser jo ikke ut som en 39 åring, men jeg må nødt å legge om stilen, men jeg finner det vanskelig for jeg føler jeg ikke har hjelp til det. Jeg må nødt bli litt mer mamma i klærne, men. Så er det, det at det blir jo ikke noe utvikling der så lenge man ikke har de ekstra pengene til å kunne kjøpe seg noe fint.

Anne har et sterkt ønske om å se ut som andre mødre. En av de gjenstandene hun trakk frem av materielle savn var nettopp å kunne kjøpe nye klær. Hun legger til at ”jeg må google opp hvilken stil 35- åringer kjøper da”. Slik får mangelen på klær både sosiale og psykologiske konsekvenser for Anne. I følgende sitatet beskriver hun hvordan hun opplever å ta kontakt med andre og få nye venner.

Jeg har liksom ikke sett meg verdig nok. Jeg vet ikke hva jeg skal si, det har med selvtillit eller selvbilde kanskje og gjør. Det å sette seg ned kanskje når en ser dem på kafé og sånn. Men jeg tør bare ikke altså. Hva er det jeg skal snakke om? Wow, jeg blir redd altså. Jeg må prøve å øve meg litt(...)Ta og ring meg da sier de, og så blir det liksom aldri.

Anne er opptatt av hva andre mødre snakker om og hvordan de kler seg. Jeg får inntrykk av at hun blir både bekymret og trist når hun ikke mestrer å se ut som en, og snakke som en mor i midten av trettiårene. Hva nå enn det innebærer. Her ser en hvordan Annes materielle situasjon påvirker selvfølelsen og tolkningen av egen rolle sammenlignet med andre.

Undersøkelser har vist at norske kvinner har både et bredt og hyppig kontaktmønster, familie- og slektskontakt er fremdeles viktig for dem (Fyrand 2005,67). Ovenfor blir det likevel åpenbart at mødrene i ulik grad betrakter at venner representerer en ressurs, og at de utgjør en stor del av nettverket til tross for økning i vennekontakt i befolkningen for øvrig.

6.5 Oppsummering

Flere av informantene i studien til Underlid (2008,220) opplevde svekkelse av autonomi. En forklaring kan ligge i at pengene har en såpass avgjørende plass for utfoldelse og det gode liv. Den offentlige inntektssikringen kan hindre den verste nøden, men som Underlid (2008,220) påpeker er den utilstrekkelig for å hindre tap av autonomi. Mødrene opplever redusert autonomi som en følge av knapp økonomi. Dette påvirker deres handlingsrom og prioriteringer, men også hvordan de forstår seg selv, sammenligner seg med det sosiale nettverket og jevnaldrende.

De beskriver alle følelsene av verdighet når det gjelder deres livssituasjon i dag. I motsetning til Wenche som har valgt å være åpen om sine helsemessige utfordringer, viser Anne og Bea Johanne hvordan frykten for hva andre tenker, og usikkerheten knyttet til hvordan de skal oppføre seg at det kan få følger for deres sosiale omgang med andre. De negative følelsene som oppstår kan relateres til stigmaets betydning for hverdagen. Begge sammenligner seg med sine søsken, som på mange måter har gjort alt riktig i følge mødrene. Jeg får inntrykk av at de mener de ville vært i samme situasjon som søsknene om de ikke hadde opplevd alvorlige hendelser i oppveksten

Foreldre, og spesielt bestemødre blir beskrevet som sentrale støttespillere. Familien er generelt den nettverksgruppen som bidrar med mest hjelp, hele 75 prosent opplever å få økonomisk hjelp og 84 prosent opplever støtte i en vanskelig psykisk situasjon fra eget nettverk (Fyrand 2005,69). Det er særlig bestemødrene som blir løftet frem som signifikante andre. I mødrenes sosiale nettverk blir både praktisk bistand i form av økonomiske midler og det emosjonelle aspektet fremhevet. Bourdieu mente at det ikke var tilstrekkelig med nettverk og forbindelser, den sosiale kapitalen bør også forbedre ens muligheter og livssjanser (Bourdieu 1992, 119; Ploug 2007,45). Selv om mødrene i ulik grad belyser dette, har vi for eksempel sett at Bea Johannes mor har bistått familien med å få ny leilighet.

Wenche har fått økt selvtillit etter at hun kom tilbake i arbeidslivet, antakelig vil også de to andre mødrene erfare det. Hennes beskrivelse fanger både økt sosial kontakt, en forbedret økonomisk situasjon og psykologiske konsekvenser i form av økt selvtillit og anerkjennelse som følge av deltakelse og bekreftelse. Videre vil jeg se nærmere på mødrenes opplevelser når det gjelder arbeid og en sentral sekundærgruppe, NAV.

Kapittel 7

Arbeid som ønske, mål og ideal

Som vist i de foregående kapitlene er arbeid et tilbakevendende tema i intervjuene. Mødrene beskriver arbeid både som et ønske, mål og ideal. At arbeid og dets betydning ble gitt en så stor plass er naturlig. Arbeidslinjen står sterkt i Norge, og mødrene har en svak tilknytning til arbeidslivet. Tidligere studier har vist at foreldre med langvarig sosialhjelp var slitne, som mødrene har belyst over. Det er tidligere pekt på at foreldre opplevde mangel på overskudd som en følge av både helseforhold, den økonomiske situasjonen, og foreldrerollen. Men også på grunn av forholdet til sosialkontoret (Hjelmtveit 2004,7). Påminnelsen om at en ikke er i arbeid som de fleste andre vil stadig være tilstede i hverdagen, også i mødrenes jevnlige kontakt med NAV. Stigmaet relatert til å stå utenfor arbeidslivet, og mottak av offentlig inntektssikring kan få materielle, sosiale og psykologiske konsekvenser for den enkelte.

NAV er en sentral rammebetingelse for mennesker som av en eller annen grunn står utenfor arbeidslivet. Kapittel seks handlet hovedsakelig om mødrenes forhold til primærgruppen. Nærmere bestemt familie, venner og jevnaldrede. Her vil jeg gå nærmere inn på deres kontakt med en av deres sekundærgrupper, NAV. Kontakten med NAV er i større grad upersonlig, den er preget av fjernere forbindelser og relasjonen er asymmetrisk. Imidlertid kan betydningen være vel så viktig. Både for å mestre hverdagen, få den bistanden en har behov for og økonomisk støtte. Som institusjon kan NAV ha påvirkning på brukernes sosiale tillit. Sosial tillit henger tett sammen med sosial kapital som jeg presenterte tidligere når det gjaldt de ressursene mødrene opplevde lå i nettverket, og hvordan de nyttiggjorde seg disse. En grunnleggende forutsetning for å kunne nytte sin sosial kapital er tilliten en har til andre mennesker (Malmberg-Heimonen 2008,136).

7.1 Arbeidets positive betydning

Det er tidligere beskrevet at arbeid kan gi flere positive følger for den enkelte; som daglig kontakt med andre og felles opplevelser, sosial status og identitet, og økt selvrespekt (Näsman og von Gerber 1996,81). I kapittel seks belyste mødrene ulike faktorer som påvirket selvbildet. De peker alle på følelsen av verdighet. Anne viser til det å stå utenfor arbeidslivet som en sentral faktor for lav selvtilit. Bea Johanne har startet med arbeidssøking som en mestringsstrategi for å endre sin livssituasjon. Wenche er noe tilbakeholden til økt selvtilit fordi hun alltid har falt tilbake, men beskriver likevel kvalifiseringsprogrammet som positivt. Slik kan man tolke at deres utsagn innebærer en tro på at arbeid vil gi bedre selvtilit. De vil få høyere inntekt, omgås andre daglig og som Wenche peker på, få anerkjennelse fra andre.

Både Bea Johanne og Anne viser tendens til å betrakte den vanskelige situasjonen som en mellomstasjon. Det kan være en strategi for å verne om selvrespekten. Wenche derimot ser ut til å definere seg inn i en annen kategori hvor hun tilpasser seg situasjonen (Underlid 2005,124). ”Med å prøve å kanskje få meg en jobb, så jeg håper jeg får gutsen til å gjøre det”. Slik svarer Wenche på spørsmål om hvilke muligheter hun har til å påvirke egen fremtid. Hun er noe ambivalent i forhold til arbeid, som vi har sett tidligere at Bea Johanne også er.

Til tross for at mødrene ønsker å komme i arbeid igjen, er både Wenche og Bea Johanne altså ambivalent til om de vil mestre en fullstilling. Wenche synes det er litt skremmende, ”Det er litt skremmende å gå hundreprosent. Jeg klarer ikke det nå, det kjenner jeg på meg”. Som vi har sett tidligere opplever hun både økt selvtillit og økonomiske ressurser som følge av kvalifiseringsprogrammet. ”Jeg håper at det fortsetter å gå bedre for å si det sånn (...) At jeg klarer å få meg en jobb. Og kvalifiseringsstønadene er jo kjempe fin, jeg føler meg litt sånn trygg på den akkurat nå”. Wenche uttrykker en tilfredshet overfor stønaden fordi hun har praksisplass og NAV forventer ikke noe mer av henne nå. Dette kan gi henne økt forutsigbarhet for en periode. Stønadens varighet er imidlertid maksimum to år og seks måneder. Bea Johanne har i motsetning til Wenche valgt å søke jobb fordi hun ikke orker å forholde seg til NAV lenger, men legger til ”helt til jeg blir sliten”. Noe som kan forstås som en ambivalens når det gjelder mestring av arbeidslivet.

Målet er for alle tre å komme tilbake til arbeidslivet. Anne sier at ”Nå er jeg på god vei til å nå målet mitt, det er jo fast arbeid, få meg hus og hjem som jeg eier. Det er to ting som jeg tror jeg kan oppnå da”. Studier har vist at antall år siden siste stabile arbeidsforhold er den beste indikatoren på en persons mulighet til å få arbeid (Larring og Stjernø 2010,61; Naper van der Wel og Halvorsen 2008,101). De med rusproblemer har lavest grad av arbeidsmotivasjon. Jo lengre en står utenfor arbeidslivet, jo lavere blir egne forventninger om å komme tilbake (Naper van der Wel og Halvorsen 2008,100). Som vi har sett i det foregående kapitelene, stemmer ikke dette med mødrenes motivasjon for arbeid. Anne har vært borte over ti år fra arbeidsmarkedet, og er samtidig den av mødrene som i størst grad er positiv og har tro på å komme raskt i arbeid igjen. Dette kan henge sammen med hennes tidligere arbeidserfaring. I tillegg har vi sett at rollen som mor påvirker motivasjonen for arbeid. Det kan være en sentral forklaring på hvorfor funnene i studien ikke bekrefter tidligere forskning. Tiden vil vise om det er samsvar mellom mødrenes ønsker og senere arbeidssituasjon. Tilrettelegging og oppfølging vil være nødvendig for at mødrene skal mestre arbeidslivets krav. Det er likevel ingen tvil om at håpet og ønsket om arbeid er til stede i mødrenes fremtidsutsikter. Det kan

påvirke de psykologiske konsekvensene i positiv forstand, til tross for Bea Johanne og Wenches ambivalens. Som vi skal se videre har NAV en sentral rolle i mødrenes vei tilbake i arbeidslivet.

7.2 ”NAV er NAV liksom”

Overskriften er hentet fra intervjuet med Anne hvor hun beskrev hvordan NAV blir fremstilt i media og forstått av andre. Opplevelsene og erfaringene fra kontakten med NAV kan knyttes til sosial tillit til det institusjonelle systemet. Det handler om å stole på mennesker, både de som er lik og ulik en selv utover de sosiale båndene. Generelt har det vært høy grad av sosial tillit i Norge med relativ sjenerøs velferdsstruktur. Sosialhjelpsmottakere har for øvrig hatt en lavere grad enn befolkning ellers (Hjelmtveit 2004,10; Malmberg-Heimonen 2008,135; Saltkjel 2009, 2-3). Det kan føre til både psykologiske og sosiale konsekvenser for mødrene.

Wenche er den av mødrene som i størst grad er positiv til NAV. ”Jeg synes jeg har fått ganske bra støtte egentlig(...) Jeg har vært veldig heldig med dem jeg har hatt. Dem har forstått meg og støttet meg, også i det jeg ikke har gjort føler jeg”. Videre legger hun til, ”men det er ikke alle som er like heldige hører jeg. Jeg har sikkert vært kjempe heldige med dem jeg har”. En kan anta at Wenche nærmest betrakter det som lykketreff at hun har møtt de menneskene hun har i NAV, sammenlignet med andre. Betydningen av en fast saksbehandler var et tema som ble tatt opp av alle mødrene. Av Wenche som avgjørende for endring, av Bea Johanne som frustrasjon, og av Anne som bekymring og utfordring. Anne trekker frem forbindelseslinjer mellom kjennetegn ved strukturen i NAV og brukerens tilfredshet. ”Så jeg tror NAV kunne tjent mer penger og hatt et bedre antall ut i arbeid hvis de hadde faste personer som har hjulpet dem og satt krav til dem. Nå faller det liksom litt bort”. Anne har ”bare” skiftet saksbehandler tre eller fire ganger. Mødrene legger vekt på forhold som tidligere studier også har påpekt; vanskelig tilgjengelighet, ulike saksbehandlere og lite effektiv hjelp (Hjelmtveit 2004,10).

I mødrenes beskrivelser av erfaringer fra NAV tar de opp utfordringene til institusjonen etter sammenslåingen. De er opptatt av at de ansatte har for omfattende arbeidsoppgaver, og at ledelsen ikke ser den enkelte ansatte. De fremhever utfordringer på systemnivå som får følger for brukerne. Under er det Bea Johanne som belyser hvordan den økonomiske situasjonen har påvirket henne. Hun viser til den samme følelsen som informantene i studien til Hjelmtveit (2004,7), slitenhet.

Det er veldig mye rot, selv om det er mange dyktige folk, men så stopper det alltid opp en eller annen plass. Også blir det ikke til noen ting, så ringer man og etterspør så: nei det vet ikke jeg. Så eneste jeg har funnet ut at det er like greit og bare få seg en jobb(...) Rote dem holder på med i det, som gjør at i alle fall jeg blir veldig sliten av det.

Det fremgår av sitatet at Bea Johanne blir sliten av systemet. Hun har gjennom attføringsbedrifter hatt ulike praksisplasser hvor hun strikket og vasket. Hun mente det var nedverdiggende, og nektet derfor å møte opp. Gjennomgående i intervjuet uttrykte hun misnøye til NAV. I undersøkelsen til Saltkjel av mottakere av frivillige velferdsordninger fant hun at sosial tillit hang sammen med den enkeltes grad av håp (2009,10; Malmberg-Heimonen 2008,145). Hun fremhever betydningen av tidlig sosialisering som påvirker suksess og trivsel senere i livet, noe jeg var inne på i diskusjonen om sosial arv i kapittel fem. Bea Johanne har lang erfaring med det offentlige, både barnevernet, ruskonsulenter og nå NAV. Hun viser til den institusjonelle strukturen som årsak til mistillit. Samt et konfliktfylt forhold til familie, og rusmisbruk over flere år. Med utgangspunkt i påvirkningen sosialisering tidlig i livet kan ha for sosial tillit kan en forstå Bea Johannes situasjon i dag.

Som mødrene, hadde også de fleste informantene i studien til Hjemtveit (2004,10) negative erfaringer med sosialkontoret. De blandende følelsene til mødrene i kontakten med NAV kan påvirke deres sosiale tillit, da det tidligere også er påpekt at de som har vært lengst utenfor arbeidsmarkedet har lavest grad av sosial tillit (Malmberg-Heimonen 2008,135). I tillegg kan dårlig behandling også påvirke deres sosiale tillit, slik både Anne og Bea Johanne belyser. De som har tillit til sin saksbehandler har også i høyere grad sosial tillit, enn de som ikke opplever å ha tillit til saksbehandleren (Malmberg-Heimonen 2008,144). Noe en kan anta er av stor betydning for hvorfor Wenche nå føler seg trygg, og hovedsaklig viser til positive erfaringer fra kontakten med NAV. I følgende sitat beskriver Anne hvor viktig det er med en god relasjon til saksbehandleren.

Det å bli godt kjent med behandleren din, eller at behandleren blir godt kjent med deg, det tror jeg blir viktig for å ikke bruke unødvendige ressurser på å hjelpe deg, men ta i bruk viten til den personen(...) For jeg merket at når jeg var på det mest destruktive og jeg fikk en ny arbeider så ble jo det å begynne på nytt, fortelle, bruke samme unnskyldningene. Det hadde jeg kunne jeg ikke gjort hvis jeg hadde den samme personen(...) Men tilliten vet du, den er så som så med den når det kommer til NAV altså.

Her fremhever Anne betydningen av en god relasjon, og at saksbehandlerne må se personen i situasjonen som står sentralt i sosialt arbeid (Levin 2004,15). At tilliten ikke er tilfredsstillende når det gjelder NAV kan stå som en oppsummering for mødrenes opplevelser og erfaringer. Som jeg har vist i kapittel fem og seks opplever mødrene utfordringer på flere områder. En høyere grad av sosial tillit til NAV kunne gitt mødrene overskudd i motsetning til enda en utfordring. Resultatene gir eksempler på hvordan mødrenes kontakt med NAV kan

føre til psykologiske konsekvenser i form av frustrasjon, sinne og negative holdninger. I påfølgende avsnitt skal vi se at særlig Anne fremhever betydningen av egne bidrag i kontakten med NAV.

7.3 ”Et happy utfall”

Som vi har sett over har mødrene opplevd utfordringer når det gjelder støtten og tilliten til sine saksbehandlere i NAV. Anne mener hun selv er et ”happy utfall” til tross for blandende erfaringer. Det mener hun er et resultat av at det har gått så bra med henne og at hun har bidratt selv i endringsarbeidet. Videre skildrer hun innholdet i relasjonen til saksbehandlere.

For jeg merket fort at man nødt må vise noe selv(...)Det bygges litt på det at man må gjøre noe selv, sant? Og det er mange som regner med å få og få og slik fungerer det ikke. Jeg er en veldig pliktoppfyllende person så det å bli satt krav til synes jeg bare har vært riktig.

For henne har det å bli satt krav til vært riktig og nødvendig som lovverket åpner for med vilkår. Utfordringene og mulighetene ligger i bruken av skjønn. Her synliggjør hun det vi kan anta er et uttrykk for hjelp til selvhjelp og brukervedvirkning. Mens Anne mener hun ikke ville vært der hun er i dag uten krav, har Wenche en helt annen forståelse. ”Hvis dem hadde stilt mer krav til meg så hadde jeg ikke klart det. Så jeg er glad dem ikke gjorde det”. Hun mener at årsaken til den positive utviklingen er at hun har fått brukt den tiden hun har hatt behov for, og dermed hatt en gradvis vei tilbake i arbeid. Som vi så ovenfor håper hun nå at hun får fortsette å være på praksisplass hvor hun føler seg trygg.

Videre viser Anne til samarbeid mellom bruker og saksbehandler. ”Vi må jobbe sammen. Det er mange som misforstår, og så ser det ut som dem skal hjelpe deg(...) Det skal dem jo for så vidt gjøre, men du må jo samarbeid. Og det er det ikke alle som har vært like flink til”. Slik jeg tolker Anne mener hun at hun har vært heldig med sine saksbehandlere fordi hun også har bidratt selv i arbeidet mot endring. Det er særlig Anne som fremhever egen innsats og samarbeid når det gjelder NAV, og hun peker videre på hvordan samarbeidet kunne blitt bedre. ”Ta vare på hver person som jobber der, det synes jeg dem kunne gjort altså, istedenfor å sette dem til nye oppgaver og forandre arbeidet til hver enkelt da”. Da mener Anne at også brukerne vil få bedre hjelp. Det er altså arbeidsmengde og arbeidsoppgaver som blir forstått som hovedutfordringen til NAV. Noe Bea Johanne også belyser over. Det er også særlig Anne som forbinder likhetstrekk ved seg selv, til muligheter for jobb senere.

7.4 Personlighetstrekk som er ønsket i arbeidslivet

Et tema som ble innlysende under arbeidet med analysen var hvordan mødrene fremhevet de positive sidene ved seg selv, og knyttet det til personlighetstrekk som er ønskelig og etterspurt

i arbeidsmarkedet. Det kan være begrunnet i deres ønske om å komme i arbeid igjen og stigmaets betydning for selvbildet. Forklaringen kan også være at vi gjorde intervjuene på det lokale NAV-kontoret, hvor verdiene om deltakelse i arbeid har en sentral plass. Arbeidslinjen og tilbakeføring til arbeid har vært de viktigste strategiene i landet for å bekjempe fattigdom. Arbeid er det normale, en verdi som vi har sett kan gi både sosiale og psykologiske konsekvenser for de som står utenfor arbeidslivet. I sitatet under beskriver Bea Johanne hvordan hun har blitt påvirket av foreldrene i oppveksten og hvor hun har fått arbeidsmoralen fra.

Jeg mener også at så lenge du kan jobbe, så jobber du. Tjener penger selv. Dem som trenger hjelp skal få hjelp liksom (...) Jeg har lært av meg selv at man alltid skal klare seg selv, men jeg har alltid hatt arbeidsmoral(...) Foreldrene mine har aldri skulket jobben for å være hjemme. De har alltid så vidt jeg vet stått på, jobbet for tingene sine. Det er ikke noe som har detti i fanget der heller (...)Jeg synes egentlig det er en bra leveregel. Så sant du kan jobbe så jobber du. Og tjener til ditt eget opphold og ditt eget liv(...) Det synes jeg virkelig. Det gjør alle. Og det er sånn det burde være også, det skal ikke være enkelt å få hjelp, men det skal være enkelt når du trenger hjelp å få hjelp. Skjønner du?

Her henviser Bea Johanne til den rådende forståelse av hva som er det normale, nemlig arbeid. Tidligere studier har også vist at foreldre uten arbeidstilknytning betraktet arbeid som den eneste legitime sysselsettingen, og som en selvfølgelighet når man er voksen og forelder (Näsman og von Gerber 1996,91). Bea Johanne belyser dette, så lenge man kan, så arbeider man og sånn bør det være. Hun gir betydning til at hun alltid har hatt arbeidsmoral og trekker forbindelseslinjer til sine foreldre. Sosiale konsekvenser fra oppveksten. Når hun sier at ikke noe har kommet av seg selv for foreldrene, ”detti i fanget der heller” tolker jeg det som en forståelse av den offentlige inntektssikring og sin egen situasjon. Inntekten kommer ikke av seg selv, en må arbeide eller gi noe tilbake for stønaden. Videre peker hun på at ”det skal være enkelt å få hjelp når man trenger det”. Det kan en anta er et uttrykk for den negative opplevelsen hun har hatt i kontakten med det offentlige, og at hun føler at hun ikke har fått den hjelpen hun har hatt behov for.

Anne beskriver seg selv som selvstendig og den sparsommelige i familien, og mener derfor at hun og datteren vil få en bedret økonomisk situasjon når samboeren flytter ut. På spørsmål om hva hun arbeidet med tidligere, legger hun vekt på hvor godt hun lykkes i arbeidet og trekker forbindelseslinjer til oppveksten og foreldrenes arbeidsmoral.

Og service på det beste, jeg er en veldig serviceinnstilt person da og multipliserende arbeid, triksing og miksing. Jeg har vært en sånn person. Jeg var i mitt ess, men jeg jobbet på meg stress(...) Foreldrene mine, hardt arbeidende, ingenting som peller dem på nesen, ingenting som bryter dem ned. Og arbeidsmoralen deres skal man lete lenge etter den dag i dag (...) Og når jeg er i jobb så vet jeg at de har smittet meg med den. Så dem ser jeg veldig opp til. Jeg har heldigvis tatt til meg den, og ble veldig fort godt likt.

Hun trekker paralleller mellom positive følelser til sitt tidligere arbeid og seg selv i arbeidslivet. Som Bea Johanne, viser hun til foreldrenes arbeidsmoral som har fått betydning for henne. Hun mener også at hun ble fort likt, noe som vil ha betydning for selvtilliten. Som hun sa senere i intervjuet, ”bygges selvtilliten opp når en kommer i arbeid”.

Wenche knytter ikke egne personlighetstrekk til sider ved en selv som er nødvendig og ønskelig i arbeidslivet, likevel sier hun noe om hennes motivasjon og ønske. ”Jeg skal klare meg selv, det er hovedsaken liksom(...)Ja, det er stolthet”. Her beskriver hun det som kan forstås som uttrykk for en kulturell norm, som handler om at en skal forsørge seg selv. En forklaring på hvorfor hun ikke sier noe om trekk ved seg selv som de to andre, kan være at hun nå har praksisplass. Som vi så over, har hennes selvtillit økt etter at hun fikk kvalifiseringsstønad da hun føler seg mer verdsatt. Videre beskriver hun hvordan sønnen reagerte da hun fikk praksisplass på skolen hvor han går.

Jeg tror det. Han ville at jeg skulle begynne å jobbe skjønner du. Du må begynne i jobb snart mamma. Det sa han til meg. Jada han gjorde det skjønner du, ja 8 år(...)Så han var litt opptatt av det, men det er kanskje fordi det var mange ganger vi har ikke råda, vi har ikke råd. Vi har ikke så mye penger, husk på det liksom. Da kanskje han tenkte at vi fikk bedre råd, jeg vet ikke. Er mulig det(...) Men når jeg kommer på skolen så er det sånn: hei mamma! (viser hvordan han vinker) Så det er jo litt artig da.

Her kan en se hvordan sønnen på åtte år også viser til forståelsen av hva som er det normale, det er arbeid. Wenche begrunner ønsket til sønnen om hun skal arbeide med at han da mener familien vil få høyere inntekt, og beskriver hvordan sønnen oppfører seg når hun kommer på arbeid. Atferden til sønnen kan antas å være et uttrykk for stolthet over at moren er i arbeid. Som hun peker på avslutningsvis i sitatet, er det positivt for henne også. Over har vi sett at verdiorienteringen om at arbeid er høyt verdsatt preger historiene til mødrene. På tross av at erfaringene er noe ulik. Både Bea Johanne og Anne legger vekt på at arbeidsmoral er positivt. Selv om Wenche ikke sier noe om dette, viser hun til sønnens forståelse av arbeidslinjen. Det gjør han stolt at moren nå er i arbeid. Wenches sitat kan tolkes som et uttrykk for sosiale og psykologiske konsekvenser ved lavinntekt. At sønnen blir stolt kan påvirke Wenches forståelse av seg selv som forelder, og føre til økt mestringsopplevelse.

7.5 Oppsummering

Lavinntekt og fattigdom må forstås i nær sammenheng med arbeid. Som brukerundersøkelser for NAV tidligere har vist er brukertilfredsheten synkende, særlig for de som har hyppigst kontakt.¹⁰ Resultatene kan relateres til mødrene opplevelser, og kan ha både sosiale og

¹⁰<http://www.nav.no/Om+NAV/Tall+og+analyse/Analyser/Analyser/Personbrukerunders%C3%B8kelsen+2011.280752.cms> (Hentet 10.01.2012)

psykologiske konsekvenser. Kontakten med NAV kan bli en tilleggsbelastning. I kapittelet har vi sett at den sosiale tilliten når det gjelder NAV varierer. Det kan se ut til at mødrenes negative erfaringer med NAV er begrunnet i strukturelle utfordringer som de har fått erfare som brukere. De beskriver alle saksbehandlere som er syke og dårlig behandlet av ledelsen. Kjenneskapen til utfordringer i NAV har de fått fra saksbehandlerne, og forstår det som en årsak til deres opplevelse av dårlige behandling.

Det er altså den institusjonelle tilliten som har vært i fokus. Man kan ha lav grad av institusjonell tillit selv om den sosiale tilliten er høy, til tross for samvariasjon (Malmberg-Heimonen 2008,38). Det betyr altså at lav tillit til NAV ikke nødvendigvis er det samme som lav sosial tillit. Dette på tross av at tidligere studier har vist at sosialhjelpsmottakere har lavere grad av sosial tillit enn befolkningen for øvrig (Hjelmtveit 2004,10; Malmberg-Heimonen 2008,135; Saltkjel 2009,2-3). Sosial tillit er relevant både for å forstå mødrene, men også for barnas fremtidsutsikter. Sosialisering tidlig i livet kan ha betydning for graden av sosial tillit senere. Wenche skildrer i motsetning til de to andre, positive erfaringer fra NAV. Det kan se ut til å være et resultat av brukermedvirkning og at hennes saksbehandler har tatt utgangspunkt i ”personen i situasjonen”. Hun fremhever at det ikke har vært noe press og at endringen har kommet etter hennes ønsker. I tillegg har hun fått en praksisplass som er i samsvar med hennes interesser og utdanning.

Dersom en forventer en bedring av situasjonen i fremtiden kan det bidra til å dempe de negative følelsene, og gi en opplevelse av håp og optimisme. Hvis en derimot forventer at situasjonen blir uendret, eller forverret kan resignasjon, tilpasning og akseptering prege foreldrenes handlinger og forståelser (Underlid 2005,191). Mødrene formidler en tro på at de snart er tilbake i arbeidslivet. De fremhever de personlige kjennetegnene som blir betraktet som ønskelig i arbeidslivet. Mødrene er også opptatt av at arbeid kan få positive konsekvenser, både psykologisk, sosialt og materielt. Deres ønske og mening om arbeid ser også ut til å henge sammen med forståelsen av det normale, nemlig deltakelse i arbeidslivet. Anne og Bea Johanne fremhever også foreldrenes arbeidsmoral som betydningsfull for videre arbeidstilknytning. Som vi så i kapittel seks gir de uttrykk for at foreldrene er signifikante andre. Selv om de er usikre på i hvilken grad de vil mestre arbeidslivet, belyser mødrene forbindelseslinjer mellom positive endringer ved livssituasjonen og deltakelse i arbeidslivet.

Kapittel 8

Oppsummering og avsluttende kommentarer

Temaet for studien var konsekvenser av lavinntekt for foreldrerollen. Studien har tatt for seg problemstillingen; mødres opplevelse av materielle, sosiale og psykologiske konsekvenser av lavinntekt. Hensikten med studien er å skape et refleksjons- og inspirasjonstilbud til praksis. Mødrenes hverdag må synliggjøres, da marginaliseres stemmer sjelden blir hørt. Videre vil jeg se resultatene i lys av mitt forskningsspørsmål. Jeg vil også gå nærmere inn på studiens implikasjoner for sosialt arbeid og videre kunnskapsutvikling.

8.1 Opplevelsen av de sosiale, psykologiske og materielle konsekvensene av lavinntekt

I kapittel fem, seks og syv har jeg beskrevet hvordan mødre opplever de materielle, sosiale og psykologiske konsekvensene av lavinntekt i hverdagen. Jeg har oppsummert funnene i hvert kapittel, og vil derfor ikke gjøre det her. Fokus vil videre være på å tydeliggjøre deres opplevelser. Studien har bekreftet at de som lever i økonomisk knapphet ikke er en heterogen gruppe. Mødrenes vei til lavinntekt er noe ulik, slik jeg forsøkte å belyse i kapittel fire. Det er derimot ikke selvsagt at traumatiske hendelser, rusproblemer eller helseproblemer vil føre til lavinntekt.

Mødrene ser en sammenheng mellom deres tidligere liv og den økonomiske knappheten i dag, det blir åpenbart i deres beskrivelse av hverdagen. Resultatene bekrefter tidligere forskningsresultater når det gjelder begrenset deltakelse i aktiviteter for familien (Tvetene 2001; Ridge 2002; Underlid 2005; Thorød 2006). I motsetning til tidligere studier forklarer mødre begrensningene i aktiviteter med lav selvtillit, tidligere livssituasjon, lite overskudd og helseproblemer. Det er altså ikke bare penger som er nøkkelen til deltakelse. De strever med å få pengene til å strekke til, og samtidig ta del i det andre ser som selvfølgelig og normale goder. Studien bekrefter at den økonomiske situasjonen har påvirkning på flere aspekter ved den enkeltes hverdag.

Mødrene er opptatt av hva andre ser, mener og tror om deres situasjon. Til tross for at den moderne fattigdommen er beskrevet som ”usynlig” er mødre opptatt av hva andre kan ”se”. To av mødre ønsker å skjule situasjonen og viser til unngåelsesatferd, hvor de unngår sosiale situasjoner. Dette er et tema som er belyst av flere tidligere (Underlid 2005; Moshuus m.fl. 2010). Sammenligning med andre ser i tillegg ut til å være relevant for den følelsesmessige opplevelsen av situasjonen, og deres hverdagslige gjøremål. Mødrene belyser verdighet i ulike kontekster. Studien gir en rekke eksempler på at de kan føle seg stigmatisert

i sosiale situasjoner. Særlig gjelder det spørsmålet om hvorfor de ikke er i jobb og foreldrerollen. Stigmaet virker å henge sammen med mottak av inntektssikring, men også på bakgrunn av at det medfører lavinntekt. Mødrene i studien bekrefter imidlertid ikke tidligere funn når det gjelder arbeidsmotivasjon (Naper, van der Wel og Halvorsen 2008,100). De antar at de i nærmeste fremtid vil være tilbake i arbeidslivet, på tross av at de har vært uten arbeid over lengre tid.

Felles for mødrene er ønske om å skjerme barna fra konsekvensene ved lavinntekt, og at barna derfor blir prioritert først. Foreldrenes skjermingsstrategier er også belyst i flere undersøkelser tidligere (Ridge 2002; Rysst 2006; Ugreninov 2010; Moshuus m.fl. 2010; Halvorsen m.fl. 2011). At egne behov blir satt til side ser ut til å henge sammen med mødrenes forståelse av hva foreldrerollen innebærer, og mødrenes vurdering av egen betydning for barna.

Lavinntekt påvirker mødrenes forståelse av seg selv og tro på egen mestringsevne. Flere forskningsresultater har vist det samme (Underlid 2008; Hjelmtveit 2008; Moshuus m.fl. 2010). Som følge av prioriteringer av barna forsaker mødrene hverdagslige ting, noe som igjen får sosiale og psykologiske konsekvenser. En av mødrene beskriver imidlertid det som kan forstås som en mestringsstrategi. Ved å prioritere som hun gjør blir savnene etter hverdagslige ting mindre. De psykologiske og sosiale konsekvensene blir i lavere grad enn hos de andre, sentral i opplevelsen av hverdagen.

Resultatene viser at de negative følelsene som mødrene forbinder med lavinntekt henger sammen med deres ulike ruter til lavinntekt. Svaret på mitt forskningsspørsmål er derfor at opplevelsene er ulike. Likevel viser studien at opplevelsene får konsekvenser for deres handlingsrom, selvfølelse, forståelse av egen situasjon og forsørgerrollen. Resultatene tyder på at det kan være psykologisk truende å ikke være som andre både når det gjelder foreldre- og arbeidstakerrollen. Mødrenes tidligere liv og de psykososiale utfordringene i dag, farger og forsterker følelsene og opplevelsen av lavinntekt. Opplevelsesdimensjonen synes å gjøre lavinntekt til en hverdagstvang for mødrene i ulike sosiale situasjoner. Både for mødrene, men også for familiene som helhet.

8.2 Implikasjoner for sosialt arbeid og videre kunnskapsutvikling

Intervjuene med mødrene viser at mine funn stemmer overens med tidligere forskning, som jeg har forsøkt å belyse i de foregående kapitlene. Det kan styrke dens overføringsverdi og gyldighet, på tross av kun tre informanter. At studien bekrefter annen forskning om marginale

grupper kan være vel så viktig som å belyse forhold som tidligere ikke er belyst (Røe 2011,86). Sosialarbeidere og myndighetene kan da ikke stikke hodet i sanden og si at ”dette var vi ikke klar over”.

Alle klarer seg ikke like godt til tross for godt utbygde velferdsordninger. Den ulikheten som finnes i det norske samfunn må kommuniseres og løftes frem. Sosialarbeidere har et særlig ansvar for å løfte frem realitetene. Både på vegne av gruppen, og for samfunnet for øvrig. Resultatene i studien tyder på at NAV kan være en tilleggsbelastning i motsetning til en sentral rammebetingelse. Jeg ønsket å se nærmere på flere aspekter ved mødrenes hverdagsliv for å få et innblikk i deres helhetssituasjon. Studien viser at årsakene til lavinntekt er flere, konsekvensene er sammensatte, og er ikke nødvendigvis direkte sammenhenger av lavinntekt. Det er en diskusjon omkring hvor mange forhold som skal trekkes inn i forståelsen av fattigdom. Selv om ikke samtlige forhold som er tatt opp i studien direkte kan relateres til lavinntekt, er de nødvendige for å forstå mødrenes helhetssituasjon.

For mødrene er lavinntekt bare en av flere utfordringer i hverdagen, deres livssituasjon er kompleks og slik kan det være utfordrende å oppnå endring. Mødrenes tidligere liv og deres psykososiale utfordringer i dag er fremtredende i deres hverdag. Helhetsperspektivet er nødvendig uavhengig av kontekst. Det har vært diskutert omkring tid til, og anerkjennelse av sosialfaglig kompetanse i NAV. Kostnadene og følgene ved å se bort fra helhetsperspektivet i møte med individer og familier med lavinntekt kan bli avgjørende for den enkelte. Det innebærer å ha blikk for barna også. Vanskelig økonomi, helseproblemer og manglende overskudd som forsørger, kan representere risikofaktorer for barna. Barnas situasjon er et resultat av et komplisert samspill mellom foreldrenes yrkesdeltakelse, effektiviteten i offentlige instanser og kjennetegn i husholdet. En refleksjon over at arbeid alene ikke kan stå som eneste mål og virkemiddel, er nødvendig. En bred tilnærming når det gjelder tiltak og oppfølging vil være unnværlig for at mødrene skal mestre arbeidslivets og foreldrerollens krav og forventninger.

I studien har det blitt åpenbart at lavinntekt påvirker foreldre- og forsørgerrollen. Det er dermed grunn til å tro at opplevelsen av foreldrerollen med lavinntekt kan oppleves utfordrende også for fedre. Nye spørsmål som kan reises etter studien er hvordan lavinntekt påvirker parforhold. Så vidt jeg har sett er det et begrenset antall studier som tar for seg påvirkningen lavinntekt kan ha for nettopp parforhold.

Norge har de økonomiske midlene som skal til for å hindre eller redusere antallet som lever med lavinntekt. Studien viser at sosialhjelp og annen offentlig inntektssikring er for lav til at mødrene kan opprettholde en akseptabel levestandard. Balansegangen mellom hensynet til en forsvarlig inntektssikring og intensivhensyn når det gjelder arbeidslinjen er utfordrede. Støtnadsnivået virker å passivere mødrene, som igjen kan gjøre veien ut av mottakerrollen vanskeligere. I debatten om støtnadsnivået har flere uttrykt bekymring, for at for høye støtnader kan bidra til passivisering og lavere grad av motivasjon. Det motsatte av det mødrene her belyser. Høyere støtnadsordninger kan bidra til økt overskudd i, og positive følelser relatert til rollen som forelder, og derav at barna utsettes for færre risikofaktorer i oppveksten. Samtidig kan resultatene tolkes dit hen at tanken bak intensivene om en midlertidig ubehagelig situasjon kan føre mødrene tilbake i arbeidslivet. De ønsker arbeid, men det krever et inkluderende arbeidsliv og at det finnes arbeid til dem. Fremtidsutsiktene er usikre. I konkurransen om ledige jobber stiller mødrene med utfordrende helseproblemer, lav utdanning og begrenset arbeidserfaring. De kan derfor havne langt bak i køen.

8.3 Til slutt..

Resultatene viser at uroen for barnas videre liv, og verdiene knyttet til deltakelse i arbeidslivet motiverer og driver mødrene fremover. Deres ønske om å være som ”alle andre foreldre og arbeidstakere” må bekreftes og tas i betraktning. Norge ble for kort tiden siden kåret til verdens beste land å være mor i, for tredje år på rad.¹¹ Faktorene som er lagt til grunn er blant annet; fødselsrate, ernæring, kvalifisert helsepersonell og permisjonsordninger. På tross av at faktorene ikke er relevant for studiens kontekst, mener jeg likevel tittelen ”verdens beste mammaland” fører med seg visse forpliktelser. Det bør fungere som inspirasjon i møte med mødre med lavinntekt. Helheten i mødrenes situasjon må bli sett og ivaretatt, for at familien kan oppleve en forbedret livskvalitet og ikke bli værende i systemet.

¹¹ <http://www.reddbarna.no/nyheter/norge-er-verdens-beste-mammaland-igjen> (Hentet 08.05.12)

Litteraturliste

- Andenæs, Agnes 2004. *Hvorfor ser vi ikke fattigdommen? Fra en undersøkelse om barn som blir plassert utenfor hjemmet*. Nordisk sosialt arbeid, nr 1. Universitetsforlaget
- Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2007. *Handlingsplan mot fattigdom*. Vedlegg til St.prp nr 1 (2006-2007). Statsbudsjettet 2007
- Borgeraas, Elling og Espen Dahl 2009. *Low income and "poverty lines" in Norway: a comparison of three concepts*. I *International Journal of Social Welfare* 2009:18 (egen oversettelse)
- Bourdieu, Pierre 1992. *An invitation to reflexive sociology*, Cambridge, Polity Press (egen oversettelse)
- Bø, Bente Puntervold og Benedicte Rappana Olsen 2008 (red). *Utfordrende foreldreskap: under ulike livsbetingelser og tradisjoner*. Oslo: Gyldendal Akademiske
- Collin Hansen, Ragnhild 2003. *Velferdsstaten, sosialarbeiderne og fattigdom i barnefamilier*. I Zahl Mari-Anne (red.) 2003. *Sosialt arbeid, refleksjon og handling*. Bergen: Fagbokforlaget, 121-145
- Elstad, Jon Ivar 2010. *Helse blant barn og unge i lavinntektsfamilier*. I Sandbæk, Mona og Axel West Pedersen *Barn og unges levekår i lavinntektsfamilier. En panelstudie 2000-2009*. Nova rapport 10:2010, 185-203
- Epland, Jon 2001. *Barn i husholdninger med lavinntekt: Omfang, utvikling, årsaker*. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå 2001/9.
- Epland, Jon og Mads Ivar Kirkeberg 2009. *Barn i lavinntektsfamilier- omfang og utvikling*. I Tone Fløtten (red). *Barnefattigdom*. Oslo: Gyldendal Akademiske, 48-68
- Esping-Andersen, Gøsta (red) 2002. *A Child Centred Social Investment Strategy in A Child Centred Social Investment Strategy*. Oxford: Oxford University Press (egen oversettelse)
- Fløtten, Tone, Axel West Pedersen og Ivar Lødemel 2009. *Når problemet er fattigdom*. I Nuland, Bjørn Richard, Bent Sofus Tranøy og Johan Christensen (red). *Hjernen er alene. Institusjonalisering, kvalitet og relevans i norsk velferdsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget, 229-246
- Fløtten, Tone 2009 (red). *Barnefattigdom*. Oslo: Gyldendal akademiske
- Fløtten, Tone og Axel West Pedersen 2009. *Når kan barn kalles fattige? En opinionsbasert tilnærming*. I Fløtten, Tone 2009. *Barnefattigdom*. Oslo: Gyldendal Akademiske, 25-44
- Fløtten, Tone, Inger Lise Skog Hansen, Anne Skevik Grødem, Arne Backer Grønningsæter og Roy A. Nielsen 2011. *Kunnskap om fattigdom i Norge- en oppsummering*. Fafo-rapport 2011:21
- Fyrland, Live 2005. *Sosialt nettverk- teori og praksis*. 2 utgave. Oslo: Universitetsforlaget

- Gjærum, Bente 1998. *Mestring av omfattende problemer hos barn og foreldre har vi empirisk kunnskap å bygge på?* I B. Gjærum, B. Grøholt og H. Sommerschild(red). *Mestring som mulighet i møte med barn, ungdom og foreldre*. Oslo: Tano Aschehoug, 64-98
- Goffman, Erving 2009. (oversatt av Brian Gooseman). *Stigma. Om afvigerens sociale identitet*. Frederiksberg: Samfundslitteratur 2.utgave. Opprinnelig publisert som *Stigma. Notes on the management of spoiled identity*. 1963. Simon & Schuster, Inc
- Gustavsen, Karin 2008. *Der fattigdom og sosialutstøting forårsaker motgang og krenkelse, koster det menneskeliv*. Velferd 1/2008, 26-29
- Grambo, Anne-Cathrine og Sigrud Myklebø 2010. *Tidligere NAV-brukere- hva gjør de nå?* Arbeid og Velferd nr 4/2010, 25-37. http://www.nav.no/Om+NAV/Tall+og+analyse/Analyser/Arbeid+og+velferd/Arbeid+og+velferd/_attachment/260823?&_ts=12cf33c4490 (Hentet ned 10.01.2011)
- Halvorsen, Knut 2002. *Sosiale problemer: en sosiologisk innføring*. Bergen: Fagbokforlaget
- Halvorsen Knut, Mons Oppedal og Hege Larsen 2011. *Velferdspolitiske ordninger og barns rettslige stilling*. I Seim, Sissel og Hege Larsen. *Barnfattigdom i et rikt land*. HIO-rapport 2011 nr 10
- Harsløf, Ivan og Seim, Sissel (red) 2008. *Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunn*. Oslo: Universitetsforlaget AS
- Hansen, Thomas 2010. *Selvoppfattet kompetanse og følelse av kontroll*. I Sandbæk, Mona og Axel West Pedersen, *Barn og unges levekår i lavinntektsfamilier. En panelstudie 2000-2009*. Nova rapport 10/2010, 207-226
- Hatland, Aksel og Axel West Pedersen, 2006. *Er sosialhjelpen et effektivt virkemiddel i fattigdomsbekjempelsen?* Velferdsforskning 9. årgang nr. 2, 2006, 58-72
- Helgeland, Ingeborg Marie 2008. *Det handler ikke bare om penger. Barnevernsbarn og fattigdom*. I Harsløf og Seim. *Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet (red)*. Oslo: Universitetsforlaget, 171-183
- Hjelmtveit, Vidar 2008. *Langvarig økonomisk sosialhjelp i barnefamilier: fattigdomsfelle for foreldre og barn?* I Harsløf og Seim. *Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet (red)*. Oslo: Universitetsforlaget, 148-170
- Hjelmtveit, Vidar 2004. *Barn og unge i familier med langvarig økonomisk sosialhjelp*. Sammendragsrapport Oslo: Høgskolen i Oslo Rapportnummer 43-04
- Johannessen, Asbjørn 1998. *Fattigdom i Norge - et økende problem?* HiO-notat nr 4. Høgskolen i Oslo, avdeling for økonomi, - kommunal og sosialfag.
- Johannessen, Asbjørn, Per Arne Tufte og Line Kristoffersen 2010. *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. 4.utgave. Oslo: Abstrakt forlag
- Kristofersen, B. Lars 2010. *Fritid og sosial deltakelse*. I Sandbæk, Mona og Axel West Pedersen, *Barn og unges levekår i lavinntektsfamilier. En panelstudie 2000-2009*. Nova rapport 10/2010, 165-173

- Kvale, Steinar og Svend Brinkmann 2009. *Det kvalitative forskningsintervjuet*. 2 utgave. Oslo: Gyldendal Akademiske
- Larring, Kari Bakke og Steinar Stjernø 2010. *Sosial kapital blant marginaliserte*. Oslo: Fontene forskning 1/10, 53-66.
- Larsen, Elisabeth 2009. *Foreldreskap med offentlig sosial støtte*. Tidsskrift for velferdsforskning 12:2, 105-117
- Legard, Sveinung, Angelika Schafft og Øystein Spjelkavik 2009. *Evaluering av kvalifiseringsprogrammet. Underveisrapport*. Arbeidsforskningsinstituttet, Notat 7/2009
- Levin, Irene og Jan Trost 1996. *Å forstå hverdagen: med et symbolsk interaksjonistisk perspektiv*. Oslo: Tano
- Levin, Irene 2004. *Hva er sosialt arbeid?* Oslo: Universitetsforlaget
- Lorentzen, Thomas og Roy A. Nielsen 2008. *Går fattigdom i arv? Langtidseffekter av å vokse opp i familier som mottar sosialhjelp*. Fafo-rapport 2008:14
- Lysestøl, Peder Martin og Eilef A. Meland 2003. *Velferdsstatens økonomi. Innføring i samfunnsøkonomi for helse- og sosialfagsstudenter*. Oslo: Universitetsforlaget
- Malmberg-Heimonen 2008. *Sosial tillit blant langtidsmottakere av sosialhjelp: betydningen av fattigdom og oppvekstvilkår*. I Harsløf og Seim 2008. *Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunn*. Oslo: Universitetsforlaget, 135-144
- Mead, George Herbert 2005. (Oversettelse, innledning og noter ved Søren Willert). *Sindet, selvet og samfundet- fra et socialbehavioristisk standpunkt*. København: Akademisk forlag. Opprinnelig publisert som *Mind, self and society*. (The University of Chicago Press, Chicago, Illinois, USA, 1934)
- Merrick, Elizabeth 1999. *An exploration of quality in qualitative research: are reliability and validity relevant? Using qualitative methods in psychology*. Thousand Oaks/London/New Dehli: Sage Publication, 26-36 (egen oversettelse)
- Moran, Dermot 2000. *Introduction to Phenomenology*. London: Routledge 1-20
- Moshuus Geir, Elisabeth Backe-Hansen, Inger-Hege Kristiansen og Helle Suseg 2010. *Verdighetsforvaltning i liv på grensen. En kvalitativ studie av barn og foreldre i familier med vedvarende lavinntekt*. NOVA rapport 16/2010
- Naper, Sille Ohrem, Kjetil Van Der Wel og Knut Halvorsen 2008. *Arbeidsmarginalisering og fattigdom blant langtidsmottakere av sosialhjelp i 1990 og 2005*. I Harsløf og Seim. *Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet*. Oslo: Universitetsforlaget, 80-108
- Näsman, Elisabet og Christina von Gerber 1996. *Mamma pappa utan jobb*. Stockholm: Rädda barnen.
- Nielsen, Maren Dyrdal 2007. *"Mellom stor og liten råd" En studie av barns erfaringer i familier med lavinntekt*. Masteroppgave i sosialt arbeid, Høyskolen i Oslo

- Ploug, Niels (red) 2007. *Social arv og social ulighed*. København: Hans Reitzels Forlag
- Reichborn-Kjennerud Kristin. *En ny mulighet- brukernes opplevelse av kvalifiseringsprogrammet i NAV*. Arbeidsforskningsinstituttet, Notat 11/2009
- Ridge, Tess 2002. *Childhood poverty and social exclusion. Studies in poverty, inequality and social exclusion*. Bristol: Policy Press (egen oversettelse)
- Roll, Jo 1992. *Understanding poverty. A guide to the concepts and measures*. London: Family Policy Studies Centre (egen oversettelse)
- Rysst, Mari 2006. *Barna kommer først. Preferanser og utsatthet i nordiske barnefamilier*. Tidsskrift for velferdsforskning vol. 9 nr 2 2006, 88-99
- Røe, Melina 2011. "What's in it for us?" *Om å møte forventinger i feltet*. Fontene Forskning 2/11, s 78-87
- Saltkjel, Therese 2009. "My experience in life is that you should be careful with most people and not trust them to much"- *Social trust among recipients of voluntary welfare in Norway*. Journal of comparative social work 2009/1. (egen oversettelse)
- Sandbæk, Mona og Axel West Pedersen 2010. *Barn og unges levekår i lavinntektsfamilier. En panelstudie 2000-2009*. Nova rapport 10/2010
- Sandbæk, Mona 2010. *Barn i inntektsfattige familier- tredje datainnsamling*. I Sandbæk, Mona og Axel West Pedersen. *Barn og unges levekår i lavinntektsfamilier. En panel studie 2000-2009*. Nova rapport 10/2010
- Sandbæk, Mona og Anne Skevik Grødem 2009. *Barnefattigdom i et rettighetsperspektiv*. I Fløtten, Tone (red). *Barnefattigdom*. Oslo: Gyldendal Akademiske, 184-200
- Schaft, Angelika og Øystein Spjelkavik 2011. *Evaluering av kvalifiseringsprogrammet. Sluttrapport*. AFI-rapport 4/2011
- Seim, Sissel og Hege Larsen (red) 2011. *Barnefattigdom i et rikt land. Kunnskaps-soppsummering om fattigdom og eksklusjon blant barn i Norge*. Oslo: HIO-rapport nr 10
- Sommerschild, H.(1998). *Mestring som styrende begrep*. I B. Gjørum, B. Grøholt og H. Sommerschild (red). *Mestring som mulighet i møte med barn, ungdom og foreldre*. Oslo: Tano Aschehoug, 21-63
- Sosialdepartementet 2002-2003. *Stortingsmelding nr 6. Tiltaksplan mot fattigdom*. Oslo: Regjeringen Bondevik II
- Sosial- og helsedepartementet 1998-99. *Utjamningsmeldinga. Om fordeling av inntekt og levekår i Noreg*.
- Stefansen, Kari 2008. *Et uendelig ansvar. Om foreldreskap i middelklassen*. I Bø, Bente Puntervold og Bennedichte C. Rappana Olsen (red). *Utfordrende foreldreskap: under ulike livsbetingelser og tradisjoner*. Oslo: Gyldendal Akademiske, 27-50
- Stefansen, Kari 2004. *Barns opplevelse av familieøkonomien og egne økonomiske ressurser*. I Mona Sandbæk (red) *Barns levekår: Hva betyr familiens inntekt?* Oslo: Nova-rapport 11/04, 127-136

- Stjernø, Steinar og Therese Saltkjel. *Gjennom det siste sikkerhetsnettet? I Harsløf og Seim 2008. Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet.* Oslo: Universitetsforlaget, 224-255
- Stjernø, Steinar 1985. *Den moderne fattigdommen. Om økonomisk knapphet og ydmykelse i 1980-årene.* Oslo: Universitetsforlaget
- Stolanowski, Per-Arne og Karin Gustavsen Tvetene 2005. *Har vi råd, mamma? Om inntektssikring og fattigdom.* Trondheim: Cappelen akademisk forlag
- Stortingsmelding nr 50, 1998-1999. *Utjammingsmeldinga. Om fordeling av inntekt og levekår i Norge.* Oslo: Arbeidsdepartementet
- Suseg, Helle 2008. *Vi har jo hatt det fint selv om vi ikke har hatt så mye penger. En kvalitativ studie av mestring og motstandsdyktighet i syv langvarig fattige barnefamilier.* Oslo: Universitetet i Oslo, psykologisk institutt, masteroppgave.
- Thomassen, Magdalena 2007. *Vitenskap, kunnskap og praksis. Innføring i vitenskapsfilosofi for helse- og sosialfag.* Oslo: Gyldendal Akademiske
- Thorød, Anne Brita 2006. *En normal barndom? Foreldrestrategier for å skjerme barn fra konsekvenser av å leve med lav inntekt.* Oslo: Nova rapport 2/06. 7-71
- Townsend, Peter 1979. *Poverty in the United Kingdom: a survey of household resources and standards of living.* Harmondsworth: Penguin (egen oversettelse)
- Tvetene, Karin Gustavsen 2001. *"Jeg prøver å få det til å bli borte av seg selv". Om barn som lever i familier som over tid har mottatt økonomisk sosialhjelp og deres håndtering av hverdagens møte med økonomiske krav.* Universitetet i Oslo: Hovedoppgave i sosiologi
- Underlid, Kjell 2005. *Fattigdommens psykologi, oppleving av fattigdom i det moderne Norge.* Gjøvik: Det Norske Samlaget
- Underlid, Kjell 2008. *Fattigdommens lukt og smak- funn fra en studie om korleis fattigdom vert opplevd.* Tidsskrift for psykisk helsearbeid, Vol 5, nr 3, 213-221
- Ugreninov, Elisabeth 2010. *Materiell levestandard.* I Sandbæk, Mona og Axel West Peder sen. *Barn og unges levekår i lavinntektsfamilier. En panelstudie 2000-2009.* Nova rapport 10/2010, 79-95
- Widerberg, Karin 2001. *Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt.* Oslo: Universitetsforlaget
- Zahl Mari-Anne (red.) 2003. *Sosialt arbeid, refleksjon og handling.* Bergen: Fagbokforlaget

Vedlegg

Vedlegg 1: Informasjonsskriv til NAV

Vedlegg 2: Invitasjon til å delta i undersøkelsen: Å få endene til å møtes og samtykkeerklæring

Vedlegg 3: Intervjuguide

Å FÅ ENDENE TIL Å MØTES

Informasjon til veiledere ved NAV-kontorene

Om prosjektet

Prosjektet *Å Få Endene til Å Møtes* skal gjennomføres med tre utvalgte Nav-kontor og starter våren 2011.

Dette prosjektet er en del av et internasjonalt, komparativt forskningsprosjekt som tar sikte på å undersøke Amartya Sens påstand om at skam oppleves på en universell måte av de som lever i (absolutt eller relativ) fattigdom. Vår forskning fokuserer på de som bor i relativ fattigdom i Norge. Prosjektets antakelse er at skam både kan redusere en persons handlefrihet og øke sosial ekskludering. Dette er prosesser som antas å begrense den økonomiske utviklingen hos den enkelte. Avhengig av hvordan fattigdomsreduserende tiltak forholder seg til fattigdomsrelatert skam kan de enten lindre eller forverre disse prosessene. Hvis skam er forbundet med fattigdom i Norge kan denne studien styrke mulighetene for læring omkring hvilke virkemidler som best kan bekjempe fattigdom og samtidig fremme menneskelig verdighet.

I dette prosjektet håper vi å lære fra personer med direkte erfaring med fattigdom. I Norge vil det bli gjennomført dybdeintervjuer med 30 voksne og barn som bor i tre utvalgte byer og som tilhører husholdninger med lav inntekt. Fokuset vil bli på om, og eventuelt hvordan, de opplever skam forbundet med deres økonomiske status. Forskningsprosjektet er i stor grad undersøkende og vil gi empirisk forankring for en diskusjon av fattigdom og skam i ulike globale sammenhenger med utgangspunkt i Norge, Storbritannia, India, Kina og Uganda.

Om analyse

Evalueringen gjennomføres er en dybde kvalitativ studie, med 3 Nav-kontor som velges. For å undersøke de erfaringene av sosialkontor bruker med noen av dagens utfordringene, trenger vi informasjon fra deltakerne selv gjennom dybde (1-1,5 timer) intervjuer. Veilederne i sosialkontorene inviterer spør bruker om de aksepterer å delta i studien. Intervju-deltakerne

gir sitt samtykke til å delta ved å undertegne på samtykkeskjema og så vil veilederne gi forskere fullførte samtykke skjemaer

Deltakelse, datasikkerhet og rapportering

Undersøkelsen er godkjent av personvern budet for forskning, Norsk samfunnsvitenskaplig datatjeneste. Alle opplysninger vil bli behandlet etter lovbestemte regler. All informasjon fra og om veiledere og brukere vil bli behandlet konfidensielt og i anonymisert form. Svarene oppgit i intervjuer vil på ingen måte kunne knyttes til din person eller gjenkjennes når resultatene fra undersøkelsen blir gjort kjent. Alle som behandler opplysningene er underlagt taushetsplikt.

For undersøkelsen trenger forskerne navn, adresse og telefonnummer på alle som deltar i undersøkelsen. Disse personopplysningene vil bli oppbevart atskilt fra spørreskjemaopplysningene og brukes bare for den praktiske gjennomføring av undersøkelsen. Listen med navn og adresser vil bli slettet ved prosjektslutt. Daglig ansvarlig for undersøkelsen skal sikre at ikke uvedkommende får innsyn i personopplysninger om deg.

Det er frivillig å delta i undersøkelsen og brukerne kan når som helst trekke seg fra undersøkelsen og/eller få opplysningene om de slettet. De har rett til innsyn i opplysninger som blir registrert om dem og rett til å kreve at eventuelle uriktige opplysninger om dem blir rettet.

Resultatene fra undersøkelsen skal formidles gjennom nasjonal og internasjonal rapportering og publisering av artikler.

Kontaktopplysninger Høgskolen i Oslo:

Ivar Lødemel, professor, prosjektleder, ivar.lodemel@sam.hio.no, tlf. 22 45 36 76

Erika Gubrium, postdoktor, erika.gubrium@sam.hio.no, tlf. 22 45 36 24

Invitasjon til å delta i undersøkelsen Å Få Endene til Å Møtes.

Du er invitert til deltakelse i undersøkelsen *Å Få Endene til Å Møtes*. På vegne av avdeling for samfunnsfag ved Høgskolen i Oslo (HiO) vil vi gjerne samle inn erfaringene til familier, med eller uten hjemmeboende barn, som sliter med noen av dagens utfordringer. Vi som intervjuer deg er ansatte eller masterstudenter ved HiO.

Hvordan foregår undersøkelsen? Å være med på undersøkelsen innebærer at du snakke med oss i opptil en og en halv time om erfaringene dine. Dette intervjuet kan ta plass i hjemmet ditt eller, hvis du heller vil, på et annet sted.

Spesielt vil dette intervjuet fokusere på: 1) Få en oversikt over hvilke utfordringer du har; 2) Hvordan du mestrer utfordringene; 3) Hva du gjør når du finner det vanskelig å få endene til å møtes; 3) Din mening om støtten folk kan få for å hjelpe seg selv; 4) Om du føler at andre mennesker forstår de utfordringene dere har; og 5) Hvilke tanker du har om hva som kan gjøres for å bedre støtte mennesker i lignende situasjon som deg selv.

Deltakelse, datasikkerhet og rapportering

Vi ber om tillatelse til å ta opp intervjuet. Undersøkelsen er godkjent av personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste. Alle opplysninger vil bli behandlet etter lovbestemte regler. All informasjon du deler med forskeren vil bli holdt konfidensielt. Du vil bli garantert anonymitet i alle ledd i forskningsprosessen. Svarene du oppgir gjennom intervjuet vil på ingen måte kunne knyttes til din person eller gjenkjennes når data fra undersøkelsen blir gjort kjent. Alle som behandler opplysningene er underlagt taushetsplikt. Bare de forskerne tilkoblet til prosjektet vil få vite hva du svarer og din deltakelse i undersøkelsen får ingen konsekvenser for tilbud om tiltak/tjenester eller utbetaling av stønaden din, verken nå eller i framtiden.

Alle notater og opptak vil bli anonymisert ved hjelp av et kodesystem og sikkert lagret på en passordbeskyttet datafil. Ingen personlige data (navn, adresser etc.) vil bli lagret med dataene. Når vi skriver rapport fra forskningen oppgir vi ikke navn eller andre personlige opplysninger som kan identifisere hvem du er.

Hvis du er interessert kan du få tilgang til de viktigste funnene og anbefalingene studien resulterer i når de er klare. Resultatene fra undersøkelsen skal formidles gjennom nasjonal og internasjonal rapportering og publisering av artikler. Du vil få anledning til å stille spørsmål eller klargjøre informasjon både før intervjuet begynner og når som helst under intervjuet. Du kan trekke fra forskningen når som helst uten forklaring.

Hvis det er greit for deg vil vi gjerne snakke med et eller flere av barna i alderen sju til 17 år som bor sammen med deg – intervjuer med barna vil være opptil 45 minutt.

For undersøkelsen trenger forskerne navn, adresse og telefonnummer på alle som deltar.

Om du har noe å spørre om angående undersøkelsen så ring til: Ivar Lødemel ved Høgskolen i Oslo, 22 45 36 76 (ivar.lodemel@sam.hio.no)

På vegne av forskningsgruppen ved Høgskolen i Oslo: Ivar Lødemel og Erika Gubrium.

SAMTYKKE TIL Å DELTA I UNDERSØKELSE

Jeg har mottatt skriftlig og muntlig informasjon om undersøkelsen ”Å Få Endene til Å Møtes” og er villig til å delta i undersøkelsen.

Dato: ____ (dag)/____ (måned) 2011

Sted: _____

Underskrift: _____

Navn (med blokkbokstaver): _____

Adresse (med blokkbokstaver): _____

Postnr: _____ **Poststed:** _____

Telefonnummer : _____

Mobilnr: _____

Signatur som gir tillatelse til å intervju barnet ditt/barna dine:

Vedlegg 3

Intervjuguide: voksne (over 18 år)

[Gjennomgår intervju/forskning formål: å lære mer om de utfordringene som enkeltpersoner og familier står overfor i dag og hvordan de håndterer disse utfordringene – økonomiske, sosiale utfordringer – vi er interessert å høre om hverdagen din, dine erfaringer, og tanker om livet ditt]

[Spørsmål om samtykke]

HOLD TO <ON>, THEN <RECORD>

Foreløpige spørsmål: Hva har gått bra for deg i det siste?

Oversikt over situasjonen

- En oversikt over hvor de vokste opp og hvor lenge de har bodd i området
- Økonomiske situasjonen:
 - En oversikt over dagens økonomiske situasjon, og hvor lenge den har vært slik
 - Noen nylige endringer som har skjedd i den økonomiske situasjonen og det som har ført til disse endringene (f.eks endring i sysselsettingssituasjonen, endring i familiesammensetning, nylige helseproblemer, mottak av stønad/trygd/pensjon, økt krav til inntekt, osv.)

Utfordringer i forhold til sosialt nettverk

- Ressurser og muligheter:
 - Oppfatninger av hvordan de lever/hvilke ressurser de har i forhold til andre/jevnaldrene de kjenner - på jobb, i sosiale situasjoner, i lokalsamfunnet, på TV/i media, etc.
 - Opplevelse av egne muligheter/ressurser sammenlignet med andre/jevnaldrene bosatt i en annen geografisk region (byen, små byer)
 - ...i forhold til foreldregenerasjonens og besteforeldregenerasjonens
 - ...sammenlignet med ektefelle/samboer/kjæreste
 - ...sammenlignet med andre familiemedlemmer (brødre, søstre, fettere/kusiner, etc.) som ikke bor sammen med dem.

Mestring av utfordringer

- Vanskeligheter:

- Hva synes å være det vanskeligste i deres nåværende situasjon og hva gjør de for å takle disse vanskelighetene
- Måter den vanskelige situasjonen har påvirket hvordan de føler om seg selv eller deres generelle syn på livet
- Ideer om ting som de ønsker å gjøre, men ikke er i stand til å gjøre og hvorfor (ferie, utdanning, materielle gode, andre opplevelser, trening, etc.)
- (Hvis aktuelt) Oppfatning av sin generelle fysiske og psykiske helse

Muligheter for støtte

- Sosial nettverk/private støtte:
 - Hva slags kontakt har du til de som bor i nabolaget/venner/kolleger/etc. og av hvordan de blir sett av dem
 - Hva slags kontakt har du til familiemedlemmer som ikke bor med dem, og av hvordan de blir sett av dem
 - I hvilken grad de føler at deres naboer/jevnaldrende erkjenner de økonomiske vanskelighetene de står overfor (skam, hvis aktuelt)
 - I hvilken grad de føler at deres partner/barn/familiemedlemmer erkjenner de økonomiske vanskelighetene de står overfor (skam)
 - Erfaringer med å søke støtte/bistand (økonomisk/sosial) fra uformelle kilder (fra venner/familie/barn)
- Offentlige økonomisk støtte/programmer/politikk:
 - Hva slags stønad/trygd/pensjon de er kvalifisert for og hva de mottar
 - Erfaringer med tilgang på stønad/trygd/pensjon (skam, hvis aktuelt)
 - Deres synspunkter på hvordan nasjonal/lokal politikk kan styrkes/endres for å forbedre situasjonen (for eks: tilgjengelig programmer på sosial eller NAV kontoret)
- Annen støtte
 - Andre faktorer/tiltak/organisasjoner som har bidratt til å lette deres situasjon
 - Andre faktorer/tiltak/organisasjoner som best kunne ha lettet situasjonen

Utfordringenes påvirkning

- Måter den økonomiske situasjonen har påvirket dem - praktisk/sosialt/emosjonelt (skam, hvis aktuelt)
- Måter den økonomiske situasjonen har påvirket deres barn - praktisk/sosialt/emosjonelt (skam)
- Måter de føler deres situasjon er fremstilt i media/allmennhetens oppfatninger (skam)

Fremtiden

- Deres tanker om hvordan fremtiden vil se ut de nærmeste måneder/år

- Hvordan de ser på mulighetene til å påvirke egen framtid

<PAUSE> (hvis nødvendig)

Korte (demografiske) spørsmål

1. Fødselsår og sted
2. Sivilstatus:
 - a. Enslig (inkluderer skilt/enke/enkemann)
 - b. Partner (ikke samboer)
 - c. Samboer
 - d. Gift
3. Antall barn i hjemmet (hvis aktuelt)
4. Antall barn som bor utenfor hjemmet
5. Antall familiemedlemmer i samme by/sted:
 - a. Foreldre
 - b. Barn
 - c. Søsken
 - d. Øvrig familie
6. Hvor lenge vedkommende har bodd i nåværende bolig
7. Hvor mange ganger har vedkommende flyttet de siste tre årene
8. Høyest oppnådde utdanningsnivå
9. I arbeid? (hvis aktuelt)
 - a. Hvis ja: hva slags arbeid har du?
 - b. Hvis nei: hva slags jobb var din siste?

[Vil skrive ned hva du har satt gjennom intervjuet – få kopi av dette?]

JA NEI

[Ønsker kopi av oversikt over hovedfunn fra alle intervjuene?]

JA NEI

[Hvis aktuelt: er det mulig å få permisjon til å intervju barna dine?]

JA [follow up on child interview place/time] NEI

[Takk!]

<STOP>, then move <HOLD> button to off!

